
BUDSKAPENE OM MODERNE MILJØPROBLEMER I LÆREBØKER I HISTORIE

En analyse av fremstillingene av moderne miljøproblemer i lærebøker
i historie for den videregående skolen i Norge 1979–2022

Universitetet i Bergen

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Masteroppgave i historie

Ylva Solum Aksnes

Høst 2023

Abstract

Research has pointed out the importance of how textbooks portray environment and environmental problems. In this thesis I have analyzed the way in which seventeen history textbooks in history for high school in Norway from 1979 to 2022 have portrayed environmental problems. Specifically, this thesis has sought to answer the main research question: “What messages have the textbooks conveyed through their narratives about the modern environmental problems?”. The method used in this thesis is qualitative text analysis, with inspiration from narrative and discursive analysis.

One of the research questions was how the causes, consequences and solutions to environmental problems were portrayed in the textbooks. The analysis showed that the textbooks portrayed a wide variety of environmental problems and framed them in different ways. While most of them pointed out the industrialization and economic growth as the underlying causes of the environmental problems, there were differences in what other causes were highlighted in the narratives. The textbooks also depicted the consequences as more severe and diverse throughout the period. While several of earliest textbooks dismissed the concept of an environmental crisis, the later books recognize this to a greater extent. Despite their differences, most of the textbooks conveyed optimistic messages that it is possible to solve the environmental problems. Most pointed to international agreements and national measures.

Several researchers have pointed out that the Norwegian environmental policy is characterized by its conflicting interests. The petroleum industry is intended to advance, while at the same time aspiring to be at the forefront in the international environmental discourse. The analysis found these types of mixed messages in some of the textbooks, but not all. Several other textbooks, however, highlighted Norway’s contribution to and responsibility for the modern environmental problems.

The analysis also pointed out that it is the *sustainability discourses* that are mostly reflected in the textbooks. However, I also identified the discourses of limits and survival and green radicalism, as well as the Promethean discourse in some of the textbooks.

Forord

Engasjementet og bekymringen over miljøproblemene verden står overfor i dag gjorde raskt at valget for tematikk til masteroppgaven falt på miljøhistorie. Som kommende lærer har jeg ønsket å flette inn perspektiver som er relevante i utdanningssammenheng, både for min egen del – og kanskje for andre lærere eller andre som er interesserte i miljøundervisning.

Jeg ønsker å rette en stor takk til min veileder Frode Ulvund for den gode oppfølgingen og mange nyttige og konstruktive tilbakemeldinger. Jeg vil også takke alle medstudenter og professorer som har deltatt på masterseminaret *På tvers av grenser* for tilbakemeldinger, diskusjoner og et støttende fellesskap.

Tusen takk også til min far for tilbakemeldinger og inspirerende diskusjoner. Jeg er også evig takknemlig for både praktisk og emosjonell støtte fra både familie og venner.

Innholdsfortegnelse

Abstract	ii
Forord.....	iii
1.0 Innledning.....	1
1.1 Tema og formål.....	1
1.2 Problemstilling og avgrensninger.....	3
1.2.1 Problemstilling og forskningsspørsmål	3
1.2.2 Avgrensninger	4
1.3 Framstillinger av miljø i lærebøker	5
1.3.1 Framstillinger miljø i lærebøker internasjonalt.....	5
1.3.2 Framstilling av miljøproblemer i norske lærebøker	8
1.4 Kildematerialet	10
1.4.1 Utvalget og avgrensningen	10
1.4.1 Om lærebøker som kildemateriale.....	11
1.4 Metode	12
1.5 Oppgavens struktur.....	15
2.0 Miljødiskurser	16
2.1 Innledning.....	16
2.2 Naturvern blir til miljøvern	17
2.3 Grenser for vekst	19
2.4 Grønn radikalisme og dypøkologi	20
2.4.1 Dypøkologien	20
2.4.2 Miljødiskursen i Norge på 1970-tallet	20
2.4.3 Grå radikalisme.....	21
2.5 Bærekraftighetsdiskursene	22
2.5.1 Økologisk modernisme.....	22
2.5.2 Bærekraftig utvikling	22
2.5.3 Klimaendringene.....	23
2.6 Problemløserdiskursene.....	24
2.6.1 Klimakvoter og oljeøkonomi	25
2.7 Doble budskap	26
2.8 Hvilke miljødiskurser vil prege lærebøkene?	27

3.0 Læreplanen fra 1976	28
3.1 Innledning.....	28
3.3 Analysen av lærebøkene	29
3.2.1 Historien i vår tid: verdshistorien fra 1870 til 1970-årene (1979).....	29
3.2.2 Fra istid til nåtid: 2 : Norges historie etter 1870 (1981)	29
3.2.3 Historie (1982).....	31
3.2.4 Verden 2: Verdenshistorie etter 1850 (1983).....	32
3.2.5 Norge 2: etter 1850 (1983)	33
Årsaker	33
Konsekvenser	34
Løsninger og reaksjoner.....	36
3.2.6 Norges- og verdenshistorie etter 1850 (1985)	37
3.2.7 Gjennom tidene 4: Tida frå 1920 til i dag (1991)	39
Årsaker	39
Konsekvenser	40
Løsninger	41
3.3 Kapittelkonklusjon	42
4.0 Reform 94	44
4.1 Innledning.....	44
4.2 Analysen	45
4.2.1 Spor i tid: Noreg etter 1850 (1997).....	45
Årsaker	45
Konsekvenser	46
Løsninger og reaksjoner.....	47
4.2.2 Spor i tid: Verden etter 1850 (1997).....	49
Årsaker	49
Konsekvenser	50
Løsninger og reaksjoner.....	52
4.2.3 Portal: Norge etter 1850 (2004)	53
Årsaker	54
Konsekvenser	55
Løsninger og reaksjoner.....	56
4.2.4 Portal: Verden etter 1850 (2004).....	57
Innledning.....	57
Årsaker	58
Konsekvenser	59
Løsninger og reaksjoner.....	60
4.3 Kapittelkonklusjon Reform 94	62

5.0 Kunnskapsløftet 2006.....	65
5.1 Innledning.....	65
5.2 Analysen av lærebøkene.....	66
5.2.1 Historie vg3 (2008).....	67
Årsaker.....	67
Konsekvenser.....	68
Løsninger og reaksjoner.....	69
5.2.2. Tidslinjer 1+2 (2011).....	71
Årsaker.....	71
Konsekvenser.....	73
Løsninger og reaksjoner.....	74
5.2.1 Perspektiver (2013).....	75
Årsaker.....	75
Konsekvenser.....	75
Løsninger og reaksjoner.....	76
5.3 Kapittelkonklusjon.....	77
6.0 Kunnskapsløftet 2020.....	79
6.1 Innledning.....	79
6.2 Analysen av lærebøkene.....	80
6.2.1 Alle tiders historie (2020).....	80
Årsaker.....	80
Konsekvenser.....	82
Løsninger og reaksjoner.....	86
6.2.2 Grunnbok i historie.....	90
Årsaker.....	90
Konsekvenser.....	91
Løsninger og reaksjoner.....	92
6.2.3 Historie på tvers: for vg3.....	93
Årsaker.....	93
Konsekvenser.....	95
Løsninger og reaksjoner.....	96
6.3 Kapittelkonklusjon.....	98
7.0 Konklusjon.....	101
7.1 Budskapene i lærebøkene.....	101
7.2 Fortellingene i lærebøkene.....	102
7.3 Miljødiskurser i lærebøkene.....	104

<i>7.4 Implikasjoner av funnene</i>	<i>104</i>
Referanseliste	107
Vedlegg	113
<i>Vedlegg 1</i>	<i>113</i>

1.0 Innledning

1.1 Tema og formål

Det har blitt hevdet at vi nå er inni antropocen – «menneskehetens tidsalder» – fordi den menneskelige påvirkningen på miljøet er så stor at det er å sidestille med geologiske prosesser som vanligvis tar millioner av år.¹ De fleste forskere enes om at de moderne miljøproblemene er globale i omfang, med svært alvorlige konsekvenser både i fortid, samtid og framtid. Til tross for at det har blitt iverksatt utallige tiltak, blitt holdt en rekke miljøkonferanser og man stadig har fått mer kunnskap om miljøproblemene, vokser de altså i omfang og alvorlighetsgrad. Menneskeheten klarer ikke samles om løsninger som bidrar nok til å stanse de globale klimaendringene og den dramatiske nedgangen i biologisk mangfold. Som den danske historikeren Bo Fitzbøger har argumentert: «... naturvidenskapen kan kun fortælle os, hvad der går galt. Ikke hvad løsningen er. [...] Og derfor er det på tide, at humanister kommer på banen, hvis vi skal redde kloden.»²

Det er mange som har forsøkt å finne løsninger på miljøproblemene, blant annet gjennom en rekke nasjonale og internasjonale tiltak og avtaler. Undervisning og skole har vært en sentral del av disse tiltakene.³ Dette har vært anerkjent internasjonalt siden 1970-tallet. I 1970 ble det for eksempel iverksatt internasjonale initiativer for å implementere miljøperspektiv i undervisningen gjennom UNESCO/International Union for the Conservation of Nature.⁴ Siden 1976 har læreplanene i Norge inkludert målsetninger som reflekterer de moderne miljøproblemene.⁵

Etter hvert som miljøundervisning har fått større plass og oppmerksomhet i skolen, har også forskningsfeltet som undersøker dette vokst.⁶ Det har likevel blitt etterlyst flere studier av

¹ Will Steffen, Paul J. Crutzen, og John R. McNeill, «The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature?», *Ambio* 36, nr. 8 (2007): 614–21.

² Bo Fitzbøger, «Humanister skal redde kloden», *Kroniken*, 15. november 2013.

³ Tobias Ide, «The Environment», i *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*, red. Eckhardt Fuchs og Annekatriin Bock (New York: Palgrave Macmillan US, 2018), 357, <https://doi.org/10.1057/978-1-137-53142-1>.

⁴ Patricia Bromley, John W. Meyer, og Francisco O. Ramirez, «The Worldwide Spread of Environmental Discourse in Social Studies, History, and Civics Textbooks, 1970–2008», *Comparative Education Review* 55, nr. 4 (november 2011): 521, <https://doi.org/10.1086/660797>.

⁵ Hanne Marie Kvitstein, «Miljøtematikk i norske læreplaner og lærebøker i historiefaget for den videregående skole i perioden 1950-2006» (Universitetet i Agder, 2021), 19, 28.

⁶ Ide, «The Environment», 357.

miljøundervisning og lærebøker.⁷ En av grunnene er at lærebøker spiller en sentral rolle i utformingen av undervisningen, og er av stor betydning for kunnskapen elevene sitter igjen med om miljø og miljøproblemer.⁸ Historiedidaktiker Niklas Ammert har argumentert for at lærebøker er viktige å studere på grunn av den innflytelsen de har.⁹ Ammert forklarer at «[L]äroböckerna är en del av den socialisationsprocess där människors syn på sig själva och på samhället i dåtid, nutid och framtid skapas».¹⁰ Haakon Folkenborg bemerker at «Lærebøker har tradisjonelt hatt stor innvirkning på både form og innhold i historieundervisningen [...]»¹¹ En studie påpekte at de nordiske landene er blant de regionene hvor læreboken brukes aller mest.¹²

Statsviteren Tobias Ide har argumentert for at lærebøker er interessante å studere fordi de gir et innblikk i det en annen teoretiker har kalt «material representations of the official knowledge».¹³ Krístin Loftsdóttir har hevdet at: «Schoolbooks aim to transmit knowledge that is generally not contested but more or less accepted as ‘true’ or at the very least not harshly questioned, and thus play a powerful role in interpreting and giving meaning to the world.»¹⁴ Marino argumenterer på liknende vis om at «[...] the story that texts tell can potentially become the official, accepted, and unquestioned version of even».¹⁵ Studiet av lærebøker kan dermed gi innsikt i de sentrale diskursene i samfunnet, noe som har vist seg å ha stor betydning for hva slags miljøpolitikk som føres.¹⁶ Ide bemerker at det er et paradoks at forskningslitteraturen innenfor miljøundervisning framhever betydningen barn og unge har i å bekjempe miljøproblemene, samtidig som feltet relativt sett har vært lite opptatt av lærebøker.¹⁷ Miljø i lærebøker har riktignok fått mer oppmerksomhet av forskningen de senere årene, men med tanke på hvor betydningsfullt framstillingene til lærebøkene potensielt kan være, mener jeg det er viktig å bidra til dette feltet. Formålet med denne oppgaven derfor å analysere hvordan lærebøker i historie for den videregående skolen har tematisert og framstilt miljøproblemer.

⁷ Bromley, Meyer, og Ramirez, «The Worldwide Spread of Environmental Discourse in Social Studies, History, and Civics Textbooks, 1970–2008», 524.

⁸ Ide, «The Environment», 358.

⁹ Niklas Ammert, «Om läroböcker och studiet av dem», i *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, red. Niklas Ammert (Lund: Studentlitteratur, 2011), 28.

¹⁰ Ammert, 33.

¹¹ Folkenborg, 137

¹² Ammert, 26.

¹³ Ide, «The Environment», 358.

¹⁴ Krístin Loftsdóttir, «"Deconstructing the Eurocentric Perspective: Studying ‘Us’ and the ‘Other’ in History Books», i *Opening the Mind or Drawing Boundaries?: History Texts in Nordic Schools*, red. Simone Lässig og Þorsteinn Helgason, bd. Band 122, Eckert. Die Schriftenreihe (Göttingen: V&R unipress, 2010), 30.

¹⁵ Marino, 423.

¹⁶ Ide, «The Environment», 358.

¹⁷ Ide, 358.

1.2 Problemstilling og avgrensninger

1.2.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

Problemstillingen for denne masteroppgaven er som følger:

Hvilke budskap har blitt formidlet i fortellingene om moderne miljøproblemer i lærebøker i historie i perioden 1979 til 2022?

Budskap forstår jeg i denne oppgaven som et meningsinnhold som formidles i teksten med en normativ slagside. Som jeg utdyper senere er det særlig relevant å undersøke eventuelle budskap i lærebøker fordi sjangeren tydeligere inneholder krav eller forventninger om å påvirke leseren (elever) i tråd med opplæringslover og læreplaner. Fortellingsbegrepet henger tett sammen med budskap, og vil benyttes for å besvare problemstillingen. Jeg forstår fortellingsstrukturen som et virkemiddel for å formidle et eventuelt budskap. Det betyr ikke at lærebøkene i alle tilfeller formidler et budskap om moderne miljøproblemer.

Dette vil jeg undersøke og besvare ved hjelp av følgende forskningsspørsmål:

- Hvordan fremstilles årsaker, konsekvenser og løsninger?
- Hvilke rollefigurer inkluderes og hva slags funksjon har disse i fortellingen?
- Kobler fortellingene seg til noen spesifikke miljødiskurser?

Miljødiskursene jeg tar utgangspunkt i er de som er foreslått av John S. Dryzek i *The Politics of Nature*.¹⁸ Forskningsspørsmålene vil utdypes nærmere under metoddelen i 1.4 og i kapittel 2. Men jeg vil likevel presisere at i analysen av rollefigurene i lærebøkene fortellinger, er det særlig Norges rolle som vektlegges. Det har blitt hevdet at den norske miljøpolitikken preges av *doble budskap* eller *en dobbel virkelighet* fordi Norge har ønsket å innta en internasjonal rolle som foregangsland innen miljøvern, samtidig som man har ønsket å fortsette med en nasjonal politikk som bidrar til miljøproblemer som olje- og gassproduksjon. Preges også lærebøkene av slike doble budskap? Fremstilles Norge som et foregangsland innen miljøvern? Jeg vil utdype poenget om doble budskap nærmere i kapittel 2.

¹⁸ John S. Dryzek, *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, Fourth edition. (Oxford: University Press, 2022).

Tidsrommet 1979–2022

Lærebøkene som analyseres i denne oppgaven er utgitt i tidsrommet 1979 til 2022. Grunnen til dette er for det første at det var rundt 1970 at miljøoppmerksomhet fikk et markant oppsving. De fleste miljøhistorikere enes om at den moderne miljøbevegelsens begynnelse kan tidfestes til omkring 1970. Dette henger sammen med at miljøproblemene økte både i omfang og alvorlighetsgrad etter 1950, som jeg utdyper under. For det andre utgis lærebøker i Norge med grunnlag i læreplaner. Det kom en ny læreplan i 1976, og dette var den første som inkluderte miljøtematikk.¹⁹ Læreplanene strukturerer analysene mine, men de vil ikke analyseres fordi det allerede er gjort. Da den første læreboken jeg har inkludert i denne oppgaven ble utgitt i 1979, er det årsaken til denne nedre avgrensningen. Det er så vidt jeg vet ingen studier av miljøtematikk i lærebøker for historie for den videregående skolen for den nyeste læreplanen, Fagfornyelsen. I denne har miljø fått en mer sentral og eksplisitt plass blant annet gjennom det tverrfaglige temaet «Bærekraftig utvikling». Det er derfor interessant å inkludere lærebøker fra denne læreplanen.

«Moderne miljøproblemer»

Det er lærebøkernes omtale av *moderne miljøproblemer* jeg analyserer i denne oppgaven. Hva som ligger i begrepet *miljøproblemer* har variert i perioden som undersøkes og avhenger hvem som definerer. Da det nettopp er hvilke miljøproblemer lærebøkene inkluderer som er noe av det jeg vil analysere i denne oppgaven, har jeg valgt å benytte meg av en romslig forståelse av begrepet *miljøproblemer*. *Miljøproblemer* forstås i denne oppgaven som en negativ endring av naturen forårsaket av mennesker.

Med *moderne miljøproblemer* mener jeg miljøproblemer etter omkring 1950. Grunnen til dette tidsskillet er at mange påpeker at det er særlig etter 1950 at de menneskeskapt miljøproblemene øker markant både i omfang og alvorlighetsgrad. Judith Klein har påpekt at «[...] perioden karakteriseres av en menneskelig påvirkning på og inngripen i naturen av et omfang verden aldri hadde opplevd tidligere.»²⁰ Perioden etter 1945 har blitt kalt «The Great Acceleration» fordi blant annet befolkningen, energibruk, utslippet av klimagasser og

¹⁹ Kvitstein, «Miljøtematikk i norske læreplaner og lærebøker i historiefaget for den videregående skole i perioden 1950-2006», 19, 28.

²⁰ Judith Klein, *Bærekraftig utvikling i skolen*, 1. utgave. (Oslo: Pedlex, 2020), 22.

nedgangen av det biologiske mangfoldet øker drastisk.²¹ Et konkret eksempel er at «Tre fjerdedeler av det totale menneskelige utslipp av CO₂ har funnet sted etter 1950.»²²

1.3 Framstillinger av miljø i lærebøker

1.3.1 Fremstillinger miljø i lærebøker internasjonalt

Meehan m.fl. undersøkte i 2018 hvordan læremidler i USA, publisert mellom 2007 og 2012, framstilte årsaker, løsninger og konsekvenser av klimaendringene.²³ Det analyserte materialet var ni lærebøker, fem naturfagsbøker og fire samfunnsfagsbøker, samt åtte sett med tilleggsmateriale, som alle var valgt ut fordi de var mye brukt i amerikanske klasserom.²⁴ Overordnet viste analysen at mange av læremidlene ikke framstilte klimaendringene i tråd med den vitenskapelige kunnskapen, og at det var store mangler i løsningene som ble presentert. De fant blant annet at kun tre av ni lærebøker framstilte klimaendringene som noe som definitivt var forårsaket av menneskelig påvirkning, mens de resterende bøkene framstilte det som et uavklart spørsmål.²⁵ Meehan mfl. fant også at det varierte hvordan læremidlene formidlet konsekvensene av klimaendringene.²⁶ Tre av ni lærebøker framstilte klimaendringene som utbredt, ofte på geografisk ulike steder, samt pågående og som et nært forestående problem.²⁷ De seks andre lærebøkene framstilte få eller begrensede konsekvenser av klimaendringene, samt som noe som lå fram i tid eller geografisk fjernt fra USA.²⁸ Meehan mfl. fant også at læremidlene presenterte et ganske begrenset utvalg av mulige løsninger på klimakrisen.²⁹ De løsningene som hyppigst ble presentert handlet om å begrense klimaendringene gjennom f. eks grønn teknologi eller energibesparing, mens det derimot var lite fokus på tilpasningsstrategier.³⁰ Et annet funn var at læremidler innenfor samfunnsfagene og naturfagene la ulik vekt på hvilke aktører som er mest ansvarlige for løsninger. Der samfunnsfagslæremidlene ofte la større vekt

²¹ Steffen, Crutzen, og McNeill, «The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature?», 617.

²² Klein, *Bærekraftig utvikling i skolen*, 22.

²³ Casey R. Meehan, Brett L. M. Levy, og Lauren Collet-Gildard, «Global Climate Change in U.S. High School Curricula: Portrayals of the Causes, Consequences, and Potential Responses», *Science Education* 102, nr. 3 (2018): 499, <https://doi.org/10.1002/sce.21338>.

²⁴ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 499.

²⁵ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 508.

²⁶ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 509.

²⁷ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 509.

²⁸ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 511.

²⁹ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 512.

³⁰ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 512.

på myndighetenes ansvar i å legge til rette for løsninger, la læremidlene for andre fag mer vekt på individuelt ansvar.³¹

Der Meehan mfl. fokuserer utelukkende på klimaendringer, vil min masteroppgave i tillegg inkludere andre miljøproblemer. Som forfatterne påpeker, har det vært viet lite oppmerksomhet til hvordan lærebøker framstiller årsaker til, konsekvenser av og løsninger på klimaendringer. Det samme gjelder for andre miljøproblemer. Framstillinger av miljø og miljøproblemer har vært analysert i lærebøker i historie i Norge, som jeg vil utdype under, men ved å rette oppmerksomheten spesifikt mot årsaker, konsekvenser og løsninger mener jeg at nye sider ved lærebøkernes framstilling av miljøproblemer trer fram.

Studien til Meehan mfl. samsvarer med en rekke andre studier fra blant annet Europa og Canada, som de også refererer til.³² Gitt disse studiene og funnene fra egen studie, argumenterer Meehan mfl. for at det er svært viktig at det foretas flere studier som undersøker læremidlers framstilling av klimaendringene.³³ De anbefaler også å ta med i betraktning hvorvidt framstillingene i lærebøkene «[...] reflect or reinforce cultural biases and assumptions about who contributes to and addresses these problems across the globe».³⁴

I «The Worldwide Spread of Environmental Discourse in Social Studies, History, and Civics Textbooks, 1970–2008» fra 2011 ble 484 lærebøker i historie og samfunnsfag for klassetrinnene 6. til 12. fra 65 land i perioden 1970 til 2008 analysert gjennom kvantitative og komparative metoder.³⁵ De konkluderte blant annet med at miljøinnholdet i lærebøkene øker i løpet av dette tidsrommet. Økningen påpeket de skyldes «[...] broad global and environmental change more than by national conditions». Miljøinnholdet i lærebøkene reflekterer «[...] a world ecosystem as a whole, not any particular environmental damage or crisis.», hevder de.³⁶

Carvalho mfl. (2011) gjennomførte en komparativ analyse av de visuelle framstillingene av natur og miljø i lærebøker i 25 lærebøker fra 14 land.³⁷ Et av de sentrale funnene var at lærebøkene fra de vest-europeiske landene hadde flere framstillinger av den menneskelige

³¹ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 515.

³² Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 503–504.

³³ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 518.

³⁴ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, 518.

³⁵ Bromley, Meyer, og Ramirez, «The Worldwide Spread of Environmental Discourse in Social Studies, History, and Civics Textbooks, 1970–2008», 518.

³⁶ Bromley, Meyer, og Ramirez, 517.

³⁷ Graça S. Carvalho mfl., «Trends in Environmental Education Images of Textbooks from Western and Eastern European Countries and Non-European Countries», *International Journal of Science Education* 33, nr. 18 (desember 2011): 2587–2610, <https://doi.org/10.1080/09500693.2011.556831>.

påvirkningen på miljøet enn de øst-europeiske og ikke-europeiske lærebøkene.³⁸ Forskerne argumenterte for at de vest-europeiske fremstillingene er et uttrykk for og styrker ideen om det antroposentriske synet om menneskers makt og kontroll over naturen.³⁹ I tillegg fant de at de fleste lærebøkene fra flere av landene stort sett inkluderte menn på bildene som viste negativ påvirkning på miljøet. Forskerne er svært kritiske til at det er såpass store kjønnsforskjeller i de visuelle representasjonene, og argumenterer for at dette reflekterer sosiale representasjoner i samfunnet.⁴⁰

En rekke studier har i tillegg påpekt at lærebøkers framstilling av miljø og miljøproblemer er problematiske på ulike måter. Ide har argumentert for at ulike miljøverndiskurser kan brukes til å frata grupper rettigheter til å bruke naturressurser, og det kan brukes til å legge skylden og ansvaret for miljøproblemene på visse regioner eller land.⁴¹ Jeg kan trekke fram noen eksempler på slike studier, selv om dette ikke er en utømmelig gjennomgang.

En studie av tyske lærebøkers omtale av miljøproblemer hevdet for eksempel at det globale sør ble framstilt som uansvarlige, mens det globale nord ble framstilt i et mer positivt lys.⁴² Studien «The Critical Geopolitics of Water Conflicts in School Textbooks: The Case of Germany» fra 2019, som analyserte lærebøker i geografi, konkluderte med at framstillingene av miljøproblemer knyttet til vann bidrar til å rette oppmerksomheten vekk fra ansvaret til det globale nord.⁴³ Forskerne hevdet også lærebøkene ganske ukritisk støttet opp under privatisering av vannressurser og teknologiske løsninger, noe de frykter kan bidra til økte miljøproblemer og mer sosial urettferdighet.⁴⁴ Ideland og Malmberg argumenterte i en artikkel fra 2014 for at framstillingen av bærekraftig utvikling i svenske lærebøker har en rekke utilsiktede og lite hensiktsmessige implikasjoner.⁴⁵ Hovedargumentet er at framstillingen bidrar til konstruksjoner av «Oss» og «Dem».⁴⁶

Det er også flere studier som har belyst hvordan framstillinger av natur og miljø i lærebøker i historie kan knyttes opp mot og forsterke ulike verdisyn på natur og miljø. Studier fra blant

³⁸ Carvalho mfl., 2600.

³⁹ Carvalho mfl., 2601–2602.

⁴⁰ Carvalho mfl., 2604.

⁴¹ Ide, «The Environment», 360.

⁴² Ide, 360.

⁴³ Tobias Ide, Anna-Katharina Thiel, og Itay Fischhendler, «The Critical Geopolitics of Water Conflicts in School Textbooks: The Case of Germany» 12, nr. 1 (2019): 18.

⁴⁴ Ide, Thiel, og Fischhendler, 316.

⁴⁵ Malin Ideland og Claes Malmberg, «‘Our Common World’ Belongs to ‘Us’: Constructions of Otherness in Education for Sustainable Development», *Critical Studies in Education* 55, nr. 3 (2014): 369–86, <https://doi.org/10.1080/17508487.2014.936890>.

⁴⁶ Ideland og Malmberg, 373.

annet Sverige og Singapore har pekt på hvordan lærebøkernes framstillinger av natur og miljø legger til rette for og legger opp til et problematisk forhold til naturen gjennom fortsatt utnyttelse av naturens ressurser. I artikkelen «Naturens roll i historieläromedlens berättelse om Sveriges historia» argumenterer Jörgen Gustafsson for at framstillingen av miljø i svenske lærebøker i historie fra slutten av 1800-tallet til 2000-tallet «[...] ger legitimitet för fortsatt exploatering.»⁹⁷ Han argumenterer for at den fortellingen som skrives frem om naturen i lærebøkene er en seiershistorie om hvordan mennesker har tatt kontroll over naturen.⁹⁶ Neo og Schneider-Mayerson kommer fram til en lignende konklusjon i sin studie fra 2021 av lærebøker i historie i Singapore i tidsrommet 1984 til 2015. Gjennom analysen fant de at lærebøkene i størst grad framstilte naturen og miljøet som enten en ressurs for mennesker, noe mennesker burde frykte, eller som noe som må kontrolleres eller temmes.⁹⁸

1.3.2 Fremstilling av miljøproblemer i norske lærebøker

I Norge er det særlig tre studier som er av relevans for denne oppgaven, og som har undersøkt miljøtematikk i lærebøker i historie for den videregående skolen. Som historiedidaktikeren Christian Sæle har påpekt domineres feltet som undersøker lærebøker i Norge av masteroppgaver, i motsetning til internasjonalt hvor feltet har fått mer oppmerksomhet av etablerte forskere.⁴⁷

Mari Aass analyserte i sin masteroppgave fra 2020 tre læreplanverk og utvalgte kapitler i syv lærebøker i historie for den videregående skolen utgitt mellom 1983 og 2006.⁴⁸ Et av hovedfunnene hennes er at miljøtematikk i lærebøker i historie for det meste er skrevet fra et samtidsperspektiv, og dermed ikke behandles som et historisk tema. I all hovedsak fremstiller lærebøkene altså miljøproblemer som «[...] enhver tids nåtidsproblematikk», konkluderer Aass.⁴⁹ Hun hevder også at «[e]t fellestrekk i lærebøkene er også at det virker som om miljøtematikken nærmest ble slengt på som noe ekstra, og ikke har blitt sett på som en integrert del av historien.»⁵⁰

⁴⁷ Christian Sæle, «Den rette historien: lærebokkritikk som historiepolitisk redskap» (Bergen, Universitetet i Bergen, 2013), 212–214,

[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:991322875524702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

⁴⁸ Mari Aass, «Lærebøkers miljøavtrykk. Fremstillinger av miljø og miljøproblematikk i lærebøker i historie for den videregående skolen i perioden 1983–2013» (Universitetet i Oslo, 2020).

⁴⁹ Aass, 43.

⁵⁰ Aass, 41.

Hanne Marie Kvitstein analyserte tolv lærebøker i historie for den videregående skolen i sin helhet i sin masteroppgave fra 2021.⁵¹ Mens Aass kun inkluderte lærebøker i nyere historie, har Kvitstein også med lærebøker i eldre historie.⁵² I tillegg analyserte og sammenlignet hun miljøtematikken i læreplaner for både historie, naturfag og geografi.⁵³ Kvitstein konkluderte blant annet med at miljøtematikk i økende grad var blitt innlemmet i perioden 1950–2006, samt at hun fant en utvikling fra «[...] et antroposentrisk og lokalt perspektiv [...] til et økosentrisk og globalt perspektiv.»⁵⁴ Økningen av miljøinnhold i bøkene forklarte hun med at lærebøkernes framstillinger stort sett har ligget tett opp til samtidens oppmerksomhet rundt tematikken, og konkluderte med miljøinnholdet «[...] har økt i takt med det miljøhistoriske feltet og politikken både nasjonalt og internasjonalt [...]».⁵⁵ Hun bekreftet dermed et av Aass sine hovedfunn om at miljøproblematikken har blitt behandlet som «enhver tids nåtidsproblematikk». Kvitstein stiller seg også delvis bak Aass sine påstander om at miljø ikke fremstilles som en integrert del av historien. Kvitstein nyanserer likevel dette bildet noe, og hevder at to av bøkene fra 2000-tallet i større grad innlemmer miljøtematikken som en integrert del av historiefortellingen.⁵⁶

I Julie Eidals masteroppgave fra 2020 hevdet hun at lærebøkene i samfunnsfag for ungdomsskolen fra 1976 til 2020 fremstilte oljenæringen i et ambivalent lys. Hun konkluderte blant annet med at lærebøkene framstiller oljenæringen både som noe som har bidratt til økonomisk vekst, samtidig som det legges vekt på olje som en ikke-fornybar ressurs som kan forårsake miljøproblemer.⁵⁷ Eidal bemerket i tillegg at de negative sidene ved oljenæringen har fått en mer fremtredende plass for hvert tiår.⁵⁸ Hun hevdet særlig lærebøkene etter 2010 er «[...] preget av et tydelig budskap om at oljenæringen truer jordkloden [...]».⁵⁹ Eidal undersøkte i tillegg hvorvidt lærebøkene kan knyttes til Dryzeks miljødiskurser, og konkluderte med at det var bærekraftighetsdiskursen som var mest fremtredende.⁶⁰

Både Aass, Kvitstein og Eidal har belyst noen interessante aspekter om miljøtematikk i lærebøker i historie og samfunnsfag. I denne oppgaven vil jeg bygge videre på og utdype noen av funnene og perspektivene fra disse oppgaven. Da både Aass og Kvitstein har foretatt analyser

⁵¹ Kvitstein, «Miljøtematikk i norske læreplaner og lærebøker i historiefaget for den videregående skole i perioden 1950-2006».

⁵² Kvitstein, 7.

⁵³ Kvitstein, 3.

⁵⁴ Kvitstein, 87.

⁵⁵ Kvitstein, 88.

⁵⁶ Kvitstein, 88.

⁵⁷ Julie Eidal, «Fortellingen om oljeeventyret og medaljens baksider» (2020), 79–81.

⁵⁸ Eidal, 81.

⁵⁹ Eidal, 81.

⁶⁰ Eidal, 80.

av hvordan miljøtematikk har blitt inkludert i læreplaner for historie i perioden jeg undersøker, er dette ikke noe jeg ser som nødvendig å utdype i denne oppgaven, men jeg vil henviser til deres læreplananalyser ved relevans.

1.4 Kildematerialet

1.4.1 Utvalget og avgrensningen

Det har vist seg vanskelig å få tak i en fullstendig oversikt over alle lærebøker i historie for gymnaset og den videregående skolen. For å skaffe en oversikt over hvilke lærebøker som har blitt utgitt siden 1976, har jeg derfor benyttet meg av en kombinasjon av fritt søk i biblioteker og Georg Eckerts databaser, samt å undersøke en rekke bøker, artikler, avhandlinger og masteroppgaver som har skrevet om lærebøker. Dessverre har det ikke vært mulig å oppdrive salgsstatistikk over lærebøker. Dette er noe som er tilgjengelig i en rekke land, men ikke i Norge. Det har derfor ikke vært mulig å velge ut de lærebøkene som har vært mest brukt. Men siden formålet med denne oppgaven ikke er å undersøke hvilken innflytelse lærebøkene faktisk har hatt, er det uansett ikke relevant.

Antallet lærebøker jeg har inkludert fra hver læreplan varierer. I det første analysekapittelet, som tar for seg lærebøker tilhørende læreplanen som gjaldt fra 1976 til 1996, inkluderes syv lærebøker, mens i de resterende kapitlene analyseres tre til fire lærebøker per læreplan.

At det analyseres flere lærebøker fra den første læreplanen, handler for det første om at læreplanene har vært skiftet ut med ulike intervaller. Jeg har prioritert å ha med lærebøker fra minst to ulike forlag i hvert kapittel. Jeg har også forsøkt å ha en viss spredning i utgivelsestidspunktet. Noen av bokseriene har ulike bøker for Norges- og verdenshistorie. I de tilfellene har jeg forsøkt å inkludere begge. Som Kvitstein og Aass påpekte har miljøinnholdet i lærebøker gradvis økt i løpet av perioden, noe som betyr at det vies mer plass til færre bøker i de siste kapitlene.

Det er totalt 17 lærebøker i historie for den videregående skolen som vil analyseres i denne oppgaven. De er listet opp i vedlegg 1. Det vil ikke være lærebøkene i sin helhet som analyseres, men utvalgte kapitler og deler av bøkene. Kapitlene som analyseres er valgt ut dersom de omtaler moderne miljøproblemer. I noen tilfeller vil det likevel være aktuelt å inkludere deler som ikke eksplisitt skriver om miljøproblemer, framstillinger av oljenæringen, for å også kunne si noe om hva som *ikke* sies om miljøproblemer og hvorfor.

1.4.1 Om lærebøker som kildemateriale

Da kildematerialet for denne masteroppgaven utelukkende er lærebøker, er det nødvendig med noen refleksjoner rundt dette. Lærebøker regnes som en egen sjanger, og det finnes en rekke kjennetegn ved disse bøkene som vil være relevant å ha med seg inn i analysen av dem. Den danske teoretikeren Thomas Illum Hansen beskriver fellestrekkene ved det han kaller didaktiske læremidler som: «[...] at der er truffet en lang række valg med hensyn til mål, indhold og metoder i forbindelse med produktion af dem, og at de er fremstillet med henblikk på undervisning i et bestemt indhold.»⁶¹ Som han beskriver er altså lærebøker ikke bare fagbøker i vanlig forstand – de skal også være pedagogiske og didaktiske, noe som kan ha betydning for framstillingene.⁶² Egil Børre Johansen beskriver krysningen lærebøkene står i som en blanding av vitenskap og propaganda: «[Læreboken] skal være både fag, metode og moral på en gang. Læreboken er en budbringer i grenselandet mellom vitenskap og propaganda, mellom kunnskap og forenkling, mellom samfunn og individ.»⁶³ En av grunnene til at det er spesielt relevant og interessant å undersøke budskap i lærebøker er fordi denne sjangeren har en tydeligere grad normativ intensjon enn andre historie- og fagbøker:

Lærebøker har til tider vært klart indoktrinerende, men vel så ofte har det oppdragende budskapet vært implisitt. Hensikten har likevel alltid vært det samme: gjennom læreboktekstene å bidra til en ønsket samfunnsborgerlig oppdragelse. Tekstene fremstår derfor som samfunnets speilbilde, i det minste på intensjonsplanet.⁶⁴

Johansen argumenterer også for at «Det har liten hensikt å se utviklingen av lærebøker ensidig i lys av forfatter, forlag, skole eller stat.»⁶⁵ Lærebøker blir altså formet av en rekke faktorer, inkludert læreplaner, fagdisipliner, pedagogikk, lærebokforfattere og forlag. Det er ikke plass i denne masteroppgaven til å gjennomføre en rettferdig analyse av lærebøkene med tanke på alle disse faktorene. Analysen har i hovedsak et deskriptivt mål om å avdekke lærebøkernes budskap og utforske framstillingene av miljøproblemer mer i dybden enn tidligere masteroppgaver. Selv

⁶¹ Thomas Illum Hansen, «Læremidler og læremiddelforskning i Danmark», *Learning Tech*, nr. 1 (15. august 2016): 17, <https://doi.org/10.7146/lt.v1i1.107618>.

⁶² Hansen, 2011, *Læremidler og læremiddelforskning i Danmark*, 32.

⁶³ Egil Børre Johnsen mfl., *Kunnskapens tekster: jakten på den gode lærebok* (Oslo: Universitetsforl, 1997), 43, [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999709657704702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

⁶⁴ Egil Børre Johnsen mfl., *Kunnskapens tekster: jakten på den gode lærebok* (Oslo: Universitetsforl, 1997), 17, [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999709657704702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

⁶⁵ Johnsen mfl., 36.

om jeg reflekterer rundt hvilke miljødiskurser fremstillingene og lærebøkene støtter opp under, er det ikke et uttalt mål i oppgaven å svare på *hvorfor* det er slik.

1.4 Metode

Som problemstillingen for denne oppgaven impliserer, er det hovedsakelig kvalitativ tekstanalyse jeg vil foreta. I tillegg henter jeg inspirasjon fra diskurs- og fortellingsanalyse.

Det diskursanalytiske perspektivet ligger til grunn i denne oppgaven i den forstand at formålet ikke er å undersøke hvorvidt framstillingene om miljøproblemer er sanne, men derimot hva framstillingene kan fortelle om verdensbilder og kunnskapssyn. Som nevnt ovenfor, er lærebøker trukket fram av mange som særlig godt egnet til å undersøke diskurser. Diskursanalysen springer ut fra den språklige vendingen. Den språklige vendingen tar utgangspunkt i teksten og språket i teksten i seg selv og forstår det som «historiske begivenheter».⁶⁶ I stedet for å undersøke sannhetsverdien og påliteligheten til kildene, kan man «[...] spørre hva som har *muliggjort* en tekst, samt hva og hvordan teksten *iverksetter*»,⁶⁷ og dermed ta på alvor at tekstene kan si «[...] noe om hvordan verden har blitt tilskrevet mening gjennom språket.»⁶⁸ Diskursanalysen vender oppmerksomheten bort fra det enkelte verket og forfatter, og retter blikket mot mønstrene og regelmessighetene som trer fram i kildene: «Gjennom omgrepet diskurs prøver ein å løyse opp det tradisjonelt tette bandet mellom tekst og forfattar, og i staden lese tekstane *som om* dei var anonymt forfatta», forklarer Andersen mfl.⁶⁹ Inspirert av dette har jeg valgt å ikke inkludere noe om lærebokforfatterne i oppgaven. Til tross for at lærebokforfattere utvilsomt spiller en sentral rolle i tekstenes utforming, kan det også argumenteres for at siden det er såpass mange andre aktører og faktorer som har innflytelse på hva som står i lærebøkene, at det gir mening å rette det analytiske blikket mot det mer overordnede.

Metodisk ligger likevel oppgaven nærmere fortellingsanalysen. Et fellestrekk for de fleste lærebøker i historie er at de er strukturert som kronologisk ordnete fortellinger.⁷⁰

⁶⁶ Leidulf Melve og Teemu Ryymin, *Historikerens arbeidsmåter* (Oslo: Universitetsforl, 2018), 57–58.

⁶⁷ Melve og Ryymin, 57.

⁶⁸ Melve og Ryymin, 57–58.

⁶⁹ Astri Andresen, Rosland, og Svein Atle Skålevåg, *Å gripe fortida: innføring i historisk forståing og metode*, 2. utg., Samlagets bøker for høgare utdanning (Oslo: Samlaget, 2015), 115, [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:991505111084702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

⁷⁰ Lise Kvande og Nils E. Naastad, *Hva skal vi med historie?: historiedidaktikk i teori og praksis* (Oslo: Universitetsforl, 2013), 163, [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:991305609794702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:); Stephen J. Thornton, «What Is History in US History Textbooks?», i *School History Textbooks across Cultures*:

Historiedidaktikerne Kvande og Naastad hevder derfor at lærebøker i historie er en av de mest syntetiserende historiefremstillingene.⁷¹ Det er blant annet flere som har påpekt at mange lærebøker i historie som har en framskrittsfortelling om en utvikling mot noe bedre.⁷² Michael P. Marino hevder historielæreboksjangeren ofte benytter seg av et mindre nyansert språk enn det historikere vanligvis bruker. Lærebøkene «[...] present their narratives in a much more direct, forceful, and, in certain cases, even absolute manner [...]» skriver han.⁷³ Resultatet kan dermed bli at «... students get a singular, rather than a multi-perspective, version of the past imposed upon them [...]».⁷⁴ Fortellingen som forklaring og struktur står sterkt også i andre historiebøker. I *Fortalt fortid* hevder Heiret, Ryymin og Skålevåg at nasjonen som den overordnede og strukturerende rammen for historiefortellingene står særlig sterk i Norden.⁷⁵ I *Historie, minne og myte* fra 1999 argumenterte historiker Anne Eriksen for at også framstillinger av naturen har bidratt til den nasjonale fortellingen både i norske og andre historiefortellinger ved å fungere «identitetsskapende».⁷⁶

I lys av at mange har påpekt at lærebøker er en av de mest syntetiserende sjangrene innenfor historieskrivingen, mener jeg teknikker og perspektiver fra fortellingsanalyse vil være særlig nyttig å benytte i analysen av lærebøkene. I *Fortalt fortid* har Heiret, Ryymin og Skålevåg argumentert for at det å identifisere en teksts hovedfortelling er å sidestille med å forstå teksten.⁷⁷ Man kan identifisere en teksts hovedfortelling ved å undersøke blant annet «[...] hva som er tillagt vekt, hvilket perspektiv hendelsesforløpet er sett ut fra, eller hva slags prinsipp som ligger til grunn for hva som er tatt med, og hva som er utelatt i teksten.»⁷⁸ Med andre ord ved å undersøke hvordan teksten er ordnet. I tillegg benytter Heiret, Ryymin og Skålevåg seg av begrepet sidefortelling om en avgrenset del av hovedfortellingen, samt motfortelling dersom en mindre fortelling tilbyr et alternativt perspektiv til hovedfortellingen.⁷⁹ Dersom flere av

International Debates and Perspectives, red. Jason Nicholls, bd. vol 15, no 2, Oxford Studies in Comparative Education (Oxford: Symposium Books, 2006), 19–20.

⁷¹ Kvande og Naastad, *Hva skal vi med historie?*, 167.

⁷² Niklas Ammert, «Om läroböcker och studiet av dem», i *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, red. Niklas Ammert (Lund: Studentlitteratur, 2011), 260; Jens Aage Poulsen, «Narrativity in Teaching Materials», i *Opening the Mind or Drawing Boundaries?: History Texts in Nordic Schools*, red. Simone Lässig og Þorsteinn Helgason, bd. Band 122, Eckert. Die Schriftenreihe (Göttingen: V&R unipress, 2010), 157.

⁷³ Michael P Marino, «High School World History Textbooks: An Analysis of Content Focus and Chronological Approaches», 2022, 422.

⁷⁴ Marino, 422.

⁷⁵ Jan Heiret, Teemu Ryymin, og Svein Atle Skålevåg, *Fortalt fortid: norsk historieskriving etter 1970* (Oslo: Pax, 2013), 8–9.

⁷⁶ Anne Eriksen, *Historie, minne og myte, Norbok*, [En Pax-bok] (Oslo: Pax, 1999), 47, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010062508002.

⁷⁷ Heiret, Ryymin, og Skålevåg, *Fortalt fortid*, 26.

⁷⁸ Heiret, Ryymin, og Skålevåg, 26.

⁷⁹ Heiret, Ryymin, og Skålevåg, 26.

tekstene forteller den samme hovedfortellingen, er det mulig å snakke om at man har funnet en grunnfortelling.⁸⁰ På mange måter sammenfaller det å avdekke tekstenes budskap med å identifisere fortellingene. I tillegg – som Dryzak har påpekt består diskurser av fortellinger. Han utdyper at diskurser gjør det mulig å fortelle historier, og en diskurs kan være en forkortet historie i seg selv.⁸¹ Miljødiskursene bruker jeg til å hjelpe meg til å identifisere og systematisere fortellingene og budskapene om miljøproblemer. Jeg benytter dermed fortellingsbegrepet gjennomgående i denne oppgaven for å svare på hva som er lærebøkens budskap om miljøproblemer.

Årsaker, konsekvenser og løsninger

Et av forskningsspørsmålene i denne masteroppgaven handler om å undersøke hvilke årsaker, konsekvenser og løsninger lærebøkene fremstiller på miljøproblemene. Det er både et metodisk valg fordi det strukturerer analysene av lærebøkene, men også fordi det er mange som har påpekt at det nettopp er av betydning å identifisere og skille mellom dette. Judith Klein har hevdet at det innenfor bærekraftsdidaktikken er viktig å kunne skille mellom årsaker, konsekvenser, løsninger og handlingsalternativer.⁸² Hun har også påpekt at undervisningen må balanseres slik at elevene både får kunnskaper og reelle handlingsalternativer.⁸³

Slik jeg bruker og forstår analysebegrepene årsaker, konsekvenser og løsninger i denne oppgaven, henger aktører og rollefigurer i tekstene tett opp mot disse. Som regel vil, enten implisitt eller eksplisitt, årsakene, konsekvensene og løsningene peke på hvem eller hva som er ansvarlige og/eller rammes. Ved å analysere årsaker, vil jeg peke på hvilke prosesser eller utviklingstrekk som trekkes fram som det viktigste. Med tanke på at dette er norske lærebøker, er det særlig interessant å undersøke hvilken rolle og hvilket ansvar Norge tilskrives i lærebøkene. Når jeg undersøker konsekvenser handler det om å gå litt dypere enn å bare se på hvilket miljøproblem som tematiseres. Hvilke følger for natur, mennesker og samfunn skrives det om? I analysen av lærebøkene vil jeg også undersøke hvorvidt lærebøkene fremmer løsninger på miljøproblemene og i så fall hvilke løsninger. Flere av lærebøkene skriver om hendelser og responser på miljøproblemene som verken er løsninger på miljøproblemene i fortid, samtid eller framtid. Slike framstillinger analyserer jeg i denne oppgaven som

⁸⁰ Heiret, Ryymin, og Skålevåg, 26.

⁸¹ John S. Dryzek, *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, Fourth edition. (Oxford: University Press, 2022), 17.

⁸² Klein, *Bærekraftig utvikling i skolen*, 24.

⁸³ Klein, 35.

reaksjoner. Det må samtidig presiseres, som Ingerid Straume påpeker i *En menneskeskapt virkelighet*, at miljøproblemene nå er såpass omfattende at det ikke lenger er mulig å avverge dem og at løsninger sånn sett er et upresist begrep.⁸⁴

Judith Klein skiller i boken *Bærekraftig utvikling* mellom løsninger på et individuelt, kollektivt og strukturelt nivå. Det individuelle nivået handler om tiltak som enkeltpersoner kan foreta i egne liv, mens det kollektive nivået «[...] innebærer at vi i fellesskap utvikler løsninger, som for eksempel å få lokale krefter med på felles idéutvikling til et mer bærekraftig lokalsamfunn.»⁸⁵ Løsningene innenfor det strukturelle nivået «[...] innebærer politiske og systemiske endringer og fordrer at man forsøker å endre de grunnleggende årsakene.», skriver hun.⁸⁶ Klein argumenterer for at det både er fordeler og ulemper ved å legge vekt på alle de ulike nivåene i en utdanningssituasjon. Kleins poenger vil tas opp igjen i konklusjonskapittelet.

1.5 Oppgavens struktur

I det neste kapittelet vil jeg gjennomgå miljødiskursene jeg benytter meg av i denne oppgaven, samt noe mer miljøhistorisk kontekst. Jeg vil i tillegg utdype poenget om doble budskap.

Kapittel 3, 4, 5 og 6 er analysekapitler inndelt utfra læreplaner. På grunn av læreplanenes varierte varighet, samt at lærebøkene har inkludert mer om miljøproblemer i løpet av perioden som undersøkes, analyserer jeg flere lærebøker i det første kapitlene enn i de senere analysekapitlene. Hvert analysekapittel åpner med noe relevant skolehistorisk kontekst. I kapittelkonklusjonene i analysekapitlene kommer jeg med noen betraktninger rundt hva som synes å kjennetegne budskapene og fortellingene om moderne miljøproblemer i perioden som har blitt analysert.

Opgavens avsluttende kapittel er et konklusjonskapittel hvor jeg ser på perioden som helhet. I dette kapittel 7 besvarer jeg problemstillingen for oppgaven basert på analysen av lærebøkene, og gjennomgår de mest interessante funnene som forskningsspørsmålene bidro med, samt peker på noen implikasjoner av disse funnene.

⁸⁴ Straume, 20.

⁸⁵ Klein, 25.

⁸⁶ Klein, 25.

2.0 Miljødiskurser

2.1 Innledning

I perioden fra 1970 til 2022 har det skjedd store endringer i hvilke miljøproblemer som har vært satt på dagsorden:

The early concerns were with pollution, wilderness preservation, population growth, and depletion of natural resources. Over time, these concerns have been joined by worries about energy supply, biodiversity, species extinction, climate change and other disruptions of the Earth system, depletion of the ozone layer in the stratosphere, toxic wastes, the protection of whole ecosystems, and environmental and ecological justice.⁸⁷

Som John Dryzek beskriver var de tidligste miljøbekymringene mer lokale i omfang, mens etter hvert har problemområdet blitt mer mangfoldig og globalt. Den miljøhistoriske konteksten som kunne vært relevant for lærebøkene i denne oppgaven er for stor til å gjennomgå i sin helhet. Jeg velger heller å fokusere på miljødiskursene som er foreslått av John Dryzek i *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*.⁸⁸ Dryzeks kategorisering er én av mange forståelser av miljødiskurser, men dette er ikke noe jeg vil problematisere i denne oppgaven.

Dryzek påpeker for eksempel at det ikke finnes noen samlet miljøbevegelse, men derimot at «[...] environmentalism is composed of a variety of discourses, sometimes complementing one another, but often competing.»⁸⁹ Han argumenterer derfor for at diskursanalyse kan bidra til å forstå hvordan de ulike verdensbildene henger sammen, for som han skriver: «A discourse is a shared way of apprehending the world.»⁹⁰ Dryzek deler miljødiskursene inn i fire overordnede kategorier – *grenser for vekst*, *grønn radikalisme*, *bærekraftighetsdiskursen* og *problemløserdiskursen* – med videre inndelinger under disse. Diskursene kategoriserer han på bakgrunn av om de er prosaiske, at de tar utgangspunkt i det politiske systemet, eller om de er visjonære – at de ønsker å redefinere det politiske systemet. Videre skiller han mellom diskursene som er enten reformistiske, som ønsker løsninger gjennom gradvise endringer, eller om de er radikale og ønsker mer gjennomgripende endringer.⁹¹

⁸⁷ John S. Dryzek, *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, Fourth edition. (Oxford: University Press, 2022), 3.

⁸⁸ Dryzek, *The Politics of the Earth*.

⁸⁹ Dryzek, 22.

⁹⁰ Dryzek, 9.

⁹¹ Mine oversettelser fra engelsk. Dryzek bruker betegnelsene *prosaic*, *imaginative*, *reformistic* og *radical*.

I dette kapittelet gjennomgår jeg Dryzeks miljødiskurser. I tillegg supplerer jeg med noe miljøhistorisk kontekst om det er relevant for å forstå miljødiskursene eller lærebøkens framstillinger.

2.2 Naturvern blir til miljøvern

Det er vanlig å hevde at den moderne miljøbevegelsen begynte å ta form rundt 1970, men at naturvernet kan spores tilbake til slutten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet.⁹² De tidligste formene for naturvern var stort sett opptatt av spesifikke og lokale problemer, som bevaring naturen og naturressursene av økonomiske eller estetiske hensyn.⁹³ Utover 1900-tallet ble også flere opptatt av helseproblemene industrialiseringen medførte.⁹⁴

Til tross for at det har vært tradisjoner for naturvern i lang tid, er det mange som har pekt på at natur- og miljøbevisstheten endret karakter rundt 1970. Den britiske sosiologen Christopher Rootes påpeker blant annet at «[...] the developments in and since the late 1960s mark a step change in the mobilization of environmental movements».⁹⁵ Miljøhistorikeren Joachim Radkau har kalt denne perioden for «den økologiske revolusjonen».⁹⁶ Til tross for at Radkau bemerker at det er en rekke miljørelaterte hendelser som peker på at det skjedde et skifte rundt 1970, er det ikke mulig å peke på en enkel årsaksforklaring til at miljøbevisstheten endrer karakter.⁹⁷ Rootes forsøker å forklare oppsvinget til miljøbevegelsen på 70-tallet ved å peke på kombinasjonen av at miljøødeleggelsene hadde blitt mer omfattende i løpet av 1900-tallet, men også at det var en økning i den vitenskapelig kunnskapen om miljøet og at flere fikk tilgang på denne kunnskapen gjennom utdanning og media.⁹⁸ Han argumenterer også for at 68-opprørene og «the New Left» banet vei for miljøbevegelsen ved at de rettet oppmerksomheten mot

⁹² Neil Carter, *The Politics of the Environment*, 2. utg. (New York: Cambridge University Press, 2007), 4.

⁹³ Paul Warde, Libby Robin, og Sverker Sörlin, *The Environment: A History of the Idea* (Baltimore, M: Johns Hopkins University Press, 2021), 37.

⁹⁴ Christopher Rootes, «Environmental Movements», i *The Blackwell Companion to Social Movements*, red. David A. Snow, Sarah A. Soule, og Hanspeter Kriesi (Newark, UNITED KINGDOM: John Wiley & Sons, Incorporated, 2007), 612–613, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/bergen-ebooks/detail.action?docID=351505>.

⁹⁵ Rootes, 613.

⁹⁶ Oversatt fra «the ecological revolution». Joachim Radkau, *The Age of Ecology. A Global History*, overs. Patrick Camille (Cambridge: Polity Press, 2014), 90,

<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=755914&site=ehost-live>.

⁹⁷ Radkau, «The Great Chain Reaction», 111.

⁹⁸ Rootes, «Environmental Movements», 613.

systemene som la til rette for ulike former for urettferdigheter.⁹⁹ Han understreker likevel at miljøbevegelsene «[...] was by no means simply a product of them.»¹⁰⁰

Warde, Robin og Sörlin hevder i boken *The Environment* at nettopp begrepet *miljø* (*environment* på engelsk) bidro til å endre bevisstheten og forståelsen om naturen, og dermed var sentral for miljøbevegelsen på 1970-tallet.¹⁰¹ Det var ikke før på midten av 1900-tallet at miljø begynte å få den betydningen det har i dag. Begrepet bidro til at man kunne forske på og forstå sammenhengene i større grad mellom jordens sammensatte naturlige systemer og den menneskelige påvirkningen på det.¹⁰²

Flere har pekt på at noe som skiller miljøbevegelsen- og bevisstheten etter 1970 fra tidligere former for naturvern, er det globale perspektivet.¹⁰³ Carter argumenterer for at den moderne miljøbevegelsen var bekymret for «[...] a global ecological crisis that threatened the very existence of humanity.», samt at bevegelsen i større grad pekte på radikale endringer i samfunnsstrukturen.¹⁰⁴ FNs internasjonale konferanse om mennesker og miljø i Stockholm i 1972 har blitt trukket frem som et av de første eksemplene der miljøproblematikk ble anerkjent globalt.¹⁰⁵

Det er likevel flere som har nyansert bildet av miljøbevegelsen og -bevisstheten på 1970-tallet. For eksempel hadde miljøaktivismen i hovedsak et lokalt eller nasjonalt perspektiv.¹⁰⁶ Dryzek forklarer at «Many concerns were more local, more aesthetic, about quality of life not its mere perpetuation.»¹⁰⁷ Frank Uekötter har også påpekt at miljøpolitikken fortsatt i hovedsak forhold seg til nasjonalstatenes grenser, og at de internasjonale avtalene og resultatene lot vente på seg.¹⁰⁸ Dessuten har Uekötter argumentert for at det hverken da eller senere har eksistert noe global miljøbevegelse, men at «[...] we merely have a huge number of environmentalisms around the globe.»¹⁰⁹

⁹⁹ Rootes, 614.

¹⁰⁰ Rootes, 614.

¹⁰¹ Test Warde, Robin, og Sörlin, *The Environment*.

¹⁰² Warde, Robin og Sörlin, *The Environment* (Baltimore, Md: Johns Hopkins University Press, 2018), 1.

¹⁰³ Dryzek, *The Politics of the Earth*, 25.

¹⁰⁴ Carter, *The Politics of the Environment*, 5.

¹⁰⁵ Chiara Certomà, *Postenvironmentalism* (New York: Palgrave Macmillan US, 2016), 5, <https://doi.org/10.1057/978-1-137-50790-7>.

¹⁰⁶ Uekötter, «Myths, Big Myths and Global Environmentalism», 430.

¹⁰⁷ Dryzek, *The Politics of the Earth*, 30.

¹⁰⁸ Uekötter, «Myths, Big Myths and Global Environmentalism», 429.

¹⁰⁹ Uekötter, «Myths, Big Myths and Global Environmentalism», 442–43.

Miljøpolitikken- og kritikken endret også karakter i Norge omkring 1970. Peder Anker har hevdet at miljøbevisstheten i stor grad ble importert. Han påpeker at blant annet Rachel Carsons bok om bruken av planteverngifter (*Silent Spring*) hadde en enorm innflytelse på miljødiskursene i Norge fordi den dreie miljøkritikken fra estetiske til økologiske hensyn.¹¹⁰ Historiker Kristin Asdal har også påpekt at «[...] kritikken fra 1970-tallet av ble formulert som vekst kontra vern – og at økologi kom til å stå mot økonomi.»¹¹¹

2.3 Grenser for vekst

Dryzek argumenterer for at 1970-tallets miljødiskurs i stor grad var preget av det han betegner som *grenser for vekst*-diskursen, som handlet om en frykt for at ressursene skulle ta slutt og at man var på vei mot en miljøkatastrofe.¹¹² Det var særlig rapporten *Limits to Growth*, utgitt av Roma-klubben i 1972 som gjorde at disse bekymringene ble satt på dagsorden. Forfatterne i *The Environment* trekker fram at den både var nyskapende i metodene de benyttet, men også i at de bidro til å definere de globale problemene.¹¹³ Rapporten bidro til også å sette spørsmålsteget ved hvorvidt den økonomiske veksten og industrialiseringen kunne fortsette.¹¹⁴

Rapporten viste ved hjelp av datasimuleringer at verden var på vei mot kollaps på grunn av overutnytting av ressursene og forurensning, og at det måtte foretas drastiske endringer for å forhindre en samfunnskollaps.¹¹⁵ Dryzek betegner derfor diskursen som prosaisk og radikal fordi den tar utgangspunkt i det politiske systemet, men ønsker gjennomgripende endringer. Fordi diskursen mener løsningene burde foregå på et strukturelt eller internasjonalt nivå, hevder Dryzek at den er grunnleggende elitistisk.¹¹⁶ Selv om det har kommet konkurrerende diskurser senere, har grenser for vekst levd videre. Etter 2010 har konseptet om «planetary boundaries» i stor grad overtatt for grenser for vekst.¹¹⁷

Dryzek hevder *grenser for vekst* har sitt motsvar i den *prometeanske* diskursen som vektlegger uendelig vekst.¹¹⁸ Motargumentet var blant annet at når en ressurs tok slutt, ville menneskeheten

¹¹⁰ Peder Anker, *The Power of the Periphery: How Norway Became an Environmental Pioneer for the World*, 1. utg. (Cambridge University Press, 2020), 32, <https://doi.org/10.1017/9781108763851>.

¹¹¹ Kristin Asdal, *Politikkens natur - naturens politikk* (Oslo: Universitetsforl, 2011), 47–48, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013071508187.

¹¹² Dryzek, *The Politics of the Earth*, 15, 27–52.

¹¹³ Warde, Robin, og Sörlin, *The Environment*, 48.

¹¹⁴ Warde, Robin, og Sörlin, 47.

¹¹⁵ Dryzek, *The Politics of the Earth*, 29–30.

¹¹⁶ Dryzek, 40–42.

¹¹⁷ Dryzek, 33–36.

¹¹⁸ Min oversettelse av «Promethean». Dryzek, 53–72.

klare å finne erstatninger. «Prometheans have unlimited confidence in the ability of humans and their technologies to overcome any problems—including environmental problems», utdyper han.¹¹⁹

2.4 Grønn radikalisme og dypøkologi

2.4.1 Dypøkologien

Miljøbevegelsen i Norge på 1970-tallet skiller seg litt ut fra miljøbevegelsene i en del andre vestlige land på denne tiden ved at den var preget av dypøkologien. Arne Næss, som var en viktig figur for dypøkologien, og foreslo blant annet å skille mellom «grunn» økologi og dypøkologi.¹²⁰ Mens den «grunne» økologien var opptatt av skadereduksjon, ønsket dypøkologene mer radikale samfunnsendringer mot mer egalitære og økosentriske strukturer. Det var nettopp dette økosentriske synet, forståelsen av at mennesker og naturen var likeverdige, som skilte dypøkologien fra mange andre miljøbevegelser.¹²¹

Dypøkologien plasserer Dryzek inn under diskursen *grønn bevissthet* som faller inn under den overordnede diskursen *grønn radikalisme*. Den andre diskursen han plasserer i denne kategorien er *grønn politikk*.¹²² Grønn radikalisme-diskursene er visjonære og radikale. Diskursen *grønn bevissthet* er mest opptatt av at endringer i den fysiske og politiske verden begynner med å endre folks holdninger og bevissthet. Grønn politikk-diskursen konserterer seg mer om konkrete endringer innenfor politikken, økonomien og i strukturene.¹²³

2.4.2 Miljødiskursen i Norge på 1970-tallet

Mens *Limits to Growth*-rapporten hadde en betydelig innflytelse i store deler av verden, ble den mottatt med lunken respons av miljøvernerne i Norge. Det kan ha sammenheng med dypøkologiens sterke posisjon i den norske miljøbevegelsen, hevder Peder Anker.¹²⁴

Ressursspørsmålet preget likevel debatten i Norge også. For å møte energibehovet for fremtiden hadde man bygget man ut vannkraft i hele etterkrigstiden. På tampen av 1960-tallet ble det funnet store olje- og gassressurser i Nordsjøen. Det var omkring denne tiden at «[...]

¹¹⁹ Dryzek, 53.

¹²⁰ Anker, *The Power of the Periphery*, 98.

¹²¹ Rootes, «Environmental Movements», 615.

¹²² Mine oversettelser av «green radicalism», «green consciousness», og «green politics».

¹²³ Dryzek, *The Politics of the Earth*, 187–232.

¹²⁴ Anker, *The Power of the Periphery*, 166.

energispørsmålet [ble] stadig mer kontroversielt», hevder Asdal.¹²⁵ Anker peker på at noen mente at ressursene, vannkraft og olje – var uttømmelige og burde utnyttes til det fulle, mente andre igjen at man måtte ta i bruk kjernekraft for å kunne fortsette den økonomiske utviklingen. Dypøkologene argumenterte derimot for at naturressursene ikke måtte utnyttes ukritisk fordi det ikke ville føre til forbedringer, men derimot «ecological disaster.»¹²⁶ Dette førte til en flere aksjoner og protester mot utbygging av vannkraftverk. Protestene mot utbyggingen av Mardøla-fossen i 1970 ble toneangivende for miljøbevegelsen i Norge til tross for at de ikke ledet fram.¹²⁷ Det ledet også til fødselen av dypøkologien i Norge.¹²⁸

Ved inngangen til 1980-tallet handlet miljødiskusjonen i Norge i stor grad om utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget.¹²⁹ For miljøbevegelsen ble det nederlag, da høyesterett i 1982 vedtok at utbyggingen kunne gjennomføres.¹³⁰ Peder Anker hevder at nederlaget førte til en nedgang for oppslutningen til dypøkologiene og den generelle miljøinteressen.¹³¹ Dypøkologien ble derimot eksportert, og fikk i løpet av 1980-tallet et internasjonalt oppsving blant annet gjennom den amerikanske organisasjonen Earth First!.¹³² Dypøkologien, både internasjonalt og i Norge, utviklet seg til å bli mer radikal, noe som også bidro til å marginalisere denne bevegelsen i Norge.

2.4.3 Grå radikalisme

Dryzek hevder også den grønne radikalismen har fått sitt motsvar i diskursen grå radikalisme.¹³³ Denne diskursen kjennetegnes av en avvisning av miljøproblemer og miljøhensyn, for eksempel i form av klimafornektelse.¹³⁴ Grå radikalisme avviser miljøproblemer og miljøbevissthet fullstendig, og skiller seg derfor fra den prometeanske som i hovedsak tror på miljøproblemer.¹³⁵

¹²⁵ Asdal, *Politikkens natur - naturens politikk*, 109.

¹²⁶ Anker, *The Power of the Periphery*, 146.

¹²⁷ Anker, 66.

¹²⁸ Anker, 233.

¹²⁹ Anker, 204.

¹³⁰ Anker, 205.

¹³¹ Anker, 206.

¹³² Anker, 210.

¹³³ Dryzek, *The Politics of the Earth*, 233–247.

¹³⁴ Dryzek, 233.

¹³⁵ Dryzek, 233.

2.5 Bærekraftighetsdiskursene

Den tredje overordnede kategorien Dryzek identifiserer er den han kaller *sustainability*, bærekraftighet, hvor diskursene bærekraftig utvikling og økologisk modernisme faller innunder. Disse beskriver han som visjonære og reformistiske fordi de ønsker gjennomgripende, men gradvise endringer av systemet.¹³⁶

2.5.1 Økologisk modernisme

Dryzek hevder økologisk modernisme er den mest sentrale diskursen i Norge, samt en rekke andre nordeuropeiske land og Japan.¹³⁷ Det som kjennetegner denne diskursen er at politikken blir avgjort bak lukkede dører i samarbeid mellom regjeringen, fagbevegelsen, næringslivet og miljøverngrupper. Prinsippet er at miljøverntiltak skal bakes inn det økonomisk-politiske systemet og at gjennom tilpasning og planlegging vil økonomisk vekst og miljøvern kunne «[...] proceed hand-in-hand and reinforce one another.»¹³⁸ Kjernen her er at både befolkning og næringslivet drar nytte av og er med på tiltakene som gjøres. På et nivå handler økologisk modernisme om teknologioptimisme, men det handler også om mer dyptgripende politiske endringer. Selv om det er mange likhetstrekk diskursen bærekraftig utvikling, legger ikke økologisk modernisme like stor vekt på sosial rettferdighet og inneholder også flere praktiske tilnæringsmåter.¹³⁹

2.5.2 Bærekraftig utvikling

Dryzek har hevdet at det er diskursen bærekraftig utvikling som har vært den dominerende miljødiskursen internasjonalt siden utgivelsen av *Vår felles framtid* i 1987.¹⁴⁰ Den norske statsministeren og tidligere miljøvernministeren, Gro Harlem Brundtland, ble i 1984 utnevnt av FN til å lede Verdenskommisjonen for miljø og utvikling «for å utrede sammenhengen mellom miljø og utvikling.»¹⁴¹ Det som også blir kalt Brundtlandkommisjonen, kom med rapporten *Vår felles framtid* i 1987.

¹³⁶ Dryzek, 147–185.

¹³⁷ Dryzek, 167–171.

¹³⁸ Dryzek, 172.

¹³⁹ Dryzek, 173.

¹⁴⁰ Dryzek, 149.

¹⁴¹ Astrid T. Sinnes, *Utdanning for bærekraftig utvikling: hva, hvorfor og hvordan?*, 2. utgave. (Oslo: Universitetsforlaget, 2021), 19, [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999920156461602202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

Forfatterne av *The Environment* hevder rapporten har gjort bærekraftig utvikling til «[...] one of the most influential concepts in the late-twentieth-century politics.»¹⁴² Dryzek hevder at noe populariteten kan forklares ut fra at rapporten kombinerte ulike utfordringer, samtidig som den la til grunn at den økonomiske veksten kunne fortsette så lenge miljø og rettferdighet ble tatt med i regnestykket.¹⁴³ Dryzek argumenterer for at denne diskursen i hovedsak har kommet til uttrykk på det internasjonale nivået og trekker fram FNs toppmøter om miljø og utvikling i Rio de Janeiro i 1992, i Johannesburg i 2002 og Rio+20 i 2012.¹⁴⁴ På den første konferansen i Rio deltok Brundtland med en delegasjon av norske politikere og hadde som mål å fremme bærekraftig utvikling.¹⁴⁵ Skjærseth argumenterer for at det viktigste som kom ut fra konferansen «[...] an active environmental policy acceptable to the world at large.»¹⁴⁶ Certomà har likevel hevdet at den internasjonale anerkjennelsen av miljøvernet på 1990-tallet førte til at «[...] environmentalism lost its critical force.»¹⁴⁷

Vår felles framtid fikk stor betydning for miljødiskursen også i Norge. Anker hevder at rapporten dreide miljødebatten i Norge vekk fra økologi og mot klimaendringene.¹⁴⁸ Bærekraftig utvikling gjorde også at den norske miljøpolitikken mot slutten av 1980-tallet ble utformet med mål om at Norge skulle bli «en pådriver» og «et foregangsland» i miljøvern med utgangspunkt i prinsippene for bærekraftig utvikling: «Norway was to show the world the path towards a sustainable society [...]», skriver Anker.¹⁴⁹ Det ble også et uttalt mål å redusere klimagassutslippene.¹⁵⁰ Utslippene av CO₂ skulle stabiliseres på 1989-nivå innen 2000, vedtok Stortinget i 1989.¹⁵¹

2.5.3 Klimaendringene

I løpet av 1980-tallet kommer altså klimaendringene – eller som det da ofte ble omtalt som – global oppvarming på dagsorden, og det var blant annet *Vår felles framtid* som bidro til å «[...] til å plassere klimasaken høyt på mange lands politiske agenda.»¹⁵² Rapporten trakk fra

¹⁴² Warde, Robin, og Sörlin, *The Environment*, 122.

¹⁴³ Dryzek, *The Politics of the Earth*, 149–150.

¹⁴⁴ Dryzek, 152–153.

¹⁴⁵ Anker, *The Power of the Periphery*, 202.

¹⁴⁶ Jon Birger Skjærseth, «Chapter 1 Introduction», i *International Regimes and Norway's Environmental Policy: Crossfire and Coherence*, red. Jon Birger Skjærseth, Ashgate Studies in Environmental Policy and Practice (Aldershot: Ashgate, 2004), 5.

¹⁴⁷ Certomà, *Postenvironmentalism*, 8.

¹⁴⁸ Anker, *The Power of the Periphery*, 236.

¹⁴⁹ Anker, 221.

¹⁵⁰ Anker, 222.

¹⁵¹ Asdal, *Politikkens natur - naturens politikk*, 175.

¹⁵² Asdal, 175.

klimaendringene som en av de største miljøtruslene menneskeheten sto overfor.¹⁵³ Mens klima og miljø tidligere tilhørte ulike diskurser, ble forskningen på klima forent med annen miljøforskning i løpet av 1980-tallet.¹⁵⁴ Siden den tid, skriver forfatterne i *The Environment*, har klima blitt en sentral del av «[...] the globalizing narrative of environment.»¹⁵⁵ De hevder at klimaproblematikk nådde et høydepunkt på starten av 2000-tallet, og fikk såpass mye oppmerksomhet «[...] other dimensions of environment became marginalized in the popular media.»¹⁵⁶ Et interessant poeng er at Asdal ikke finner noe tvil rundt hvorvidt klimaendringene var reelle eller hvorvidt de var menneskeskapt på 1980- og 1990-tallet: «Den naturvitenskapelige etablerte kunnskapen om drivhuseffekten ser ut til, nærmest uten videre, å ha blitt lagt til grunn,» skriver hun.¹⁵⁷

De siste tiårene er det de globale klimaendringene og tapet av biologisk mangfold som blir løftet som de største utfordringene. Til tross for at reduksjonen av de biologiske mangfoldet har blitt «[...] been identified as the most severe effect of all the global change events of the twenty-first century [...]», påpeker forfatterne av *The Environment* at klimaendringene til tider har overskygget dette problemet.¹⁵⁸ Ingerid Straume påpeker at «Antropogene klimaendringer er også en del av et større saksfelt, der flere typer miljøproblemer til sammen utgjør det som kanskje best kan kalles en økologisk krise.»¹⁵⁹ Også Dryzek minner om at miljøproblemer gjerne er sammenvevd og at det derfor er vanskelig å plassere dem i separate båser.¹⁶⁰

2.6 Problemløserdiskursene

Dryzek plasserer tre miljødiskurser innen det han overordnet sett betegner som problemløserdiskursen: administrativ rasjonalisme, demokratisk pragmatisme og økonomisk rasjonalisme. Disse diskursene er prosaiske og reformistiske, og vil derfor løse problemene gjennom små tilpasninger innenfor det politisk økonomiske systemet.¹⁶¹

Administrativ rasjonalisme vektlegger ekspertene, og ikke befolkningen eller forbrukere, sin rolle i å løse miljøproblemene. Dryzek trekker blant annet fram de ulike tiltakene og lovverkene

¹⁵³ Anker, *The Power of the Periphery*, 220.

¹⁵⁴ Warde, Robin, og Sörlin, *The Environment*, 115.

¹⁵⁵ Warde, Robin, og Sörlin, 120.

¹⁵⁶ Warde, Robin, og Sörlin, 119.

¹⁵⁷ Asdal, *Politikkens natur - naturens politikk*, 210.

¹⁵⁸ Warde, Robin, og Sörlin, *The Environment*, 94.

¹⁵⁹ Ingerid Straume, *En menneskeskapt virkelighet: klimaendring, sosiale forestillinger og pedagogisk filosofi* (Oslo: Res publica, 2017), 8, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2020042248539.

¹⁶⁰ Dryzek, *The Politics of the Earth*, 9.

¹⁶¹ Dryzek, 73–146.

som har blitt implementert mot forurensning som eksempler på administrativ rasjonalisme.¹⁶² Demokratisk pragmatisme vektlegger demokratisk deltakelse fra flere aktører som skal føre til kompromisser som resulterer i tiltak. Dryzek påpeker at det er i de kapitalistiske demokratiene denne diskursen er mest tilstedeværende, og at det også er disse landene som har kommet lengst når det gjelder naturvern og i begrensning av forurensning. Dryzek påpeker samtidig at ofte overfører disse landene forurensningen til andre land.¹⁶³

Økonomisk rasjonalisme definerer Dryzek som en diskurs som i større grad enn de foregående er skeptiske til myndighetenes innblanding, og som heller ønsker å løse miljøproblemene på markedsøkonomiens premisser, for eksempel gjennom grønn skattlegging. Dryzek argumenterer for at disse prinsippene har blitt fremmet av OECD, EU, samt også i *Vår felles framtid*. Han trekker fram Montrealprotokollen og Kyotoprotokollen, samt karbonskatt og miljømerking av forbruksvarer som eksempler på økonomisk rasjonalistiske tiltak.¹⁶⁴

2.6.1 Klimavoter og oljeøkonomi

Klimavoter har vært en sentral del av den norske miljøpolitikken, et tiltak som altså i følge Dryzeks kategoriseringer faller inn under diskursen økonomisk rasjonalisme. Mens det hadde vært et uttalt mål på 1980-tallet å utvikle Norge til å bli et foregangsland innen utslippsreduksjon, begynte dette å endre seg på 1990-tallet, hevder Anker: «What had changed was the gradual realization that emission reduction was not possible while Norway's oil and gas production was, at the same time, dramatically increasing.»¹⁶⁵ Spørsmålet ble derfor hvordan Norge kunne fortsette den økonomiske veksten, men samtidig bidra til klimagassreduksjoner.¹⁶⁶ «Løsningen ble å påvirke og selv forme den internasjonale konteksten», hevder Asdal.¹⁶⁷ Under ledelse av statsminister Gro Harlem Brundtland kom man fram til at dette kunne gjøres gjennom klimavoter, hvor Norge kunne kompensere økonomisk for de utslippene landet hadde knyttet til olje- og gassnæringen.¹⁶⁸ «Land skulle løse klimautslippsproblemene i fellesskap, og ikke som tidligere forpliktet seg til å redusere nasjonalt. Slik kunne Norge fortsette sin oljeøkonomi [...].», skriver Asdal.¹⁶⁹ Man begynte å

¹⁶² Dryzek, 73–100.

¹⁶³ Dryzek, 101–124.

¹⁶⁴ Dryzek, 125–146.

¹⁶⁵ Anker, *The Power of the Periphery*, 225.

¹⁶⁶ Anker, 225.

¹⁶⁷ Asdal, *Politikkens natur - naturens politikk*, 193.

¹⁶⁸ Anker, *The Power of the Periphery*, 227.

¹⁶⁹ Asdal, *Politikkens natur - naturens politikk*, 201.

arbeide strategisk og diplomatisk for å få gjennomslag for kvotesystemet internasjonalt, først i forkant av toppmøtet i Rio og deretter før toppmøtet i Kyoto i 1997.¹⁷⁰ En sentral del av dette arbeidet handlet om å få landene i det globale sør med på konseptet.¹⁷¹ Gjennom intenst diplomatisk arbeid i forkant av klimatoppmøtet i Kyoto i 1997, resulterte dette i at landene som deltok ble enige om å redusere klimagassutslippene og at dette kunne gjøres blant annet gjennom kjøp av klimakvoter.¹⁷²

2.7 Doble budskap

Det er flere forskere og teoretikere som har hevdet at den norske miljødiskursen preges av «doble budskap», eller i Ingerid Straumes ord «[...] at de ledende politikerne på én og samme tid kan være alvorlig bekymret for klimaendring og samtidig fortsette med business as usual.»¹⁷³ Seniorforsker ved Fritjof Nansen-institutt Jon Birger Skjærseth har argumentert for at Norge framstår som et paradoks når det gjelder miljøpolitikk. Han hevder at Norge siden 1970-tallet har inntatt en rolle som «[...] a pusher state in international environmental negotiations.»¹⁷⁴ Samtidig hevder han at den faktiske miljøpolitikken man har ført i Norge delvis har vært i strid med den internasjonale miljødiskursen: «Norway is highly dependent on oil and gas production and has fought the entire world in order to hunt whales and export whale products.»¹⁷⁵ Med en økonomi basert på olje- og gassinntekter og stadig økende utslipp, påpeker han at de norske ambisjonene om å være en «green forerunner» er et stort dilemma.¹⁷⁶

Miljøhistorikeren Peder Anker har argumentert for at den norske miljøbevegelsen og norske myndigheter har hatt et ønske om at Norge skulle bli et foregangsland innen miljøvern. Den norske miljøbevegelsen rammet det inn som at naturen og levesettet i periferien (Norge) overlegen «[...] the dirty center in need of change.»¹⁷⁷ Anker mener dette sammenfalt med norske myndigheters strategi om å bli et foregangsland innenfor miljøvern for å posisjonere seg inn i en rolle som en «humanitarian superpower» internasjonalt. Slik som Skjærseth påpeker Anker paradokset med at «...it was all paid for by the very cause of climatic change –

¹⁷⁰ Asdal, 200.

¹⁷¹ Anker, *The Power of the Periphery*, 227.

¹⁷² Anker, 229.

¹⁷³ Straume, *En menneskeskapt virkelighet*, 5.

¹⁷⁴ Jon Birger Skjærseth, red., *International Regimes and Norway's Environmental Policy: Crossfire and Coherence*, Ashgate Studies in Environmental Policy and Practice (Aldershot: Ashgate, 2004), 4.

¹⁷⁵ Skjærseth, 4.

¹⁷⁶ Skjærseth, 4.

¹⁷⁷ Peder Anker, *The Power of the Periphery: How Norway Became an Environmental Pioneer for the World*, 1. utg. (Cambridge University Press, 2020), 4, <https://doi.org/10.1017/9781108763851>.

petroleum.»¹⁷⁸ Han hevder også at de norske ambisjonene om å bli et foregangsland innen miljøvern og bærekraft ikke har gitt utslag i den mest miljøvennlige politikken nasjonalt.¹⁷⁹

Kjersti Fløttum og Tonje J. Espeland har hevdet at den norske klimapolitikken preges av det de kaller *flerstemmige budskap* eller *doble budskap*.¹⁸⁰ Gjennom en analyse av to Stortingsmeldinger fra 2011, argumenterte de for at disse bidro til et budskap om at «Klimaendringene skal takles, og petroleumsindustrien skal videreutvikles på samme tid.»¹⁸¹ De hevder videre at fremstillingen «[...] implisitt sier at norsk petroleum er «renere» og «bedre» enn andre lands [...]». ¹⁸² Analysen pekte også på at regjeringen fremstiller seg i en helterolle, samtidig som ansvaret og skylden for klimaendringene legges på de industrialiserte landene som dermed får en slags skurkerolle. Ofrene for klimaendringene fremstilles som «[...] utviklingsland med små klimagassutslipp og stor fattigdom [...]».¹⁸³

2.8 Hvilke miljødiskurser vil prege lærebøkene?

Som denne gjennomgangen har belyst har det eksistert en rekke miljødiskurser både internasjonalt og i Norge. Den norske miljøbevegelsen var i de tidlige fasene preget av dypøkologien, som faller inn under diskursen grønn bevissthet. Dryzek har likevel trukket fram at det er økologisk modernisme og økonomisk rasjonalisme som har preget den norske miljøpolitikken. Samtidig har flere andre teoretikere og forskere pekt på at også diskursen bærekraftig utvikling har hatt stor innflytelse på utformingen av miljøpolitikk i Norge. Det er også bærekraftig utvikling som har hatt størst innflytelse på utformingene av læreplanene i Norge, særlig den seneste – Fagfornyelsen – hvor bærekraftig utvikling har kommet inn som ett av tre tverrfaglige tema. Et av spørsmålene for denne oppgaven blir derfor hvilke av miljødiskursene som har preget lærebøkene i historie. Er det noen som er mer fremtredende? Har det vært noen endringer? Og vil lærebøkene preges av «doble budskap» som det har blitt argumentert for at finnes i Stortingsmeldinger og i den politiske diskursen? Fremstilles norske myndigheter og andre land i de samme rollene som Fløttum og Espeland fant i Stortingsmeldingen?

¹⁷⁸ Anker, *The Power of the Periphery*, 229.

¹⁷⁹ Anker, 237.

¹⁸⁰ Kjersti Fløttum og Tonje J Espeland, «Norske klimanarrativer – hvor mange “fortellinger”? En lingvistisk og diskursiv analyse av to norske stortingsmeldinger», *Sakprosa* 6, nr. 4 (5. desember 2014): 18, <https://doi.org/10.5617/sakprosa.932>.

¹⁸¹ Fløttum og Espeland, 16.

¹⁸² Fløttum og Espeland, 8.

¹⁸³ Fløttum og Espeland, 15.

3.0 Læreplanen fra 1976

3.1 Innledning

I dette kapittelet skal jeg analysere hvordan lærebøkene i historie for den videregående skolen framstilte og tematiserte miljøproblemer i perioden 1976 til 1994. Miljøundervisning «[...] har vært anerkjent av det internasjonale samfunnet siden begynnelsen av 70-tallet» og ble tematisert på Stockholmkonferansen i 1972, skriver Astrid Sinnes i *Utdanning for bærekraftig utvikling*.¹⁸⁴ «Siden den gang har Norge, i likhet med andre land, skrevet under på en rekke avtaler og traktater som forplikter oss til å la miljø- og bærekraftstemaer være en sentral del av utdanningen», påpeker hun.¹⁸⁵

I 1974 ble det vedtatt lov om videregående opplæring, som trådte i kraft 1. januar 1976.¹⁸⁶ Med dette ble de ulike typene gymnas og yrkesskoler til en enhetlig videregående skole, og alle disse ble underlagt samme lovverk.¹⁸⁷ Historie inngikk som en del av Samfunnsfag som inneholdt både samfunnskunnskap, geografi og historie.¹⁸⁸ I forbindelse med det nye lovverket ble det utviklet nye læreplaner som ble innført fra 1976.¹⁸⁹ Dette var den første læreplanen i Norge som innlemmet miljøtematikk, hevder Kvitstein.¹⁹⁰ I formålsparagrafen står det også at «Den videregående opplæringen skal fremme menneskelig likeverd og likestilling, åndsfrihet og toleranse, økologisk forståelse og internasjonalt medansvar.»¹⁹¹ Det står derimot ingenting om miljø eller økologisk forståelse i den fagspesifikke læreplanen for historie.¹⁹²

¹⁸⁴ Astrid T. Sinnes, *Utdanning for bærekraftig utvikling: hva, hvorfor og hvordan?*, 2. utgave. (Oslo: Universitetsforlaget, 2021), 19,

[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999920156461602202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

¹⁸⁵ Sinnes, 19.

¹⁸⁶ Ivar Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år: med hovedvekt på tiden etter 1950* (Halden: Forum bok, 2005), 159, [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:990509009274702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

¹⁸⁷ Kjell Andersen, *Allmennutdanning og yrkesutdanning i Norge: hovedlinjer i utviklingen av videregående opplæring etter 1945* (Kristiansand: Høyskoleforl, 1999), 103,

[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999902188724702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

¹⁸⁸ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Læreplan for den videregående skole. Felles allmenne fag, Læreplan for den videregående skole*, 2. utg. (Oslo: Gyldendal, 1976), 95, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013041807058.

¹⁸⁹ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 147.

¹⁹⁰ Hanne Marie Kvitstein, «Miljøtematikk i norske læreplaner og lærebøker i historiefaget for den videregående skole i perioden 1950-2006» (Universitetet i Agder, 2021), 30.

¹⁹¹ Kulturdepartementet, «Lov om videregående opplæring» (1974), <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1974-06-21-55§.2>.

¹⁹² Kvitstein, «Miljøtematikk i norske læreplaner og lærebøker i historiefaget for den videregående skole i perioden 1950-2006», 30.

Som jeg påpekte i kapittel 2, er det mange som har hevdet at miljøkritikken- og politikken begynte å endre karakter omkring 1970. Nye tematikker og et mer globalt perspektiv begynte å gjøre seg gjeldende. Reflekteres dette i lærebøkene tilhørende denne læreplanen?

3.3 Analysen av lærebøkene

I det følgende vil jeg analysere syv lærebøker utgitt i etterkant av læreplanen fra 1976. Bøkene er utgitt mellom 1979 og 1991. Gjennomgangen er strukturert kronologisk, men gjennomgangen av de konkrete lærebøkene varierer på grunn av lærebøkernes ulike mengde miljøtematisk innhold.

3.2.1 *Historien i vår tid: verdshistorien fra 1870 til 1970-årene* (1979)

Den første læreboken jeg har undersøkt er *Historien i vår tid: verdenshistorien fra 1870 til 1970-årene*, utgitt i 1979 på Aschehoug.¹⁹³ Denne læreboken inkluderer ingenting om miljøproblemer, og formidler dermed heller ikke noe budskap eller noe annet det er relevant å inkludere i analysen.

3.2.2 *Fra istid til nåtid: 2 : Norges historie etter 1870* (1981)

Fra istid til nåtid 2: Norges historie etter 1870 ble utgitt 1981 av Aschehoug.¹⁹⁴ Som tittelen indikerer omhandler den Norges historie etter 1870. Det er ressursmangel som får mest oppmerksomhet, men forurensning nevnes også som et miljøproblem.

Rovdrift

I *Fra istid til nåtid 2* tematiseres de problematiske sidene ved både hvalfangst og overfiske i mellom- og etterkrigstiden som førte til at bestandene sank dramatisk. Årsakene til dette fremstilles i hovedsak å være rovdrift og overbeskatning av disse ressursene. Læreboken peker på utviklingen av ny teknologi og metoder i fiskeindustrien, samt «endringer i naturforholdene», som ikke utdypes nærmere.¹⁹⁵

¹⁹³ Kristian Moen, *Historien i vår tid: verdenshistorien fra 1870 til 1970-årene : [bokmål]* (Oslo: Aschehoug, 1979), [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:998321059024702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

¹⁹⁴ Lars Jakob Holt, *Fra istid til nåtid. 2: Norges historie etter 1870*, Bokmål[utg.]. (Oslo: Aschehoug, 1981), https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012092405015.

¹⁹⁵ Holt, 143.

Det hevdes at rovdrift førte til at «[...] hvalen på det nærmeste er blitt borte, og hvalfangsteventyret er i dag et avsluttet kapittel i norsk historie.»¹⁹⁶ Læreboken påpeker også at Norge «[...] sluttet å delta i pelagisk fangst» rundt 1960, men at «Japanerne og andre nasjoner har fortsatt fangsten.»¹⁹⁷ Det påpekes ikke at også Norge fortsatte med noe hvalfangst. Konsekvensene av overbeskatningen av fiskeressursene fremstilles som å være at «Totalkvantumet er gått tilbake» og at «Utviklingen i fiskeriene [...] har vist mange foruroligende trekk».¹⁹⁸ Hovedsakelig framstår altså rovdriften på ressursene i havet som et problem for næringene. For fiskerinæringen betydde det at veksten ikke kunne fortsette, mens for hvalfangstindustrien betydde det en fullstendig stopp.

Det nevnes flere reaksjoner og løsninger på problemene med rovdrift på ressursene. Om hvalfangsten skriver de at man håper kvoteregulering «[...] vil føre til at bestanden tar seg opp igjen.»¹⁹⁹ De skriver også at man har forsøkt å løse problemene med fiskeressursene gjennom internasjonale avtaler, samt innføring av fiskerisoner/økonomiske soner. De påpeker dessuten at det er igangsatt forskning for «[...] å skaffe til veie opplysninger om fiskeressursene, og hva som er en forsvarlig utnytting av dem.»²⁰⁰ Situasjonen fremstilles som uavklart, men på riktig vei. Det er interessant at norsk industri her framstilles i en ambivalent rolle som både delvis ansvarlig for problemet og løsningen, og som det største offeret av økonomiske årsaker.

Energikrise og potensiell forurensning

Fra istid til nåtid 2 presenterer også striden om vannkraftutbyggingen i Norge som de hevder har «sine naturlige grenser».²⁰¹ Samtidig påstår de at den vestlige verden står overfor en «energikrise», som de påpeker har satt i gang en debatt om utbygging av flere energikilder som kjernekraft og olje- og gassproduksjon. Aksjonene mot utbyggingen av Mardølafossen og Alta-Kautokeino-vassdraget nevnes kort i en bildetekst på samme side, og det impliseres slik at disse aksjonene var en del av debatten som oppsto.²⁰²

Årsaken til energikrisen utdypes ikke, men det er interessant at det spesifiseres at det er den vestlige verden som står i denne krisen. Det hevdes videre at utbyggingen av flere energikilder

¹⁹⁶ Holt, 91.

¹⁹⁷ Holt, 91.

¹⁹⁸ Holt, 143.

¹⁹⁹ Holt, 91.

²⁰⁰ Holt, 143–144.

²⁰¹ Holt, 146.

²⁰² Holt, 146.

kan føre til nye utfordringer: «uoverskuelige forurensningsproblemer».²⁰³ Et problem settes altså opp mot et annet. Så det som er løsningen på et problem, «energikrise», framstilles som potensiell årsak til forurensning. Hva slags forurensning det er snakk om, skrives det ingenting om. Samtidig gjør bruken av adjektivet «uoverskuelige» at det fremstår som at de potensielle forurensningsproblemene kan få alvorlige følger. Det kommer ikke frem et tydelig budskap om hva som er riktig å gjøre – hvorvidt det er energikrisen eller forurensningsproblemene som er det viktigste å forhindre.

3.2.3 Historie (1982)

Det Norske Samlagets lærebok om verdenshistorien, *Historie* fra 1982, har et gjennomgående anti-imperialistisk og anti-autoritært perspektiv og budskap. Det legges mye vekt på sosiale og økonomiske følger for u-land, fattige folk og arbeiderklassen i omtalen av samfunnsendringer og omveltninger, men generelt lite om miljøproblemer. Det er likevel noe å peke på.

Som den eneste av lærebøkene som analyseres i denne oppgaven, trekker *Historie* fram at USAs krigføring i Vietnam bidro til store natur- og miljøødeleggelser som rammet befolkningen hardt. Det hevdes at USAs krigføring i Vietnam gjennom bombing, ødeleggelse av natur og bruk av plantegifter kan ha uante konsekvenser – også inn i framtiden: «[...] ingen veit om virkningene på lang sikt av all gifta som ble sprøytet ut i naturen.»²⁰⁴ Forurensning og miljøødeleggelser anerkjennes dermed som et problem, men det er samtidig et isolert problem som heller faller innunder tematikken økologisk krigføring enn moderne miljøproblemer.

I resten av boken impliseres det i hovedsak til at det finnes miljøproblemer. I omtalen problemer med ressursbruk og industri på 1800-tallet antydes det gjennom reflekssjonsspørsmål til leseren at det kan være utfordringer knyttet til det i samtiden også: «Hva slags ressurser blir hardest utnyttet nå?»²⁰⁵ og «Hvilke problem har slik industri nå?»²⁰⁶ *Historie* tematiserer ingen miljøproblemer i forbindelse med olje- og gassproduksjon til tross for at de formidler en skepsis mot at «[...] at olje ødelegger mye av det som var norsk kultur.»²⁰⁷ *Historie* hevder at «Fra omkring 1970 ser det ut til at de moderne industrisamfunna er kommet opp i vansker.» Det er

²⁰³ Holt, 146.

²⁰⁴ Harald Hansejordet, *Historie*, Bokmålsutgave., Slag (Oslo: Det Norske Samlaget, 1982), 110, [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:990214614904702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

²⁰⁵ Hansejordet, 43.

²⁰⁶ Hansejordet, 50.

²⁰⁷ Hansejordet, 191.

problemer knyttet til sosiale og økonomiske faktorer som i hovedsak løftes, men læreboken påpeker også at «Mange er urolige over ødelegging av naturen [...]».²⁰⁸

De moderne miljøproblemene refereres dermed til som noe som mange er urolige over. Det utdypes at denne bekymringen består at «[...] at luft og vatn ... blir ødelagt, ressurser ... blir oppbrukt, og så videre.»²⁰⁹ «De meiner også at verden er truet av en katastrofe», hevdes det videre, men læreboken avviser dette synet.²¹⁰ *Historie* påstår at hvorvidt man mener det er krise handler om hvilket historiesyn man har: «[...] om historia er ei fortelling om framsteg eller ei fortelling om tilbakesteg.»²¹¹ De hevder at begge disse perspektivene har lange historiske røtter.²¹² Hovedfortellingen og budskapet til læreboken framstår likevel å være at hvorvidt man mener at det går mot (miljø)krise kommer an på «Øynene som ser»: «Det er rimelig å tru at når det er krise i samtida, vil mange slutte seg til tanken om undergang. I tider med framgang og vekst vil mange tru på den lysende framtida. Og slik er det nok også.»²¹³ Dette budskapet i lærebokens avsluttende kapittel kan forklare hvorfor miljøproblemer er viet såpass lite oppmerksomhet.

3.2.4 Verden 2: Verdenshistorie etter 1850 (1983)

De neste bøkene jeg analyserer er Cappelens lærebøker *Verden 2: Verdenshistorie etter 1850* og *Norge 2: Norgeshistorie etter 1850*, begge utgitt i 1983. Miljøproblemer blir tematisert i *Verden 2* to steder, men det står relativt lite utfyllende om disse.

I delkapittelet «Vest-Europa etter 1945» skriver læreboken om at «den økologiske eller grønne bølgen» oppsto som en reaksjon mot «sider ved det industrielle vekstsamfunnet» på 1970-tallet.²¹⁴ De hevder «Det ble reist kritiske spørsmål om energiforbruket og konsekvensene av det, både for naturen og for fordelingen av goder i verdensmålestokk.»²¹⁵ Her trekkes altså det industrielle vekstsamfunnet fram som årsaken til problemer med blant annet konsekvenser for naturen. Verken årsaker eller konsekvenser utdypes eller konkretiseres nærmere. Fokuset i avsnittet er på reaksjonene. Som allerede nevnt, var én reaksjon at det ble reist «kritiske

²⁰⁸ Hansejordet, 191.

²⁰⁹ Hansejordet, 194.

²¹⁰ Hansejordet, 194.

²¹¹ Hansejordet, 193.

²¹² Hansejordet, 194–195.

²¹³ Hansejordet, 195.

²¹⁴ Asle Sveen, Svein A. Aastad, og Terje Emblem, *Verden: 2 : Etter 1850*, Bokmål[utg.], bd. 2 (Oslo, 1983), 295, [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:998742374324702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

²¹⁵ Sveen, Aastad, og Emblem, 2:295.

spørsmål». *Verda 2* skriver videre at det i Vest-Tyskland og Belgia var store demonstrasjoner mot kjernekraftverk, samt at «I flere land er det blitt stiftet ‘grønne partier’.»²¹⁶

Det andre miljøproblemet *Verden 2* nevner er forurensning. Det som er interessant er at det kun er i kapittelet om Japan hvor dette problemet tematiseres. Her skriver læreboken at Tokyo sliter med luftforurensning. De hevder at «Tokyo årlig mottar ca. tre millioner tonn forurenset luft.» og at «Forurensningene dreier seg særlig om svoveldioksyd, kulloksyd, bly og nitrogenoksyd.»²¹⁷ Læreboken nevner også i en bildetekst at «Ofre for ulykken med kvikksølvforgiftet fisk fra Minamatabukta på besøk under en miljøvernkonferanse i Sverige i 1972.»²¹⁸ Selv om *Verden 2* spesifiserer hvilke kjemiske stoffer som er skyld i forurensning, står det ingenting om hva som forårsaker utslippene av disse stoffene. Årsaken til problemet med forurensning forblir dermed uklart. Konsekvensene av forurensningen er derimot litt mer konkret. Læreboken hevder både det har ført til en kraftig økning av sykdommer i 1960- og 1970-årene, samt at «Sola trenger sjeldent gjennom den gulgrå skyen over byen.»²¹⁹ Det fremkommer ingen løsninger på forurensningsproblemet, men bildet og den tilhørende bildeteksten om ofrene for kvikksølvforgiftet fisk impliserer at det har vært reaksjoner på denne ulykken.

3.2.5 Norge 2: etter 1850 (1983)

Norge 2: Norgeshistorie etter 1850 inneholder mer om miljøproblemer enn verdenshistorien. Det skrives litt om miljøproblemer flere steder i boken, men det er hovedsakelig i kapittelet «De antiautoritære opprørene» at miljøproblemer tematiseres. Under overskriften «Den grønne bølgen» vies miljøtematikk i overkant av to sider.

Årsaker

Det er «vekstsamfunnet» og «den industrielle utviklingen» som pekes på overordnede årsaker til miljøproblemene.²²⁰ Det er også andre utviklingstrekk som pekes på som mer konkrete årsaker. Det er «[d]e nye effektive fangstmetodene og manglende regulering [...]» som framstilles som årsakene til rovdriften på ressursene i havet – fisk og hval – i etterkrigstiden.²²¹

²¹⁶ Sveen, Aastad, og Emblem, 2:295–296.

²¹⁷ Sveen, Aastad, og Emblem, 2:309.

²¹⁸ Sveen, Aastad, og Emblem, 2:309.

²¹⁹ Sveen, Aastad, og Emblem, 2:309.

²²⁰ Terje Emblem, *Norge 2 etter 1850*, Bokmål[utg.]. (Oslo: Cappelen, 1983), 199, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2020102007590.

²²¹ Terje Emblem, *Norge 2 etter 1850*, Bokmål[utg.], bd. 2 (Oslo: Cappelen, 1983), 198, [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:998742372894702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

I omtalen av hendelser og utviklingstrekk på 1960- og 1970-tallet som førte til gjennombruddet for vernetanken, kommer det også frem at det var problemer med forsøpling fordi «Den materielle overfloden og ‘bruk-og-kast-mentaliteten’ førte til at folk slengte fra seg stadig mer avfall i det fri.»²²² I tillegg hevder de at «Bedre teknologi og økende kraftbehov gjorde vassdragsreguleringene mye mer omfattende og miljøforstyrrende enn før.»²²³ I kapittelet «De ‘gylne’ 60-årene», nevner *Norge 2* problemene med forurensning som økningen av biler medførte i etterkrigstiden.²²⁴ *Norge 2* skriver i tillegg om forurensningsproblemene i lærebokens nære fortid og samtid. Årsakene til hevder de er «Den ukritiske bruken av plantevernmidler, særlig DDT [...]», «Ukontrollerte utslipp fra industri, jordbruk og husholdningskloakk» og «[...] sur nedbør fra Europa».²²⁵

Konsekvenser

Den økologiske balansen ble forstyrret

Forurensningen framstilles å være både «utrivelig» og helseskadelig for mennesker.²²⁶ Det fremstilles også som at det hadde større konsekvenser enn som så. I omtalen av kritikken fra den grønne bølgen påpekes det at utviklingstrekkene kunne føre til konsekvensen «at den økologiske balansen i naturen ble forstyrret.»²²⁷ Selv om dette på sett og vis skrives om som hva miljøbevegelsen var opptatt av, og fungerer som en forklaring på hvorfor en «'grønn bølge' skyllet inn over norsk samfunnsdebatt.», bygger læreboken opp troverdigheten i problembeskrivelsen ved å påpeke at «Det var ikke bare ungdommen [...]» som var en del av kritikken, samt at det kom «Sterke advarsler fra forskerhold [...]».²²⁸ Gjennomgående i denne delen framstilles miljøproblemene som faktiske problemer i motsetning til noen av de andre bøkene som i større grad har framstilt miljøproblemene med en viss distanse. Det hevdes også i læreboken at forurensningen «var i ferd med å ødelegge kretsløpet i naturen», og at det satte «[...] drikkeforsyningen i fare, og førte til omfattende fiskedød.»²²⁹ De peker også på at den sure nedbøren fra Europa ødela «store deler av fiskeforekomstene i innlandet.»²³⁰ Her framstilles altså miljøproblemene forårsaket av forurensning å ramme både mennesker og

²²² Emblem, 2:199.

²²³ Emblem, 2:199.

²²⁴ Emblem, 2:186.

²²⁵ Emblem, 2:198.

²²⁶ Terje Emblem, *Norge 2 etter 1850*, Bokmål[utg.]. (Oslo: Cappelen, 1983), 186, 198, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2020102007590.

²²⁷ Emblem, 2:198.

²²⁸ Emblem, 2:198.

²²⁹ Emblem, 2:198.

²³⁰ Emblem, 2:198.

naturen. I hovedsak er det Norge (både natur og mennesker) som fremstår som det største offeret, men de påpeker at forurensningsnivået på 1960-tallet hadde økt «[...] faretruende i den vestlige verden.»²³¹

Ressursmangel for næringene

Konsekvensene av rovdriften på ressursene i havet framstilles å være at «[...] bestanden av blåhval i nord nærmest ble utryddet», at silda forsvant og makrellstammen var truet.²³² Det er likevel konsekvensene dette fikk for næringene og «bosettingsmønsteret langs kysten» som i hovedsak vektlegges.²³³ For eksempel står det at «Overbeskatningen av hvalen i Sørishavet førte til at en tradisjonsrik norsk næring ble innstilt mot slutten av tiåret.»²³⁴ Problemene med rovdrift og overbeskatning av dyrene i havet framstilles altså som å være et ressursproblem, ikke et problem fordi dyrene i havet ble truet.

«Naturperler» forsvinner

Konsekvensene av at «det uberørte Norge» blir forsøplet og regulert til kraftmål framstilles å være «[...] at høyt verdsatte naturperler ville forsvinne.»²³⁵ Så til tross for at det er naturen som ødelegges, er det vinklet slik at problemet er at det er menneskene som mister «naturperler.» Det er samtidig ikke bare samtidens befolkning som framstilles som ofrene. Som den første av lærebøkene jeg analyserer i denne oppgaven, trekker læreboken fram at naturen skulle vernes «for de kommende generasjoner».²³⁶ Som vi vil se i de senere lærebøkene blir framhevingen av offerrollen til framtidens generasjoner mer sentralt.

Oljeulykker

I *Norge 2* får miljøproblemer knyttet til oljenæringen mer plass enn i de tidligere lærebøkene, selv om det ikke er snakk om mer en noen få setninger. I en bildetekst står det at «På enkelte hold var frykten stor for at oljeeventyret i Nordsjøen kunne føre til en miljøkatastrofe langs kysten.»²³⁷ De skriver at Bravo-ulykken i 1977 førte til at det for første gang ble satt i gang en debatt om «[...] miljø- og sikkerhetsspørsmål i tilknytning til oljevirkksomheten [...]» fordi ulykken hadde vist at «[...] risikoen for en alvorlig forurensningskatastrofe hadde vært

²³¹ Emblem, 2:198.

²³² Emblem, 2:73, 98, 157.

²³³ Emblem, 2:73, 98, 157.

²³⁴ Emblem, 2:199.

²³⁵ Emblem, 2:199.

²³⁶ Emblem, 2:199.

²³⁷ Emblem, 2:210.

undervurdert.»²³⁸ Det er altså lokale konsekvenser, men det framstilles likefullt som alvorlig gjennom bruken av «katastrofe».

Løsninger og reaksjoner

Overbeskatning av havets ressurser

Problemene med overbeskatningen av havets ressurser fremstilles som delvis løst i kapittelet «Inn i oljealderen». Her fremheves betydningen av den grønne bølgen og EF-striden fordi den «[...] hadde skapt ny forståelse for primærnæringenes problemer.»²³⁹ Problemene med overbeskatningen hadde tvunget «[...] fram nye nasjonale og internasjonale beskyttelsestiltak.», hevdes det.²⁴⁰ Konkret dreide det seg om fiskestopp, kvotereguleringer, økt pengestøtte til fiskerne, og en satsning på «det tradisjonelle kystfisket» isteden for «Det moderne tråler- og industrifisket». *Norge 2* trekker også fram at FNs havrettskonferanser førte til at Norge i 1970-årene fikk «[...] suvereniteten over kontinentalsokkelen helt ut til 200 nautiske mil av land.»²⁴¹ Med en forsiktig optimisme konkluderer læreboken med at tiltakene synes å virke.²⁴²

Miljøbevissthet og vekstkritikk

På mange måter vinkler *Norge 2* fortellingen om naturvernet i Norge på en optimistisk måte. De skriver blant annet det at: «En del naturvernforkjempere slo alarm og fikk i stand en naturvettkampanje som fikk myndighetenes støtte. Aksjonen førte til et gjennombrudd for natur- og miljøverntanken.»²⁴³ Læreboken framstiller det som at naturvernforkjempernes arbeid førte til at myndighetene iverksatte tiltak som opprettelser av nasjonalparker, fredninger av områder, naturvernloven av 1970 og opprettelsen av Miljøverndepartementet i 1972.²⁴⁴ Her framstår altså naturvernsarbeid, holdningsendring og tiltak fra myndigheter som løsninger på problemene med utbygging av urørt natur. Samtidig skriver læreboken at naturvernaksjonene tilknyttet utbyggingen av Mardøla og Alta-Kautokeino-vassdraget ikke oppnådde ønsket resultat.²⁴⁵ Det antydes også at større endringer kan være nødvendig: «For stadig flere ble det

²³⁸ Emblem, 2:211.

²³⁹ Emblem, 2:208.

²⁴⁰ Emblem, 2:209.

²⁴¹ Emblem, 2:209.

²⁴² Emblem, 2:209.

²⁴³ Emblem, 2:199.

²⁴⁴ Emblem, 2:199.

²⁴⁵ Emblem, 2:199.

tydelig at den industrielle utviklingen ikke kunne fortsette uhemmet [...]».²⁴⁶ Dette utdypes likevel ikke nærmere.

Importerte forurensningsproblemer

Problemene med forurensningen i Norge framstilles som forbedret gjennom nasjonale lovverk og tiltak som opprettelsene av Røykskaderådet og *Norsk institutt for luftforskning*.²⁴⁷ Mens det fremstår som at Norges nasjonale tiltak har vært til hjelp, impliseres det at forurensning fortsatt er et problem: «Norge forsøkte forgjeves å få i stand internasjonale avtaler mot luftforurensningen.»²⁴⁸ Gjennom denne formuleringen fremstår det som at forurensningsproblemene i Norge er importert og handler om mangelen på internasjonale reguleringer. Norge tilskrives også en aktiv rolle i å få bukt med problemet. Fortellingen kan kanskje tolkes til at Norge er et foregangsland innen miljøvern. Dette perspektivet løftes på nytt i omtalen av EF-kampen. Her presenteres en sentral del av skepsisen mot EF som «at den frie markedsøkonomien som EF representerte» blant annet ville «øke presset på naturressursene og forringe miljøet.»²⁴⁹

3.2.6 Norges- og verdenshistorie etter 1850 (1985)

Norges- og verdenshistorie etter 1850, utgitt i 1985 på Aschehoug.²⁵⁰ Det står ikke mye om miljøproblemer i denne læreboken, eksempelvis ble ikke mulige miljøproblemer tematisert da norsk oljeindustri ble omtalt.

«Velstandens pris»

Læreboken framstiller det som at industri og velstand har ført til forurensningsproblemer i Vesten. Under overskriften «Velstandens pris» skriver de om årsakene til problemene med forurensning i Japan: «Den hensynsløse satsingen på en hurtig utbygging av industrien og den enorme biltettheten har ført til alvorlige forurensninger, særlig i Tokyo-området.»²⁵¹ Læreboken påpeker også at veksten i etterkrigstiden ble kritisert av mange blant annet fordi

²⁴⁶ Emblem, 2:198.

²⁴⁷ Emblem, 2:199.

²⁴⁸ Emblem, 2:199.

²⁴⁹ Emblem, 2:205.

²⁵⁰ Bjørn Bjørnsen, *Norges- og verdenshistorie etter 1850, Norbok* (Oslo: Aschehoug, 1985), https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013120606095.

²⁵¹ Bjørn Bjørnsen, *Norges- og verdenshistorie etter 1850, Norbok* (Oslo: Aschehoug, 1985), 351, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013120606095.

«Økt produksjon vil framfor alt medføre mer forurensning.»²⁵² Det påpekes også at «Industriområdene i EF var blant jordas mest forsurede.» og at det ble brukt som argument mot norsk innmelding fordi «[...] et utvidet EF ville forstørre problemer som politikerne i EF-landene hadde gjort lite med.»²⁵³ Forurensningen i de industrialiserte landene omtales som «katastrofale» og «alvorlige», men utover det omtaler ikke læreboken noen konsekvenser av forurensningen.²⁵⁴

Sultkatastrofe

I en bildetekst i kapittelet «Den omstridte utviklingshjelpen» framstilles også blant annet miljøproblemer som årsaker til sultkatastrofen i Sentral-Afrika i 1984: «[...] rovdrift på skogen slik at jorda ble liggende ubeskyttet, kvegavl for kjøttproduksjon til det europeiske markedet (kveget hadde gnagd i stykker grasrøttene), ensidig plantasjedrift og tørken.»²⁵⁵

Grenser for vekst?

Norges- og verdenshistorien inkluderer lite om mulige løsninger på miljøproblemer. Den eneste konkrete løsningen læreboken nevner er i forbindelse med forurensningsproblemene i Japan: «Staten har satt i verk omfattende tiltak mot forurensningen, men om de er tilstrekkelige, gjenstår å se.»²⁵⁶ Det fremkommer ikke hva disse tiltakene er, og det fremstår som usikkert om det vil hjelpe.

Læreboken nevner også at utviklingen med blant annet økte miljøproblemer har ført til at «stadig flere» stilte seg spørsmålet om «[...] hvor går grensene for den materielle veksten [...]?» og «Må vi ikke lete etter helt nye, grunnleggende løsninger på en rekke problemer som utviklingen har skapt?».²⁵⁷ Selv om læreboken refererer til disse spørsmålene som noe *mange* mente, fremstår det samtidig som retoriske spørsmål. Det gjør at lærebokens budskap er at en del av løsningene på miljøproblemene innebærer noen grunnleggende endringer. Dette kan plassere læreboken inn i grenser for vekst-diskursen fordi denne diskursen formidler gjennomgripende endringer innenfor det eksisterende systemet. Også begrepsbruken

²⁵² Bjørnsen, 417.

²⁵³ Bjørnsen, 417.

²⁵⁴ Bjørn Bjørnsen, *Norges- og verdenshistorie etter 1850, Norbok* (Oslo: Aschehoug, 1985), 185, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013120606095.

²⁵⁵ Bjørnsen, 382.

²⁵⁶ Bjørnsen, 351.

²⁵⁷ Bjørnsen, 426.

«nullvekst» og grenser «for den materielle veksten» kan tyde på at læreboken refererer til miljødiskursen grenser for vekst.

Hvordan disse løsningene ser ut i praksis står det derimot ingenting om, annet enn at det «[...] gjorde *nullvekst* til et begrep i den politiske debatten.»²⁵⁸ Læreboken hevder også høyrebølgen på 1980-tallet kom som en reaksjon blant annet på grunn av en «[...] frykt for en utvikling som skaper stadig mer forurensning.»²⁵⁹ Det impliseres dermed at den nasjonale politikken kan ha betydning for den videre utviklingen av miljøproblemer, men det er overraskende at læreboken trekker frem høyrebølgen i denne sammenhengen.

3.2.7 Gjennom tidene 4: Tida frå 1920 til i dag (1991)

Gjennom tidene 4: Tida frå 1920 til i dag er den siste boken jeg har inkludert i analysen av lærebøker for denne perioden.²⁶⁰ Boken er utgitt i 1991 på Aschehoug, og eneste av lærebøkene i dette kapittelet som utkom på 1990-tallet. Bokserien skiller seg også fra mange andre lærebøker ved at den er inndelt i fire bøker, i motsetning til to som er det vanligste. Dette er en av lærebøkene fra denne perioden som har med mest om miljøproblemer. Boken har et tydeligere globalt perspektiv på historien. Som jeg vil vise i gjennomgangen av årsaker, konsekvenser og løsninger, kobler læreboken seg til diskursen bærekraftig utvikling.

Årsaker

Gjennom tidene 4 er den av lærebøkene i dette kapittelet som utdyper årsakene til miljøproblemer mest i dybden.²⁶¹ Læreboken setter også årsakene til de moderne miljøproblemene inn den bredeste historiske sammenhengen:

Historisk sett har det alltid vore ein samanheng mellom miljøproblem og sterk utnytting av naturen, mellom miljøproblem og industrialisering. Dei gamle grekarane og romarane dreiv rovdrift på naturen og har late seg sterile område der det før var grønt.²⁶²

²⁵⁸ Bjørnsen, 417.

²⁵⁹ Bjørnsen, 343.

²⁶⁰ Finn Holden, *Gjennom tidene: 4: Tiden fra 1920 til i dag*, Bokmål[utg.], bd. 4 (Oslo: Aschehoug, 1991), [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999200516934702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

²⁶¹ For eksempel: «For det første blir mykje av skogen hoggen ned for at folk skal få brensel til å lage mat og koke vatn. Område blir rydda for jordbruksdrift, og tømmer eksportert. Store flokkar av storfe gneg markane heilt snaue. Når røtene blir rivne opp, tek ørkenen over. Stein og jord reflekterer meir av solstrålinga enn grad og buskar gjer. Lufta blir varmare, og det regnar sjeldnare. [...]» (266)

²⁶² Holden, *Gjennom tidene*, 4:225.

Sterk utnytting av naturen og industrialisering framstilles altså som de grunnleggende årsakene til miljøproblemer, men uvanlig nok trekkes det linjer til de antikke sivilisasjonene. Industrialisering som årsak til miljøproblemer gjentar læreboken flere steder, for eksempel: «Industrialiseringa fører med seg auka forbruk av naturressursar og større utslepp av farleg avfall i luft, vatn og jord.»²⁶³

Læreboken spesifiserer at «Industri i alle land [...]» er skyld i utslippene.²⁶⁴ Det er likevel Vesten og Europa som får hovedskylden for en rekke av miljøproblemene i u-land – såpass mye at jeg hevder disse får roller som «skurk» i lærebokens fortelling. Noen eksempler fra læreboken kan illustrere hvordan en tydeligere ansvars- og skyldfordeling enn andre lærebøker trer fram i denne fortellingen: «Fleirnasjonale selskap som har dotterbedrifter i u-land, har ikkje dei same strenge sikringsreglane der som i i-landa. Det kan føre til store miljøkatastrofa [...] og «Europeiske ekspertar har vilja dyrke peanøtter i stor skala i Aust-Afrika; det kan ha ødelagt det tynne jordsmonnet og skapt ørken i staden.»²⁶⁵ Flernasjonale selskaper og europeiske eksperter får altså tydelig ansvaret for å ha skapt miljøproblemer. Læreboken trekker også linjer tilbake til kolonitiden. Læreboken skriver også om sur nedbør, og legger skylden for dette på utslipp fra Tyskland, Storbritannia og Sovjetunionen: «Utslepp frå forbrenning av olje og kol i industri, bilar og fyringsanlegg i bustader blir førte med vinden til granneland, til Noreg frå Tyskland, Storbritannia og Sovjetunionen.»²⁶⁶ I tillegg trekkes den økonomiske veksten, samt utslipp fra jordbruk, bilder og private husholdninger fram som årsaker til miljøproblemene.²⁶⁷

Konsekvenser

Gjennom tidene 4 framstiller det som at de moderne miljøproblemene både har hatt og vil få mange og betydelige konsekvenser. Allerede i forordet til læreboken skriver forfatterne at «[...] miljøproblema har verknad for alle og påverkar utviklinga i kvart land.»²⁶⁸

Læreboken inkluderer konsekvenser som fremstår som overordnede og globale. Forurensningen på 1970-tallet «[...] forsura jorda, lufta og vatnet og øydela den økologiske jamvekta i naturen», hevdes det.²⁶⁹ Konsekvensene av de globale miljøproblemene i lærebokens

²⁶³ Holden, 4:225.

²⁶⁴ Holden, 4:330.

²⁶⁵ Holden, 225, 267.

²⁶⁶ Holden, *Gjennom tidene*, 4:332.

²⁶⁷ Finn Holden, *Gjennom tidene. 4: Tiden fra 1920 til i dag*, Bokmål[utg.]. (Oslo: Aschehoug, 1991), 328–329, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014062005027.

²⁶⁸ Holden, 4:10.

²⁶⁹ Holden, 4:329.

samtid framstilles som mangfoldige og alvorlige: «Luft, vatn og jord blir forgifta, skog døyr ut, og dyrelivet blir øydelagt. Konsekvensane kan bli store: varmare vintrar, fuktigare somrar, havvtnet utvidar seg, isbrear smeltar, og verdshava stig. Gjennom 1980-åra har det vorte varmare over heile kloten.»²⁷⁰ Som utdraget viser, tematiseres her den globale oppvarmingen. *Gjennom tidene 4* er den første av lærebøkene i denne oppgaven som inkluderer klimaendringene. Det kan også påpekes at konsekvensene framstilles som både å være allerede i gang og som potensielle konsekvenser i framtiden.

Læreboken gjennomgår også konsekvensene av mer konkrete og geografisk avgrensede miljøproblemer. De skriver blant annet om Tsjernobylulykken og om skogsdød.²⁷¹ Generelt sett framstilles den ikke-menneskelige naturen som de største ofrene for miljøproblemene i Vesten. Det legges også stor vekt på – større enn de foregående lærebøkene – konsekvensene de moderne miljøproblemene har hatt for såkalte u-land. I motsetning til framstillingen av miljøproblemene i Vesten, trekkes de menneskelige konsekvensene tydeligere fram. Et av eksemplene de trekker fram er følgene av et gassutslipp i Bhopal i India i 1984.²⁷² Læreboken påpeker at 3700 mennesker døde²⁷³ og at «[...] nesten 600 000 slit framleis med medisinske og økonomiske problem fem år etter ulykka».²⁷⁴ Det nevnes også at problemene med tørke i Afrika «[...] har ført til stor hungersnød over store deler av kontinentet» og at dette er et problem som øker i omfang.²⁷⁵ Miljøproblemene framstilles i tillegg større i u-land enn i i-land fordi «Mange u-land har ikkje sett seg råd til å prioritere miljøspørsmål framfor auka produksjon. Det har ført til større utslepp av farlege gifter enn i i-landa.»²⁷⁶

Løsninger

Gjennom tidene 4 har et tydelig budskap om hva som må til for å løse problemene de hevder verden står overfor, deriblant miljøproblemer. Det er internasjonale avtaler som framstilles som den viktigste løsningen: «Dei globale miljøproblema viser kor nødvendige internasjonale avtalar er; alle må skjønne at dei vil tene på å redusere utsleppa i fellesskap.»²⁷⁷ Budskapet ligger tett opp mot diskursen bærekraftig utvikling gjennom vektleggingen av internasjonalt samarbeid og at løsningene innebærer sosial og økonomisk utjevning for den fattige delen av

²⁷⁰ Holden, 4:332.

²⁷¹ Holden, 4:331.

²⁷² Holden, 4:225.

²⁷³ Holden, 4:225.

²⁷⁴ Holden, 4:330.

²⁷⁵ Holden, 4:267.

²⁷⁶ Holden, 4:267.

²⁷⁷ Holden, 4:332.

verden: «[...] kvart land er avhengig av utviklinga i andre land; vinsten er liten ved at berre eitt land sluttar med å sleppe ut avfall.»²⁷⁸

Gjennom tidene 4 framstiller det også som at Rachel Carsons *Silent Spring* og Roma-klubbens «Limits to Growth» har hatt betydning ved å bidra til opplysning og bevissthet omkring miljøproblemene.²⁷⁹ Mens *Silent Spring* gjorde at «Forbrukarorganisasjonar gjekk til åtak på ureininga frå dei store industriverksemdene», hevder læreboken at *Limits to Growth* gjorde at det i 1970-årene ble satt «[...] ein stoppar for trua på vidare økonomisk vekst og rikdom».²⁸⁰ *Gjennom tidene* skriver også at bevissthets- og holdningsendringen som skjedde i løpet av 1960- og 1980-årene, fikk utslag i lover: «Fleire land innførte lover om destruksjon av farleg avfall og bõtela firma som sleppte ut skadeleg avfall.»²⁸¹ Slik framstilles både bevissthetsendring og nasjonale tiltak som løsninger på miljøproblemene.

Selv om *Gjennom tidene 4* framhever betydningen «Limits to Growth» hadde for at «[...] ein vart klar over problema» fremstår det som at kritikerne av rapporten fikk rett.²⁸² Læreboken hevder at «Kritikerne sa at mangel på viktige råstoff ville føre til prisauke og forskning etter alternative råvarar.»²⁸³ Et bilde av solcellepaneler, med tilhørende bildetekst, på samme side kan hinte til at *Gjennom tidene 4* støtter opp under kritikernes påstander om at krisen ville føre til alternative løsninger: «Til og med i Noreg kan solceller vere ein kraftreserve.»²⁸⁴

3.3 Kapittelkonklusjon

Analysen har vist at det er stor variasjon i hvilke budskap og fortellinger lærebøkene tilhørende læreplanen fra 1976 formidler.

Hovedfortellingene i flertallet av lærebøkene – *Fra Istid til nåtid*, *Verden 2*, *Norge 2* og *Norge og verdenshistorien* – er at det finnes menneskeskapt miljøproblemer, men at disse stort sett er lokale i omfang og kan løses ved hjelp av nasjonale tiltak og reguleringer. Hovedfortellingene består av både like og ulike sidefortellinger. Miljøproblemene som tematiseres er i hovedsak

²⁷⁸ Holden, *Gjennom tidene*, 4:332.

²⁷⁹ Finn Holden, *Gjennom tidene. 4: Tiden fra 1920 til i dag*, Bokmål[utg.]. (Oslo: Aschehoug, 1991), 176, 328, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014062005027.

²⁸⁰ Finn Holden, *Gjennom tidene. 4: Tiden fra 1920 til i dag*, Bokmål[utg.]. (Oslo: Aschehoug, 1991), 176, 328, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014062005027.

²⁸¹ Holden, 4:329.

²⁸² Finn Holden, *Gjennom tidene. 4: Tiden fra 1920 til i dag*, Bokmål[utg.]. (Oslo: Aschehoug, 1991), 176, 328, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014062005027.

²⁸³ Holden, 4:328.

²⁸⁴ Holden, 4:328.

forurensing og ressursmangel på grunn av utslipp og rovdrift. De fleste peker på industrialisering og økonomisk vekst som årsaker. Miljøbevegelsens reaksjoner løftes av flere som viktige for kunnskapen og bevisstheten omkring problemene. *Norge 2* og *Norges- og verdenshistorien etter 1850* inkluderer også den norske motstanden mot EF av miljøvern hensyn. *Norge 2* er den av lærebøkene som i størst grad vektlegger at forurensning fra andre land rammet Norge. En annen sidefortelling som går igjen i et flertall av bøkene er at rovdriften på *ressursene* i havet fikk konsekvenser for næringene.

Det er ikke mulig å peke på noen tydelige budskap eller miljødiskurser i disse lærebøkene. Det er likevel mulig å hevde at diskursen grenser for vekst har hatt innflytelse på tematiseringene om potensiell ressursmangel og «uoverskuelige forurensningsproblemer», som *Fra istid til nåtid* formulerer det som. Også vektleggingen av nasjonale tiltak som gagnar næringene kan peke mot diskursen økologisk modernisme.

Unntakene fra overnevnte hovedfortelling er *Historien i vår tid* (1979), som ikke inkluderer noe om moderne miljøproblemer, *Historie* (1982) og *Gjennom tidene 4* (1991). *Historie* og *Gjennom tidene* mener jeg begge formidler en fortelling med et tydelig budskap – dog svært ulike – om de moderne miljøproblemene. Førstnevnte inkluderer veldig lite om miljøproblemer, men formidler et budskap om at hvorvidt man mener det får mot miljøkatastrofe kommer an på hvilket historiesyn man har – men i praksis avviser at det går mot katastrofe. *Gjennom tidene* er den eneste av lærebøkene som eksplisitt tematiserer globale miljøproblemer og har en hovedfortelling med både et tydelig budskap og rollefordeling. U-land fremstilles i en offerrolle, og Vesten og Europa får skylden for problemene og ansvaret for å forplikte seg økonomisk og i handling til å redusere de globale miljøproblemene. Det er samtidig en optimistisk fortelling om at det er mulig å gjøre noe med miljøproblemene, og at teknologi og holdningsendring allerede har forbedret situasjonen. Jeg mener denne hovedfortellingen knytter *Gjennom tidene* til diskursen bærekraftig utvikling.

4.0 Reform 94

4.1 Innledning

Miljøundervisning har vært anerkjent som viktig siden 1970-tallet, men på 1990-tallet får det som fra da av ofte kalles utdanning for bærekraftig utvikling fornyet interesse. UNESCO, som er det ansvarlige organet for utdanning for bærekraftig utvikling, definerer det som opplæring som «[...] gives learners of all ages the knowledge, skills, values and agency to address interconnected global challenges including climate change, loss of biodiversity, unsustainable use of resources, and inequality.»²⁸⁵ Det er flere som har trukket fram FN-toppmøtet i Rio i 1992 som sentralt for utdanning for bærekraftig utvikling: «Det som kalles utdanning for bærekraftig utvikling, kan sies å ha hatt sitt utgangspunkt under FN-toppmøtet i Rio i 1992», hevder Klein.²⁸⁶ Sinnes påpeker at deltakerlandene på dette møtet forpliktet seg til en rekke tiltak som handlet om utdanning for bærekraftig utvikling.²⁸⁷

Den nye læreplanen på 1990-tallet, Reform 94, har blitt beskrevet som «[...] den største enkeltstående endringen som har funnet sted i videregående opplæring.»²⁸⁸ Eifred Markussen har hevdet at Reform 94 var en revolusjon for den videregående skolen i Norge. Det var med denne at alle fikk en lovfestet rett til tre års videregående opplæring i Norge.²⁸⁹ Den omtales også som en innholdsreform fordi det nå ble vektlagt bredde heller enn spesialisering, og fordi læreplanene ble målstyrte istedenfor innholdsstyrte.²⁹⁰ Læreplanene med dette mindre detaljerte.²⁹¹ Fra og med Reform 94 ble også historie et eget fag igjen.

Aass bemerker at det er læreplanen fra 1994 som har det tydeligste miljøfokus, og er den eneste som nevner miljøutfordringer spesifikt i læreplanen for historie.²⁹² Hun har også hevdet

²⁸⁵ UNESCO, «What You Need to Know about Education for Sustainable Development», 17. november 2023, <https://www.unesco.org/en/education-sustainable-development/need-know>.

²⁸⁶ Judith Klein, *Bærekraftig utvikling i skolen*, 1. utgave. (Oslo: Pedlex, 2020), 19.

²⁸⁷ Sinnes, *Utdanning for bærekraftig utvikling*, 19.

²⁸⁸ NOU 2018: 15, *Kvalifisert, forberedt og motivert — Et kunnskapsgrunnlag om struktur og innhold i videregående opplæring* (Kunnskapsdepartementet, 2018), <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2018-15/id2621801/?ch=1>.

²⁸⁹ Eifred Markussen, «Innledning. Høye ambisjoner: Videregående for alle og sosial utjevning», i *Videregående opplæring for (nesten) alle*, red. Eifred Markussen, Kunnskapspolitiske studier (Oslo: Cappelen akademisk, 2009), 14, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2019091977171.

²⁹⁰ Markussen, 15.

²⁹¹ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 304.

²⁹² Aass, 21–23.

at *Vår felles framtid* har vært en viktig påvirkning.²⁹³ Kvitstein beskriver læreplanen R94 som «Høydepunktet for miljøtematisk innhold [...]».²⁹⁴

4.2 Analysen

I dette kapittelet analyseres to lærebokserier, henholdsvis *Spor i tid* fra 1997 og *Portal* utgitt i 2004. Begge seriene inneholder separate bøker for Norges- og verdenshistorie, og vil dermed analyseres uavhengig av hverandre.

4.2.1 *Spor i tid: Noreg etter 1850* (1997)

Spor i tid: Noreg etter 1850 er Aschehous' Norgeshistorie for nyere historie for VKII (VG3).²⁹⁵ Jeg benytter 2. utgave av både norgeshistorien og verdenshistorien, som begge utkom i 1997, men den nynorske versjonen av norgeshistorien og bokmålsversjonen av verdenshistorien. Det er hovedsakelig forurensning som blir tematisert i *Spor i tid: Noreg etter 1850*, men også overbeskatning hvaler omtales.

Årsaker

Spor i tid: Noreg etter 1850 inkluderer lite om årsakene til de moderne miljøproblemene. Generelt sett skriver de mer om miljøproblemer i forbindelse de tidligere fasene av industrialiseringen. Formuleringene «Det fanst ureining i det førmoderne samfunnet óg.»²⁹⁶ og «I det førmoderne samfunnet var det jamvekt mellom menneske og natur. Mennesket utnytta naturressursane, men tømde dei ikkje.» henter likevel til at læreboken legger industrialiseringen til grunn for miljøproblemer knyttet til forurensning og overutnytting av ressurser også i moderne tid.²⁹⁷

Det er kun ett sted i læreboken at det er mulig å peke på årsaker knyttet til forurensning etter 1950:

Mot slutten av 1980-åra retta interessa seg meir mot ureiningar i form av utslepp i luft og vatn. Dei norske utsleppa er små i verdsmålestokk, men det er berre fordi det er så

²⁹³ Mari Aass, «Lærebøkers miljøavtrykk. Fremstillinger av miljø og miljøproblematikk i lærebøker i historie for den videregående skolen i perioden 1983–2013» (Universitetet i Oslo, 2020), 21.

²⁹⁴ Kvitstein, 86.

²⁹⁵ Ole Kristian Grimnes, *Spor i tid: Noreg etter 1850*, Nynorsk[utg.]. (Oslo: Aschehoug, 1997), [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999713113234702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

²⁹⁶ Grimnes, 7.

²⁹⁷ Grimnes, 7.

få nordmenn i forhold til landområdet. Per innbyggjar ligg vi på europatoppen når det gjeld visse typar utslepp.²⁹⁸

Hvilke utslipp det er snakk om utdypes ikke, men det er interessant å merke seg at det kun er Norges utslipp som tematiseres i denne læreboken. *Spor i tid* er også en få lærebøker som analyseres i denne oppgaven som trekker fram Norges utslipp som såpass betydelige i verdenssammenheng.

En regulert, men legitim hvalfangst

Spor i tid: Norge etter 1850 tematiserer også rovdriften på hvalene som de hevder førte til at de nesten ble utryddet på midten av 1900-tallet. Det fremstår i hovedsak som at det var mangelen på internasjonale avtaler og regulering som var skyld i dette. Det legges også vekt på at Norge tok initiativ til å få i stand «ei internasjonal avgrensning», men at dette ikke førte noen vei.²⁹⁹ Ansvar for rovdriften på hvalene forskyves dermed til de andre landene som drev med hvalfangst. Framstillingen er altså at mangelen på internasjonal regulering av hvalfangst førte til rovdrift som resulterte i at den norske hvalfangsten tok slutt.

Det antydes likevel at det finnes andre synspunkt på hvalfangsten enn den som læreboken presenterer. *Spor i tid: Norge etter 1850* påpeker at det har kommet kritikk fra internasjonalt hold mot fangsten av vågehval i Norge i senere tid.³⁰⁰ Samtidig forsvares og legitimeres Norges hvalfangst i moderne tid ut fra forskning: «Med støtte i forskningsrapportar har Noreg hevda at vågekvalbestanden utanfor norskekysten toler – og treng – ein viss fangst [...]».³⁰¹ I lærebokens fortelling om hvalfangsten fremstår dermed Norge i hovedsak som en aktør som har drevet med forsvarlig hvalfangst.

Konsekvenser

Spor i tid omtaler ikke mange konsekvenser av miljøproblemene. De konsekvensene som nevnes handler i hovedsak om ressursproblemer og skader på naturen og miljøet. Overbeskatningen av hval påpeker de førte til at «[...] kvalbestanden gjekk katastrofalt tilbake», som gjorde at «I 1968 vart det slutt på dei norske ekspedisjonane med kvalkokeri.»³⁰² Som i de tidligere bøkene framstilles dette altså i hovedsak som et problem for hvalnæringen.

²⁹⁸ Grimnes, 195.

²⁹⁹ Grimnes, 155.

³⁰⁰ Grimnes, 155, 195.

³⁰¹ Grimnes, 155.

³⁰² Grimnes, 155.

Læreboken problematiserer også oljen og påpeker at det er en ikke-fornybar ressurs. Men problemet er ikke at det forårsaker utslipp, men derimot at «[...] ein dag tek han slutt.»³⁰³ Det er altså ressursmangel og konsekvensene for økonomien når oljen tar slutt som tematiseres. Det påpekes i tillegg at «[...] oljeboring kanskje kunne skade miljøet og fiskebestanden i nord.»³⁰⁴

Legitim vannkraftutbygging og miljøskadelig reindrift

Spor i tid: Noreg etter 1950 vier omkring to sider til Mardøla- og Altaaksjonene, samt følgene sistnevnte hadde for debatten omkring samenes rettigheter. Gjennomgangen av Altaaksjonen fremstår ved første gjennomlesning relativt nøytral og deskriptiv. Men de hevder videre at den samiske reindriften viste seg å forstyrre den «økologiske balansen» på Finnmarksvidda. Ved å vinkle reindriften på denne måten endrer det fortellingen om vannkraftutbyggingen. Av alle lærebøkene som analyseres i denne oppgaven, er *Spor i tid: Noreg etter 1850* den eneste som tematiserer at reindrift kan få følger for miljøet. Læreboken utdypet heller ikke konsekvensene vannkraftutbyggingen kunne ha for naturen slik lærebøkene i forrige kapittel gjorde, og legger mer vekt på at utbyggingen av Altavassdraget var basert på et lovlig Stortingsvedtak.³⁰⁵ Fortellingen om Altaaksjonen fremstår dermed som et argument for vannkraftutbygging, til tross for at det kan gå ut over naturen og samers reindriftshold – fordi det tross alt også kan medføre miljøproblemer å la reindriften fortsette.³⁰⁶

Løsninger og reaksjoner

Et av de tydeligste budskapene som trer frem i *Spor i tid: Norge etter 1850* oppsummeres gjennom overskriften «Miljøvern: betre seint enn aldri». Ved å forklare hvordan Drammenselven gikk fra å være en av de mest forurensede elvene i Norge til at elven ble «reinare enn i manns minne», illustrerer de argumentet om at «Ofte viser det seg at miljøtiltak nyttar, sjølv om ureininga eller skadane verkar store.»³⁰⁷

Selv om læreboken vektlegger at det nytter med miljøtiltak, påpeker de at «Noreg er ikkje noko føregangsland når det gjeld miljøvern, mellom anna fordi vi har så spreidd busetnad at ein lenge har oversett problema.»³⁰⁸ De påpeker videre at Norge var sent ute med miljøbevissthet: «Noreg fekk den første nasjonalparken i 1962, nesten hundre år etter at USA hadde oppretta den første

³⁰³ Grimnes, 177.

³⁰⁴ Grimnes, 175.

³⁰⁵ Grimnes, 196.

³⁰⁶ Grimnes, 197.

³⁰⁷ Grimnes, 195.

³⁰⁸ Grimnes, 194.

nasjonalparken i verda.»³⁰⁹ De hevder det først var med striden omkring kraftutbyggingen at miljøvern ble satt på dagsorden i Norge. Som nevnt under årsaker, trakk også *Spor i tid: Noreg etter 1850* fram Norges utslipp som betydelige. *Spor i tid: Noreg etter 1850* anerkjenner altså at det er miljøproblemer og at det nytter med miljøtiltak. Samtidig framstilles ikke Norge som noe foregangsland, slik som noen av de andre lærebøkene har gjort.

«Den nødvendige ureininga»

I siste del av avslutningskapittelet påpeker *Spor i tid: Noreg etter 1850* at noen mener den økonomiske veksten har gått for langt: «Somme synest at vi er komne for langt i økonomisk vekst, og trur at vi held på å sage over den greina vi sit på, ved å utnytte naturressursane for sterkt og overfolke kloten.»³¹⁰ Læreboken avviser synet om at det går mot krise og foreslår heller at «Kanskje ser ekspertane situasjonen i for kort perspektiv». De trekker fram at profetier om miljøkriser har slått feil tidligere. Dessuten påpeker de at det har vært kriser og problemer før også, men at velferden tross alt har økt tryggheten og levestandarden: «Generasjonane før oss har vore gjennom mange stormkast gjennom tidene, men dei klarte seg og la grunnlaget for Noreg av i dag: eit av dei rikaste landa i verda – trass alt.»³¹¹

Et utdrag fra en artikkel i Bergens Aftenblad i kapittelet om den andre industrielle revolusjonen (ca. 1890–1914) kan bidra til å belyse lærebokens budskap og hovedfortelling. Artikkelen fra 1911 med overskriften «Den nødvendige ureininga» handler om hvordan industrien har ført til fiskedød og ødelagt natur: «Storevandet var nemlig et af de Fiskerigeste vande på Stordøen, men nu kan ikke et levende Væsen opholde sig i det.»³¹² Artikkelforfatteren mener likevel det er et nødvendig offer: «Industrien breder sig paa Naturens Bekostning – dog det kan vi ikke beklage os over – i Storindustrien ligger jo Norges Fremtid.»³¹³ Utdraget blir ikke kommentert eller problematisert, og budskapet i artikkelen får dermed stå uimotsagt. Sett i sammenheng med budskapet om at det beste er å fortsette som før, fremstår altså budskapet å være at naturen noen ganger må ofres for den økonomiske veksten. Det betyr ikke at betyr det ikke at læreboken mener miljøvern ikke er viktig eller benekter at det finnes miljøproblemer i Norge. Budskapet er at Norge må ta ansvar for utslipp og miljøødeleggelser, men at den beste måten å gjøre dette på er ved å fortsette som før gjennom fortsatt økonomisk vekst.

³⁰⁹ Grimnes, 194.

³¹⁰ Grimnes, 207.

³¹¹ Grimnes, 207.

³¹² Grimnes, 73.

³¹³ Grimnes, 73.

4.2.2 *Spor i tid: Verden etter 1850* (1997)

Spor i tid: Verden etter 1850 presenterer en ganske annerledes fortelling om de moderne miljøproblemene enn *Spor i tid: Norge etter 1850*. Både vies tematikken mer oppmerksomhet, men også årsaker, konsekvenser, løsninger og budskap fremstår som ulikt.

Årsaker

Under overskriften «Ødeleggelsen av naturen: Hvor store skader?» hevder *Spor i tid: Verden etter 1850* at «Gjennom hele historien har mennesker skapt økologiske problemer på to måter: ved å drive rovdrift på naturressursene og ved å forurense.»³¹⁴ Slik framstilles menneskeskapt miljøproblemer som «gammelt nytt».³¹⁵ De påpeker likevel at «Industrialiseringen økte både rovdriften og forurensningen.» og fremstiller dermed industrialiseringen som den utløsende årsaken til de moderne miljøproblemene som de forklarer både er «større» og «globale».³¹⁶

De rike industrilandene er ansvarlige

Det er de rike, vestlige industrilandene som blir tillagt skylden og hovedansvaret for de moderne, globale miljøproblemene: «... på ein måte har rikdommen og makta i Vesten i heile perioden frå 1850 vore basert på nettopp øydelegging av naturen, fordi industrialiseringa har ført med seg ureining og rovdrift på ressursane.», hevder de³¹⁷ Slik kobles Vestens økonomiske system og vekst opp mot miljøødeleggelsene. *Spor i tid: Verden* påpeker også at «Industrilandenes evne eller vilje til å stoppe belastningen på naturen har hittil ikke vært imponerende.»³¹⁸ Slik framstilles industrilandene både som skyld i problemene i utgangspunktet og som ansvarlige for at det har fortsatt. Til tross for at *Spor i tid* påpeker at også Kina og andre u-land har forårsaket miljøproblemer og har vært motstandere av internasjonale avtaler, er læreboken tydelig på at de vestlige industrilandene er «verre». USA hevder de er «aller grådigst» og tildeles en skurkerolle i fortellingen: «Landet har mindre enn ¼ av Kinas befolkning; likevel slipper USA ut dobbelt så mye CO₂. Amerikanerne hindret Riokonferansen i å komme fram til en bindende avtale om å stabilisere utslippene av drivhusgasser på 1990-nivået innen 2000.»³¹⁹ I-landenes manglende vilje «[...] til å betale u-landene for at disse skal velge en annen og mer miljøvennlig vei til velstand enn i-landene selv

³¹⁴ Førland mfl., 307.

³¹⁵ Førland mfl., 307.

³¹⁶ Førland mfl., 307.

³¹⁷ Førland mfl., 300.

³¹⁸ Førland mfl., 15.

³¹⁹ Førland mfl., 313.

tok» framstilles som en viktig årsak til at u-landene fortsetter med forurensningen og rovdriften.³²⁰ Hovedfortellingen om årsakene til de moderne miljøproblemene mener jeg altså er at det er rike, vestlige industriland som har skylden og ansvaret for hele verdens forurensning og rovdrift – og dermed framstilles i en rolle som «skurk». Denne fortellingen kan plasseres inn i miljødiskursen bærekraftig utvikling.

Konsekvenser

«Går selve livet på jorda mot slutten?»

I innledningskapittelet formidler *Spor i tid: Verden etter 1850* en apokalyptisk fortelling om de moderne miljøproblemene:

I 1970-årene gikk alarmen. Økologer varslet om at jorda ikke maktet stort mer. Naturressursene var i ferd med å ta slutt; avfall og avgasser hopet seg opp. [...] vi får skogdød, drivhuseffekt, hull i ozonlaget. Virkningene er globale [...].³²¹

Tematikken følges opp i avslutningskapittelet «Mot slutten?» der de stiller spørsmål om vestens hegemoni går mot slutten og om hvor alvorlige miljøproblemene er: «Går selve livet på jorda mot slutten?».³²² Dette poenget presiseres og utdypes: «Noen av stoffene er livsfarlige, ikke bare for den enkelte, men muligens for alt liv på jorda.»³²³ Læreboken setter forurensningen i sammenheng med hullet i ozonlaget, den globale oppvarmingen og potensielle utslipp fra kjernekraft. Det er også inkludert en illustrasjon som viser «Endringer i global gjennomsnittstemperatur 1850–1991».³²⁴ «Noe av det farligste ved forurensningen er at det kan ta lang tid før man blir oppmerksom på den.», hevder lærebokforfatterne og trekker fram DDT som et eksempel på dette.³²⁵ De avslutter avsnittet med at «Vi kan ha flere ubehagelige overraskelser i vente.»³²⁶ Konsekvensene av forurensningen framstilles altså som svært alvorlig og med potensielt uforutsette følger i framtiden.

³²⁰ Førland mfl., 314.

³²¹ Grimnes, Førland og Tønneson, *Spor i tid* (Oslo: Aschehoug, 1997), 15.

³²² Tor Egil Førland mfl., *Spor i tid: Verden etter 1850, Spor i tid*, Bokmål[utg.], 2. utg. (Oslo: Aschehoug, 1997), 300, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009031100107.

³²³ Førland mfl., *Spor i tid: Verden etter 1850*, 310.

³²⁴ Førland mfl., 311.

³²⁵ Tor Egil Førland mfl., *Spor i tid: Verden etter 1850, Spor i tid*, Bokmål[utg.], 2. utg. (Oslo: Aschehoug, 1997), 310–311, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009031100107.

³²⁶ Førland mfl., 311.

«Landene rammes ulikt»

Læreboken gjør det samtidig tydelig at «[...] landene rammes ulikt». De hevder nord er mer sårbare for kjernekraftulykker og hullet i ozonlaget, mens regioner i sør er mer utsatt for konsekvensene av den globale oppvarmingen: «Et varmere klima som følge av drivhuseffekten vil øke temperaturen mer ved polene enn ved ekvator. Noen områder vil få et 'bedre' klima; andre vil få det 'verre'.»³²⁷ Læreboken trekker også frem at «stillehavsøyer og «Havnebyer over hele verden og lavlandsområder som Bangladesh» står i fare for å havne under vann dersom isen rundt polene smelter, mens «Fjelland vil merke lite».³²⁸ *Spor i tid: Verden etter 1850* trekker altså frem flere og mer alvorlige konsekvenser enn vi så i det forrige kapittelet. Samtidig fremstilles konsekvensene å ramme geografisk fjernt fra leserne (norske elever), en framstilling blant annet Meehan mfl. har vært kritiske til.³²⁹

Rovdrift på ressursene

Spor i tid: Verden tematiserer også noen av konsekvensene rovdriften på fornybare ressurser og ikke-fornybare ressurser har. Både matressurser, vannreserver og skog framstilles som truet. De hevder enorme areal matjord reduseres og ødelegges, samt at fiskeressursene utsettes for økende rovdrift.³³⁰ Vannmangel framstilles som et alvorlig lokalt problem i store deler av verden.³³¹ De påpeker også at både regnskoger og urskoger mange steder i verden hogges ned, noe som fører til at også andre «ressurser» forsvinner: «Plante-, fugle- og dyrearter dør ut; forørkning tiltar.»³³²

Rovdriften på de ikke-fornybare ressursene definerer de som når «[...] [ressursene] brukes opp raskere enn man finner (fornybare) alternativer.»³³³ De slår fast at «Etter hvert vil disse bli brukt opp» og kommer med konkrete eksempler på ikke-fornybare ressurser som nærmer seg slutten.³³⁴ Det framstilles likevel i hovedsak som at problemene rovdriften på de ikke-fornybare ressursene vil løse seg.

³²⁷ Førland mfl., *Spor i tid: Verden etter 1850*, 312.

³²⁸ Førland mfl., *Spor i tid: Verden etter 1850*, 312.

³²⁹ Casey R. Meehan, Brett L. M. Levy, og Lauren Collet-Gildard, «Global Climate Change in U.S. High School Curricula: Portrayals of the Causes, Consequences, and Potential Responses», *Science Education* 102, nr. 3 (2018): 498–528, <https://doi.org/10.1002/sce.21338>.

³³⁰ Førland mfl., 309.

³³¹ Førland mfl., 309.

³³² Førland mfl., 310.

³³³ Førland mfl., 308.

³³⁴ Førland mfl., 308.

Ny teknologi og alternativer til ikke-fornybare ressurser

Selv om altså *Spor i tid: Verden etter 1850* legger til grunn at noen av de ikke fornybare ressursene etterhvert vil «bli brukt opp», hevder læreboken at «Dette vil føre til økt leting etter skjulte reserver – og etter erstatninger og ny teknologi.»³³⁵ Det fremstilles også som at noen av bekymringene omkring ressursmangel på 1970-tallet viste seg å være mindre alvorlige enn man først trodde fordi «[...] industrilandenes oppfinnsomhet når det gjelder å ta i bruk nye ressurser etter som gamle brukes opp, kanskje ble undervurdert.»³³⁶ De går også gjennom noen utvalgte eksempler på at situasjonen ikke er så mørk som man har trodd på grunn av effektivisering, ny og bedre teknologi og oppdagelser alternativer til de ikke-fornybare ressursene.³³⁷ Også forurensningen hevder de har blitt bedre fordi «Mange vestlige industriland har «[...] skiftet til mindre forurensende teknologi [...]»³³⁸ Det formidles dermed et delvis optimistisk budskap om at ny teknologi og oppfinnsomhet har løst og kan løse noen av de moderne miljøproblemene. Troen på at teknologi og konkrete tiltak kan løse problemene med ressursmangel kan knytte lærebokens fortelling både til diskursen økologisk modernisme, men også den prometeanske diskursen.

Nasjonale forbud og påbud

Læreboken trekker også frem at en rekke tiltak har hjulpet på forurensningen:

Bildet av forurensningen er ikke helt svart. Mange vestlige industriland har forbudt særlig skadelige produkter, skiftet til mindre forurensende teknologi og påbudt renseanlegg. Utslippene av blant annet bly og svoveldioksid har minket etter 1970. Mange stater forbyr KFK-produkter.³³⁹

Selv om det er en dyster fortelling om forurensningens konsekvenser, formidles det altså et optimistisk budskap om at tiltak i form av blant annet nasjonale forbud og påbud kan og har hjulpet

Det er også interessant at det hevdes at «Naturen hjelper til [...]» ved at havene tar opp CO². *Spor i tid: Verden etter 1850* er den eneste av lærebøkene i denne oppgaven som hevder dette.

³³⁵ Førland mfl., 308.

³³⁶ Grimnes, Førland og Tønneson, *Spor i tid* (Oslo: Aschehoug, 1997), 15.

³³⁷ Førland mfl., *Spor i tid: Verden etter 1850*, 308.

³³⁸ Førland mfl., 310.

³³⁹ Førland mfl., 310.

Det kan ha sammenheng med at forskningen på forsuren av havet på dette tidspunktet var på et tidlig stadium, så konsekvensene var ennå ikke fullstendig kjent.³⁴⁰

Industrilandene må forplikte seg

Hovedbudskapet er likevel at det er de rike, vestlige, industrilandene som har ansvaret for å løse det. Selv om læreboken trekker fram at både økt miljøbevissthet, ny teknologi og nasjonale tiltak har hatt en betydelig effekt i å redusere og stanse visse miljøproblemer, er budskapet samtidig at det som må til for å unngå den potensielle katastrofen at i-landene trår til ved å stanse egne bidrag til miljøproblemene, men ikke desto mindre ved å bidra med betydelige økonomiske summer for at u-landene skal stanse rovdriften og forurensningen. Det er internasjonale avtaler, hovedsakelig i regi av FN, som foreslås som det sentrale rammeverket for å forplikte verdens land til å stanse miljøproblemene.³⁴¹ Fortellingen og budskapet i læreboken legger seg altså tett opp til diskursen omkring bærekraftig utvikling både på grunn av den tydelige ansvarstildelingen.

4.2.3 *Portal: Norge etter 1850* (2004)

Det Norske Samlagets lærebøker i historie for den videregående skolen *Portal*, består av to bøker for nyere historie – én for norgeshistorie og en for verdenshistorie, begge utgitt i 2004. Det er altså et relativt stort spenn i tiden mellom når *Spor i tid* ble utgitt og *Portal*, til tross for at de tilhører samme læreplan. Overordnet tematiserer *Portal: Norge etter 1850* de følgende tre miljøproblemene: lokal forurensning, inngrep i uberørt natur og globale klimaproblemer. Miljøproblemer er i hovedsak viet oppmerksomhet i kapittel 13 «Vekstkritikk og oljeeventyr, 1965–1980» under delkapittelet «Kritikk av vekstideologien» hvor det omkring fire sider om miljøproblemer og miljøvern.³⁴² Det står også litt om miljøproblemer andre steder i boken.

³⁴⁰ Harold F. Upton, *Ocean Acidification*, [Library of Congress public edition]., bd. R40143 (Washington, D.C.: Oxford University Press, 2011).

³⁴¹ Førland mfl., *Spor i tid: Verden etter 1850*, 313–314.

³⁴² May-Brith Ohman Nielsen, *Portal: Norge etter 1850*, red. Wenche Fossen, Bokmål, Portal (Oslo: Det Norske Samlaget, 2004), 187–191, <https://www.nb.no/items/3a9cd84cadb08fddfb357c8d698d3027?page=0&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:990412114804702202%22>.

Industrien har forårsaket lokale miljøproblemer

Også *Portal: Norge etter 1850* trekker fram industri og industrialiseringen som en sentral årsak til mange miljøproblemer til tross for at de også anerkjenner den positive betydningen det har hatt for andre utviklingstrekk.³⁴³ Som de skriver i en av bildetekstene: «I alle industrialiserte land er forurensning et problem.» I hovedsak settes industri og industrialisering i sammenheng med lokale miljøproblemer på grunn av forurensning og inngrep i natur.³⁴⁴ I delen «Industrisamfunnets glansdager» forklarer læreboken de negative følger industriutviklingen hadde i Norge. Det som er interessant med denne fremstillingen, og som også skiller seg litt ut fra fremstillingen de tidligste miljøproblemene i etterkrigstiden i Norge i andre lærebøker, er at også industrien i Norge får en del av skylden for problemene.³⁴⁵

Vekstideologien som årsak til de globale miljøproblemene

Selv om industri og industrialisering trekkes fram som årsak til en rekke miljøproblemer hevder de at «Det var altså selve veksten som truet livsgrunnlaget.»³⁴⁶ Den økonomiske veksten framstilles altså som en av de viktigste årsakene til de moderne miljøproblemene. Under overskriften «Kritikk av vekstideologien» peker læreboken på at mange begynte å stille spørsmålstegn ved utviklingen den økonomiske veksten medførte. Selv om læreboken trekker fram både vekstkritikernes synspunkter, samt deres motstandere, fremstår det som at lærebokens budskap legger seg nærmest vekstkritikerne: «Hadde én enkelt generasjon rett til å ta naturressurser som frisk luft, rent vann og giftfri mat fra framtidige generasjoner, uansett hvilke behov eller drømmer de hadde?»³⁴⁷ Selv om dette formidles som kritikk fra vekstkritikerne, fremstår det også som et retorisk spørsmål. Læreboken setter også veksten i sammenheng med den globale oppvarmingen som de hevder kommer av «storforbruk av fossilt brennstoff»: «Det meste av CO₂-utslippene kom fra privatbilene, selve symbolet på velstandsveksten. Kull-, olje- og gassbruken var særlig høy i de virksomhetene som hadde skapt mye av veksten i den vestlige verden.»³⁴⁸ Det er interessant at til tross for at *Portal* fremhever betydningen fossilt brennstoff har hatt for å utløse miljøproblemene, står det ikke noe om miljøproblemer knyttet til olje- og gassnæringen i Norge i delen som handler om

³⁴³ Nielsen, 164.

³⁴⁴ Nielsen, 188.

³⁴⁵ Nielsen, 165.

³⁴⁶ Nielsen, 188.

³⁴⁷ Nielsen, 190.

³⁴⁸ Nielsen, 188.

«oljeeventyret». Olje problematiseres kun i forbindelse med de lokale miljøkatastrofene det kunne forårsake.

Konsekvenser

Portal: Norge etter 1850 legger seg tett opp til det tradisjonelle naturvernet og miljøbevegelsen på 1970-tallet og tidligere ved vektleggingen av naturødeleggelser, samt tapet av naturressurser.

«Effektivt fiske tømmer havet»

Portal: Norge etter 1850 tematiserer rovfiske i etterkrigstiden (1950–1970) under deloverskriften «Effektivt fiske tømmer havet».³⁴⁹ Det fremstilles som at ny teknologi og effektive metoder medførte at flere fiskearter enten forsvant eller gikk kraftig tilbake, samt at de store hvalene holdt på å bli utryddet. Fortellingen er likevel at konsekvensene var av sosio-økonomisk karakter for menneskene ved at hvalindustrien «falt sammen», at det hadde følger for rekrutteringen til fiskeyrket og distriktene og at det var en «økende ressurskrise».³⁵⁰

Konsekvenser av forurensning

Det hevdes at konsekvensene av forurensning og utbygging av vassdrag både hadde følger for naturen og for mennesker for eksempel utslipp av fluor som var «[...] farlige for planter, dyr og mennesker».³⁵¹ Læreboken tar også opp at insektdrepende midler viste seg å kunne ha en «Skadevirkning [...] på dyreliv, planteliv og menneskelig helse.»³⁵² *Portal* omtaler altså konsekvenser som rammer både mennesker og andre arter. Det nevnes flere konkrete konsekvenser for naturen enn i mange andre lærebøker. Det er samtidig ikke noen tydelige formuleringer om *hvorfor* det var negativt at naturen ble ødelagt. Var det problematisk i seg selv at det biologiske mangfoldet ble redusert? Eller var det fordi det kunne skape helseproblemer og ressursmangel for menneskene?

Det er også interessant å se litt på konsekvensene og ofrene. Læreboken trekker frem både at «livsgrunnlaget» var truet, og at det var de «kommende generasjoner» og «fremtidige generasjoner» som var potensielle ofre for dette. Konsekvensene fremstilles dermed som potensielt sett svært alvorlige. Det må samtidig påpekes at læreboken ikke inkluderer noe mer om hvilke konsekvenser de globale miljøproblemene kan medføre, deriblant klimaendringene.

³⁴⁹ Nielsen, 169.

³⁵⁰ Nielsen, 169.

³⁵¹ Nielsen, 165, 189.

³⁵² Nielsen, 188.

Vannkraftutbygging: overgrep mot naturen og fremtidige generasjoner

Portal: Norge etter 1850 fremstiller vannkraftutbyggingen og Altaaksjonen i et annet lys enn *Spor i tid: Norge etter 1850*. I *Portals* omtale av Altaaksjonene, hevder de at «Altasaken satte tre spørsmål på dagsorden: energisparing, samiske rettigheter og sivil ulydighet.»³⁵³ Læreboken løfter frem spørsmål som dukket opp i samfunnet omkring bruken av sivil ulydighet etter Altaaksjonen. Selv om læreboken ikke konkluderer eksplisitt, fremstår spørsmålene som retoriske spørsmål og dermed som budskapet, blant annet: «Var det ikke menneskers plikt å reagere når overgrep ble gjort mot naturen, mot minoriteter i samfunnet og mot framtidige generasjoner?»³⁵⁴

Til tross for at læreboken tilsynelatende fremsetter både argumentene for og i mot vasskraftutbyggingen i Alta, er det motstemmene som får mest plass og mest tyngde. Når læreboken skriver at det etter hvert viste seg at energisløsingen tilsvarte mye mer enn det Altakraften utgjorde, fremstår det som at myndighetens argumenter om utbygging for å møte energibehovet i samfunnet ikke var gode:

Dammen og kraftverket sto ferdig i 1987. Da var kraften fra Altaverket blitt liten i forhold til det økte forbruket av elektrisk kraft. Det ble også påvist at både energisløsingen på brukersiden og energitapet i gamle kraftverk og ledninger oversteg altakraften mange ganger.³⁵⁵

Valgene som er tatt i forbindelse med framstillingen av Altaaksjonen i denne læreboken er interessante og skiller seg fra både *Spor i tid: Norge etter 1850* og flere av de andre lærebøkene. Budskapet i fortellingen om Altaaksjonen kan tolkes å være at det var bortkastet å bygge ut fossen og at et mye bedre tiltak hadde vært å se på energisparing. Læreboken legger også mye vekt på at utbyggingen hadde negative konsekvenser for naturen.

Løsninger og reaksjoner

Energisparing

I forbindelse med omtalen av Altaaksjonen formidles det et budskap om at energisparing er et mye bedre tiltak for å få bukt med energibehovet enn å bygge ut vannkraftverk:

³⁵³ Nielsen, 191.

³⁵⁴ Nielsen, 191.

³⁵⁵ Nielsen, 191.

Så lenge en fortsatte å bygge ut stadig flere vassdrag for å skaffe billig elektrisitet, ville en ikke få folk til å spare på energien. Undersøkelser viste at kraften måtte være dyrere for at folk skulle spare, fordi store grupper heller ville spare penger enn fellesskapets miljøressurser.³⁵⁶

Det er både energisparing i private husholdninger og kraftledninger som skal forbedres. Samtidig legger de til at for å få folk til å spare på energien forutsetter det dyr strøm. Framhevingen av energisparing er unikt for denne læreboken.

Grønne pådrivere og nasjonal lovgivning

Generelt sett fremstilles miljøbevegelsen som betydningsfull. Altaaksjonene framstilles også, som nevnt, som både legitime og viktige fordi de gjorde at sivil ulydighet ble tatt i bruk. Mot slutten av delkapittelet «Kritikk av vekstideologien» forteller læreboken om hvordan miljøbevegelsen har hatt reell innflytelse på både politikk og holdninger i Norge: «Miljøbevegelsen påvirket de politiske partiene. Miljøverndepartementet ble opprettet i 1972, og miljølovgivningen ble ett av de nye lovområdene i 1970-årene.»³⁵⁷ Miljøbevegelsen framstilles som å ha hatt en viktig rolle i å gjøre politikken mer miljøvennlig. I sammenheng med dette er også en tekstboks som lister opp en «Viktige nye lover på natur- og miljøvernområdet».³⁵⁸ Slik fremstår lovgivning som viktige tiltak mot miljøproblemer. Læreboken trekker også fram at «Den økende miljøbevisstheten påvirket smak og trender blant folk.»³⁵⁹ Det kan dermed tolkes som at miljøbevegelsen har hatt en positiv innflytelse for å bidra til å begrense eller løse miljøproblemer både på grunn av påvirkningen på politikken og på befolkningen generelt. Nasjonale tiltak trekkes også fram som viktige mot rovdrift på ressursene i havet.³⁶⁰

4.2.4 *Portal: Verden etter 1850* (2004)

Innledning

Portal: Verden etter 1850 er den av de fire lærebøkene i dette kapittelet som gjennomgår miljø- og miljøproblemer mest utfyllende. Miljøproblemer er fraværende helt til kapittel 16,

³⁵⁶ Nielsen, 191.

³⁵⁷ Nielsen, 190.

³⁵⁸ Nielsen, 190.

³⁵⁹ Nielsen, 190.

³⁶⁰ Nielsen, 190.

«Mennesker og miljø», hvor til gjengjeld hele kapittelet er viet til denne tematikken.³⁶¹ Dette miljøkapittelet er faktisk i hovedsak strukturert ut fra årsaker, konsekvenser og reaksjoner på miljøproblemene.

Årsaker

Miljøkapittelet åpner med «Økonomisk vekst har en pris. En bakside av industrisamfunnets vekst har vært store miljøødeleggelser, som luftforurensning, sur nedbør, klimaendringer, uttynning av ozonlaget, utslipp av farlige gifter og redusering av det biologiske mangfoldet.»³⁶²

Industrialisering og vekst

I *Portals* verdenshistorie er industrialiseringen den overordnede årsaken til miljøproblemene, noe de slår fast i kapittelets innledning.³⁶³ Læreboken utdyper likevel i større grad enn *Spor i tid* hvilke samfunnsendringer som kom i kjølvannet av industrialiseringen som har ført til de moderne miljøproblemene: «Hvis vi legger sammen befolkningsøkning, større økonomisk vekst, økt bruk av fossilt brensel og økt urbanisering, skal det ikke mye fantasi til for å forstå at en slik utvikling har belastet og til dels ødelagt naturen.»³⁶⁴ Det er altså den generelle veksten som her pekes på som årsakene til miljøproblemene. Læreboken trekker også frem at «[...] hvordan menneskenes økonomiske aktiviteter har påvirket jordsmonnet, skogen, vannkvaliteten og luftkvaliteten.»³⁶⁵ Det er ingen spesielle land eller regioner som får skylden for de globale miljøproblemene. Det er her hele menneskeheten som stilles ansvarlige for utviklingen.

I omtalen av sur nedbør i *Portal: Verden etter 1850* tildeles derimot «[...] de store industriområdene i Vest-Europa, og særlig fra Storbritannia» skylden for utslippene av svoveldioksid fra fabrikker.³⁶⁶ Det er verdt å merke seg at det ikke nevnes at noe av forurensningen som forårsaket sur nedbør også kom fra industrien i Norge, slik som *Portals* norgeshistorie påpekte. I *Portal: Verden* er Norge et uskyldig offer for forurensningen fra andre land.

³⁶¹ Olav A. Abrahamsen, *Portal: Verden etter 1850*, Bokmål[utg]., Portal (Oslo: Samlaget, 2004), 233–244, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012121038030.

³⁶² Abrahamsen, 233.

³⁶³ Abrahamsen, 233.

³⁶⁴ Abrahamsen, 236.

³⁶⁵ Abrahamsen, 273.

³⁶⁶ Abrahamsen, 235.

Klimaendringer

Portal: Verden etter 1850 skriver også en del om klimaendringene, men legger hovedvekten på følgene det kan få. Læreboken presenterer det uansett som sannsynlig at det er menneskelig aktivitet som har ført til at mengden klimagasser i atmosfæren har økt betydelig etter den industrielle revolusjonen og at «De fleste forskere som arbeider med dette problemet, mener at CO₂-utslippene er hovedgrunnen til at gjennomsnittstemperaturene har økt de siste årene.»³⁶⁷ Til tross for at hovedbudskapet er at det er sammenheng mellom de menneskelige utslippene og temperaturøkningen og klimaendringene, åpner bruken av «De fleste» opp for at det fortsatt er noe uenighet innenfor den naturvitenskapelige diskursen om denne sammenhengen. *Portal: Verden etter 1850* trekker også fram avskogingen av regnskogen som en av årsakene til klimaendringene.³⁶⁸

Konsekvenser

Overordnet gjennomgår *Portal: Verden etter 1850* konsekvenser med lokalt eller regionalt omfang, samt globale konsekvenser av klimaendringene.

Lokale og regionale konsekvenser

Læreboken hevder at den menneskelige økonomiske aktiviteten har påvirket både jord, luft og vann. Ved å påpeke at «Levende vesener er avhengige av alle tre elementene» legges det til grunn at slik påvirkning kan ha negative konsekvenser for både «Mennesker, planter og dyr [...]».³⁶⁹ Det som trekkes fram i boken er blant annet at luftforurensning forårsaket sur nedbør som ødela norsk natur og forårsaket fiskedød på Sørlandet.³⁷⁰ De trekker også fram at London slet med helseskadelig luftforurensning på starten av 1900-tallet, men at det etterhvert har blitt bedre. Læreboken påpeker at bruken av gjødsel har ført til at «[...] særlig innsjøer som ligger rundt jordbruksområder i Europa og Nord-Amerika, ... har grodd til med planter.»³⁷¹ I tillegg trekker læreboken fram at rovdrift på skog har ført til avskoging. Dette framstilles som i hovedsak å ramme mennesker og samfunn. Om forørkingen i Kina skriver læreboken at det går utover avlinger i jordbruket, mens de problematiserer at selve livsformen til urfolk blir truet ved at regnskogene forsvinner.

³⁶⁷ Abrahamsen, 242.

³⁶⁸ Abrahamsen, 241.

³⁶⁹ Abrahamsen, 237.

³⁷⁰ Abrahamsen, 242.

³⁷¹ Abrahamsen, 240.

Globale konsekvenser av klimaendringene

Delen om konsekvensene av klimaendringer er interessant av mange grunner, og jeg vil derfor ta for meg denne grundigere. Mens de fleste konsekvensene av de andre miljøproblemene slås fast uten vurdering av sannsynligheten for sammenhengene, refereres det i delen om klimaendringer mye hyppigere til forskerne:

Enkelte forskere mener at konsekvensene av klimaendringene kan bli mange og alvorlige, i form av voldsomme stormer, flom og tørke, og at havnivået vil stige. Noen områder av verden får mer regn enn før. Det har ført til at nye områder har blitt åpnet for jordbruk. Mange mener at drivhuseffekten vil føre til økt matproduksjon i verden sett under ett, men at taperne de neste 50-100 årene vil være de tropiske områdene i Brasil, India og Afrika sør for Sahara, der klimaendringene sannsynligvis vil gjøre det vanskeligere å dyrke mat. Noe av det mest spennende i dagens vitenskapelige debatt er om verdenshavene vil stige på grunn av ismelting rundt polene.³⁷²

Læreboken skriver altså at klimaendringene kan få alvorlige konsekvenser, men sår likevel tvil om dette ved å skrive at dette er noe «Enkelte forskere mener». Disse potensielle alvorlige konsekvensene blir videre undergravet ved at læreboken påstår at «Mange mener at drivhuseffekten vil føre til økt matproduksjon i verden sett under ett [...]». Læreboken presiserer at matproduksjonen i en rekke tropiske områder vil rammes hardt de neste 50-100 årene, men dette fremstår ikke som et spesielt alvorlig problem når det allerede har blitt slått fast at matproduksjonen totalt vil nyte godt av klimaendringene. Det er verdt å merke seg bruken av ordet «taperne» i denne sammenhengen, noe som vitner om at noen også vil være «vinnere», og dermed komme bedre ut av klimaendringene. Implisitt er budskapet i denne setningen at områder som ikke er tropiske vil kunne komme bedre ut av klimaendringene, noe som da inkluderer Norge og Vesten.

Løsninger og reaksjoner

Av alle lærebøkene i dette kapitlet, er det *Portal: Verden etter 1850* som går grundigst og mest systematisk gjennom hva som skal til for å løse de moderne miljøproblemene. Det trer også frem et tydelig budskap.

³⁷² Abrahamsen, 242–243.

Individuelle løsninger

Om samtidens globale miljøproblemer, og da i hovedsak klimaendringer, vies kapittelets to siste sider til reaksjoner og løsninger på disse. Læreboken peker på at reaksjonene og løsningene kan foregå innenfor tre dimensjoner: et individuelt og lokalt plan, et nasjonal plan og et internasjonalt plan. Innenfor det individuelle og lokale planet skriver læreboken at det har skjedd en endring i folks kunnskap og bevissthet rundt miljøproblemer og miljøvern, blant annet gjennom opplæring av barn og ungdom og fremstiller det slik som viktig.³⁷³

Den nasjonale dimensjonen

Innenfor den nasjonale dimensjonen trekkes miljøorganisasjoner og grønne partier fram som en sentral del av løsningen for å påvirke politikken inn i en mer miljøvennlig retning. Her nevnes blant annet det grønne partiet i Vest-Tyskland. *Portal* har med konkrete eksempler på miljøproblemer som har blitt løst gjennom nasjonale tiltak og lovverk: «I de rikeste landene har det blitt gjort mye de siste årene for å begrense utslippene og for å motvirke skadevirkningene gjennom kalking av vassdrag.»³⁷⁴ Problemene med luftforurensningen i byene mener de har blitt bedre gjennom en kombinasjon av innføring av lovverk og reguleringer fra myndigheter, men likevel først og fremst ny og bedre teknologi.³⁷⁵ Fortellingen om at skogene forsvinner i Kina avsluttes på optimistisk vis om at kinesiske myndigheter allerede er godt i gang med å plante ny skog, og håper det innen 2050 er «plantet nok trær til å stanse ørkenspredningen».³⁷⁶

Internasjonale avtaler

Læreboken er likevel tydelig på at de mener at det kreves internasjonale avtaler for å løse de globale miljøproblemene: «Siden mange av de mest alvorlige miljøproblemene er internasjonale, blir det viktig å øke kunnskapsnivået om de menneskeskapte endringene i naturen som går på tvers av nasjonsgrenser, og å inngå avtaler mellom nasjoner.»³⁷⁷ Læreboken gjennomgår så det de betegner som «... noen milepæler i dette arbeidet.»³⁷⁸ Det dreier seg i hovedsak om konferanser og arbeid i FN, som konferansene i Stockholm, Rio, Kyoto og Johannesburg, samt Brundtland-rapporten fra 1987.

³⁷³ Abrahamsen, 243.

³⁷⁴ Abrahamsen, 235.

³⁷⁵ Abrahamsen, 239.

³⁷⁶ Abrahamsen, 242.

³⁷⁷ Abrahamsen, 243.

³⁷⁸ Abrahamsen, 234, 244.

Til tross for at *Portal verden* fremstiller det som at miljøproblemene kan og bør løses gjennom de tre dimensjonene: individuell, nasjonal og internasjonal dimensjon, avslutter de med å stille spørsmålet «Men hjelper det?». De skriver videre at «Det er klart at mye ville ha vært verre dersom ikke enkeltmennesker, stater og internasjonale organisasjoner hadde drevet miljøkamp.»³⁷⁹ På den måten formidles et budskap om at all innsats hjelper, selv innsatsen til enkeltmennesker. Samtidig er læreboken tydelig på at «[...] miljøproblemene på kloden fortsatt øker.»³⁸⁰ Slik formidles et budskap om at man må fortsette arbeidet innenfor alle disse dimensjonene.

4.3 Kapittelkonklusjon Reform 94

Lærebøkene tilhørende Reform 94 inneholder både mer om de moderne miljøproblemene, men har også tydeligere hovedfortellinger og budskap enn foregående periode. Alle lærebøkene anerkjenner at det eksisterer miljøproblemer og at dette skyldes industrialisering og økonomisk vekst. Med unntak av disse grunnleggende årsakene, varierer lærebøkernes hovedfortellinger, budskap og miljødiskurser. Alle lærebøkene unntatt *Spor i tid: Norge etter 1850* tematiserer de globale miljøproblemene, deriblant drivhuseffekten.

Norgeshistoriene – både *Spor i tid* og *Portal*, inkluderer mange av de samme tematikkene i sidefortellingene, men vinkler dem på ulike måter. Mest bemerkelsesverdig er omtalene av Altaaksjonen. *Spor i tid: Norge etter 1850* framstiller det som at vannkraftutbyggingen var legitim og at samisk reindrift er problematisk for miljøet, mens *Portal: Norge etter 1850* hevder utbyggingen var unødvendig og at energisparing hadde vært et bedre tiltak. De trekker også frem vern av naturressursene for de kommende generasjonene. Også verdenshistoriene inkluderer liknende sidefortellinger, i at de begge tematiserer blant annet rovdrift, avskoging og globale forurensingsproblemer. Sidefortellingene bygger likevel opp under ulike hovedfortellinger.

I *Spor i tid: Norge 1850* er det overordnede budskapet at det beste er å fortsette som før. Det gjøres gjennom en hovedfortelling om at det ofte nytter med miljøtiltak – at det er bedre sent enn aldri – og at Norge tross alt har kommet seg gjennom kriser før. Samtidig fremstilles Norge ikke som et foregangsland innen miljøvern. Vektleggingen av *business as usual* mener jeg knytter fortellingen i *Spor i tid: Norge etter 1850* til miljødiskursen økologisk modernisme,

³⁷⁹ Abrahamsen, 244.

³⁸⁰ Abrahamsen, 244.

både med tanke på Dryzeks påstander om at dette er den mest fremtredende i Norge og på grunn av læreboken poenger om å fortsette som før.

Hovedfortellingen i *Spor i tid: Verden etter 1850* er den mest apokalyptisk. De stiller spørsmålet om «Går selve livet på jorda mot slutten?» og hevder den regelmessige forurensningen kan være farlig «for alt liv på jorda». ³⁸¹ Dette er den første læreboken i denne oppgaven som inkluderer konsekvenser for andre arter enn mennesker i så stor grad. Til tross for det formidles et optimistisk budskap om at det situasjonen ikke er så mørk. Samtidig formidles et budskap om at landene rammes ulikt av miljøproblemene og særlig u-land trekkes frem som ofre. Som i *Gjennom tidene* plasserer *Spor i tid: Verden etter 1850* skylden og ansvaret for de globale miljøproblemene på i-landene, men særlig USA. Selv om læreboken trekker fram at både økt miljøbevissthet, ny teknologi og nasjonale tiltak har hatt en betydelig effekt i å redusere og stanse visse miljøproblemer, er budskapet at i-land må forplikte seg både økonomisk og i handling til å stanse både egne utslipp og u-landenes utslipp. Det er internasjonale avtaler, hovedsakelig i regi av FN, som foreslås som det sentrale rammeverket for å forplikte verdens land til å stanse miljøproblemene. Både budskapet og hovedfortellingen i læreboken legger seg tett opp til diskursen omkring bærekraftig utvikling. Samtidig kan det den apokalyptiske fortellingen knyttes til *grenser for vekst*-diskursen.

Unntatt poenget om energisparing, kommer ikke *Portal: Norge etter 1850* med noe tydelig budskap om hva som må til for å løse miljøproblemene. Det fremstår likevel som at miljøbevegelsen i Norge har hatt betydning for å endre holdninger blant folk og politikere, og at det har blitt implementert en rekke tiltak og lovverk på nasjonalt plan som har hatt en positiv effekt for miljøproblemer. De globale miljøproblemene setter *Portal: Norge etter 1850* i sammenheng med selve veksten som de hevder «truet livsgrunnlaget.» ³⁸² Det er altså en alvorstung språkbruk. Hovedsakelig er det «storforbruk av fossilt brensel» som får skylden. Til tross for dette problematiseres ikke Norges olje- og gassnæring. Det formidles ingen konkrete eller eksplisitte løsninger på de globale miljøproblemene i denne læreboken, selv om det kanskje kan ses i sammenheng med løsningene og reaksjonene på de lokale problemene som fremstilles som forbedret på grunn av bevissthetsendringer og nasjonale tiltak.

Portal: Verden etter 1850 formidler en hovedfortelling om at de er flere utviklingstrekk som følge av «industrisamfunnets vekst» har ført til «store miljøproblemer, som luftforurensning,

³⁸¹ Førland mfl., *Spor i tid: Verden etter 1850*, 300, 310.

³⁸² Nielsen, *Portal: Norge etter 1850*, 188.

sur nedbør, klimaendringer, uttynning av ozonlaget, utslipp av farlige gifter og redusering av de biologiske mangfoldet». Læreboken går systematisk gjennom årsaker, konsekvenser og løsninger, og inkluderer et større mangfold enn andre lærebøker. De hevder at «mye ville ha vært verre dersom [det] ikke [...] hadde vært drevet miljøkamp», men at «miljøproblemene på kloden fortsatt øker.» Budskapet fremstår som at det nytter å arbeide for å bekjempe miljøproblemene, og at det kan og bør foregå både innenfor en individuell, nasjonal og internasjonal dimensjon. Det er ikke mulig å knytte én tydelig miljødiskurs til lærebokens fortelling, men det fremstår heller som at ulike miljødiskurser til stede. Vektleggingen av internasjonalt samarbeid kan peke mot *grenser for vekst* eller *bærekraftig utvikling*. Diskursene innenfor *grønn radikalisme* kan sees i budskapet om at løsningene innebærer mer kunnskap og bevissthet, samt fremhevingen av grønne partier.

5.0 Kunnskapsløftet 2006

5. 1 Innledning

Perioden 2004 til 2014 var det internasjonale tiåret for bærekraftig utvikling iverksatt av FN.³⁸³ Målsetningen var å integrere bærekraftig utvikling tydeligere i undervisningen.³⁸⁴ Sinnes påpeker at «I Norge ble det utformet to strategier for utdanning for hvordan utdanningstiåret skulle følges opp i den norske skolen» og at det var UNESCO som hadde ansvaret for gjennomføringen.³⁸⁵ Hun bemerker likevel at «Det ble vel ikke helt sånn at bærekraftig utvikling gjennomsyret all undervisning i den norske skolen etter dette tiåret.»³⁸⁶ I artikkelen «Learning from ESD Projects During the UN Decade in Norway» hevder forfatterne at til tross for at læreplanene legger opp til å lære elevene bærekraftig utvikling ga ikke dette optimale resultater: «[...] we have seen that the actual implementation in schools is challenging and far from mainstreamed.»³⁸⁷

I august 2006 trådte læreplanen Kunnskapsløftet i kraft, og omfattet hele det 13-årige grunnskoleløpet.³⁸⁸ Dette medførte blant annet at begrepene VG1, VG2 og VG3 nå erstattet grunnkurs, vKI og vKII, samt at «Fellesfag og programfag erstattet allmennfag og studieretningsfag, og utdanningsprogram erstattet studieretning.»³⁸⁹ Kunnskapsløftet 2006 «[...] har i særlig grad vært begrunnet ut fra en bekymring for læringsutbyttet til elevene. [...] Det legges derfor stor vekt på utvikling av basiskompetanse,» skriver Sandberg og Høst.³⁹⁰ De utdyper også at «Man er videre opptatt av at skolen tilpasses den enkelte, samtidig som den også fortløpende må tilpasse seg arbeidslivet og kunnskapssamfunnet.»³⁹¹ Markussen argumenterer for at til tross for at Kunnskapsløftet fra 2006 medførte noen endringer fra den

³⁸³ Sinnes, *Utdanning for bærekraftig utvikling*, 19.

³⁸⁴ Rolf Jucker og Reiner Mathar, «Introduction: From a Single Project to a Systemic Approach to Sustainability An Overview of Developments in Europe», i *Schooling for Sustainable Development in Europe*, red. Rolf Jucker og Reiner Mathar (Cham: Springer International Publishing, 2015), 4, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-09549-3>.

³⁸⁵ Sinnes, *Utdanning for bærekraftig utvikling*, 19.

³⁸⁶ Sinnes, 20.

³⁸⁷ Mari Ugland Andersen, Nina Høgmo, og Astrid Sandås, «Learning from ESD Projects During the UN Decade in Norway», i *Schooling for Sustainable Development in Europe*, red. Rolf Jucker og Reiner Mathar (Cham: Springer International Publishing, 2015), 254, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-09549-3>.

³⁸⁸ Markussen, «Innledning. Høye ambisjoner: Videregående for alle og sosial utjevning», 15.

³⁸⁹ Markussen, 16.

³⁹⁰ Nina Sandberg og Håkon Høst, «Videregående opplærings historie», i *Videregående opplæring for (nesten) alle*, red. Eifred Markussen, Kunnskapspolitiske studier (Oslo: Cappelen akademisk, 2009), 47, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2019091977171.

³⁹¹ Sandberg og Høst, 47.

foregående læreplanen, er det Reform 94 som var det «viktige tidsskillet» og at Kunnskapsløftet heller var en «justering»³⁹²

Det er likevel noen endringer i den fagspesifikke læreplanen for historie som er relevante for denne oppgaven. Som både Aass og Kvitstein har påpekt, forsvant de eksplisitte målene om miljøbevissthet og miljøproblemer ut i LK06. Kvitstein beskriver dette som «Det største bruddet og mest overraskende funnet [...]».³⁹³ Hun spekulerer i om noe av forklaringen kan handle om «PISA-sjokket», som førte til en vektlegging av de grunnleggende ferdighetene.³⁹⁴ Fordi lærebøkene som tilhører denne læreplanen likevel inneholder en god del miljøhistorie, argumenterer Kvitstein for at dette viser at lærebokforfattere har hatt relativt stor frihet når det gjelder innhold og framstillinger i lærebøkene.³⁹⁵ Aass mener det både kan handle om at «I LK06 var kompetansemålene mindre spesifikke og dekket større og mer overordnede temaer [...]»,³⁹⁶ men spekulerer også i om det kan skyldes en generell nedgang i oppmerksomheten rundt klima og miljø på denne tiden.³⁹⁷ Samtidig må det påpekes at miljøbevissthet blir tematisert i den generelle delen av læreplanen. I denne er det listet opp seks ulike typer «mennesker» som elevene skal opplæres til å bli, og en av disse er «Det miljømedvitne mennesket».³⁹⁸ Dette er en arv fra Reform 94.³⁹⁹

5.2 Analysen av lærebøkene

I dette kapitlet analyseres tre lærebøker som er utgitt med utgangspunkt i Kunnskapsløftet 2006. Lærebøkene, *Historie vg3* (2008), *Tidslinjer 1+2* (2011) og *Perspektiver* (2013), gjennomgås kronologisk og analyseres med utgangspunkt i årsaker, konsekvenser og løsninger. I kapittelkonklusjonen ser jeg på hvilke budskap, fortellinger og diskurser som preger lærebøkene og perioden.

³⁹² Markussen, «Innledning. Høye ambisjoner: Videregående for alle og sosial utjevning», 18.

³⁹³ Kvitstein, «Miljøtematikk i norske læreplaner og lærebøker i historiefaget for den videregående skole i perioden 1950-2006», 86.

³⁹⁴ Kvitstein, 86.

³⁹⁵ Kvitstein, 88–89.

³⁹⁶ Aass, «Lærebøkers miljøavtrykk.», 33.

³⁹⁷ Aass, 34.

³⁹⁸ «Det miljømedvitne mennesket», åpnet 18. november 2023, <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/utgatt/generell-del-av-lareplanen-utgatt/det-miljomedvitne-mennesket/>.

³⁹⁹ Andersen, Høgmo, og Sandås, «Learning from ESD Projects During the UN Decade in Norway», 243.

Historie vg3 er Cappelen Damms historieverk for vg3 fra 2008. Boka begynner etter 1700, altså litt tidligere enn andre lærebøker. I *Historie vg3* skriver de om miljøproblemer i flere av kapitlene i boka. Gjennomgående er det klimakrisen som får mest oppmerksomhet, samt konseptet bærekraftig utvikling. Klimaendringene fremstår som det eneste globale miljøproblemet i denne lærebokens fortelling, til tross for at det nevnes noen andre miljøproblemer som er mer lokale i omfang.

Årsaker

Klimakrisen er den største globale trusselen

Hovedtematikken, og det *Historie vg3* vier mest oppmerksomhet til, er klimaendringene. Allerede ved første omtale av miljøproblemene i sammenheng med den industrielle revolusjonen er klimaendringene det eneste moderne miljøproblemet som trekkes fram: «Den prosessen som ble satt i gang under den industrielle revolusjonen, har medvirket til vår tids klimakrise med global oppvarming.»⁴⁰⁰ Årsakene til klimaendringene sporer de altså til industrialiseringen. Dette settes blant annet i sammenheng med utnyttningen av de ikke-fornybare ressursene: «Da begynte menneskene for alvor å utnytte de ikke-fornybare ressursene på jorda, som energikildene steinkull og olje.»⁴⁰¹

Læreboken trekker også fram produksjonen av olje og gass som skyld i økningen av klimagassutslipp: «Den stigende produksjonen av olje og gass førte også til at utslippene av karbondioksid økte», men utdyper ikke nærmere hva som er Norges ansvar for det.⁴⁰² I kapitlet «Olje-Norge 1972–2007» skriver de for eksempel ingenting hvorvidt den norsk olje- og gassnæringen bidrar til klimakrisen. Riktignok nevner de at Bravo-utblåsningen i 1977 viste at produksjonen kunne være en «trussel for miljøet» i form av lokale forurensningsproblemer.⁴⁰³ De eneste navngitte landene som stilles ansvarlige for klimagassutslipp er USA og Kina: «Sammen med den sterke økningen i privatbilismen førte stadig nye kullkraftverk til at Kina i 2007 passerte USA som den nasjonen i verden som hadde

⁴⁰⁰ Ivar Libæk, *Historie vg 3: fra 1700-tallet til vår tid* (Oslo: Cappelen, 2008), 49, [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:990807147144702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

⁴⁰¹ Libæk, 49.

⁴⁰² Libæk, 371.

⁴⁰³ Libæk, 359.

de største utslippene av skadelige klimagasser.»⁴⁰⁴ Læreboken trekker altså frem både kullkraft og bilbruk som årsaker til klimagassutslipp.

Lokale problemer

Til tross for at *Historie vg3* inkluderer noe om forurensningsproblemer forårsaket innad i Norge, fremstår det som at de verste miljøproblemene på 1980- og 1990-tallet ble importert fra andre land.⁴⁰⁵ Læreboken skriver blant annet at «... de enorme røykskyene som blåste innover Øst-Finnmark fra et nikkelverk i Russland» ble en plage og at «Forurensningen fra Storbritannia og kontinentet fortsatte å ramme landet».⁴⁰⁶ De hevder dette førte til sur nedbør som forårsaket «fisketomme innsjøer» og «[...] havstrømmene langs kysten brakte med seg altfor store mengder av miljøgifter.»⁴⁰⁷

Konsekvenser

Lokale konsekvenser

Læreboken nevner i korte drag at «rovdrift på ressursene i havet» på grunn av «nye, effektive» fangstmetoder førte til at hvalfangsten ble innstilt og at flere fiskearter forvant i etterkrigstiden.⁴⁰⁸ Som vi har sett i de tidligere lærebøkene omtales det som et ressursproblem og et problem for næringene. *Historie vg3* trekker også frem hvordan forurensning fra blant annet industri og jordbruk ble et problem for menneskers helse, og at det «forstyrret kretsløpet i naturen.»⁴⁰⁹ De trekker også fram at kraftutbyggingen: «[...] og stadig flere elver, innsjøer og fosser ble regulert til kraftformål.»⁴¹⁰ Sur nedbør trekker de fram forårsaket «fisketomme innsjøer».⁴¹¹

«Klimakatastrofe»

Det er «klimaproblemene» som vies mest oppmerksomhet i *Historie vg3*, men det inkluderes likevel ikke mange konkrete konsekvenser. *Historie vg3* legger tydelig vekt på at klimaendringene utgjør en stor trussel for verden: «Tjuer år etter Brundtlandrapporten kom det

⁴⁰⁴ Libæk, 432.

⁴⁰⁵ Libæk, 371–372.

⁴⁰⁶ Libæk, 371.

⁴⁰⁷ Libæk, 372.

⁴⁰⁸ Libæk, 351.

⁴⁰⁹ Libæk, 351.

⁴¹⁰ Libæk, 351.

⁴¹¹ Libæk, 372.

nye signaler om at jorda var truet av en klimakatastrofe i nær framtid.»⁴¹² Vektleggingen av hvor viktig og alvorlig klimatrusselen er, framstår i stor grad som hovedbudskapet i denne læreboken. De skriver blant annet i siste kapittel at: «I 2007 mente Den Norske Nobelkomite at en løsning på klimaproblemene var så viktig i forhold til internasjonale konflikter og fred at den gav fredsprisen til Al Gore og FNs klimapanel!».⁴¹³ Læreboken utdyper derimot ikke hvorfor klimaendringene er en trussel. Det er altså ingen konkrete konsekvenser av klimaendringene som framkommer i denne læreboken. Hovedbudskapet er likevel at de menneskeskapte klimaendringene er «[...] det som kanskje er nåtidens og framtidens største trussel [...]».⁴¹⁴

Løsninger og reaksjoner

Nasjonale tiltak

Læreboken hevder at mange av miljøproblemene i etterkrigstiden har blitt forbedret eller løst på grunn av økende kunnskap og holdningsendring hos befolkningen.⁴¹⁵ Det framstilles som at miljøbevegelsen har hatt en sentral rolle i å bidra til å redusere og forhindre miljøproblemer. De trekker for eksempel fram Norges Naturvernforbund som de hevder «[...] stilte seg i spissen for alle dem som krevde at politikerne måtte gjøre mer for å bevare naturen og stoppe forurensningen.»⁴¹⁶ *Historie vg3* framstiller også demonstrasjonene mot vannkraftutbyggingen av Mardølafossen som vellykket i den forstand at «[...] de oppnådde at debatten om vassdragsutbyggingen kom i gang for alvor.»⁴¹⁷ Natur- og miljøvernbevegelsen framstilles altså som en større del av løsningen i *Historie vg3* enn mange andre lærebøker.

Historie vg3 trekker fram en rekke av de lovene og tiltakene som ble iverksatt i 1970-årene i Norge. Blant annet naturvernloven fra 1970 og opprettelsen av et miljøverndepartement i 1972. De nye lovene og forskriftene hevder de «[...] bidrog til å forbedre miljøet på en rekke områder».⁴¹⁸ Konkret trekker de fram at «Utslippene av svoveldioksid, KFK-gasser, bly og sot ble redusert, og vannkvaliteten i elver, fjorder og innsjøer ble bedre.»⁴¹⁹ Selv om de altså hevder

⁴¹² Libæk, 477.

⁴¹³ Libæk, 479.

⁴¹⁴ Libæk, 479.

⁴¹⁵ Libæk, 351–352.

⁴¹⁶ Libæk, 352.

⁴¹⁷ Libæk, 352.

⁴¹⁸ Libæk, 352.

⁴¹⁹ Libæk, 371.

at mange av tiltakene som ble iverksatt på 1970-tallet «[...] virket positivt på flere områder», poengterer de at «... flere problemer var uløste.»⁴²⁰

Internasjonale avtaler og klimakrisen

Historie vg3 formidler et budskap om at det er viktig å forhindre klimakrisen. De skriver for eksempel at «I 2007 slo FNs klimapanel fast at jorda raskt var på vei mot en klimakatastrofe dersom ikke noe ble gjort.»⁴²¹ Det fremstår som at internasjonale avtaler med utgangspunkt i prinsippene bærekraftig utvikling er en sentral del av løsningen klimakrisen og de globale miljøproblemene. De forklarer bærekraftig utvikling som at «[...] verden må strebe mot en utvikling 'som tilfredsstillir dagens behov uten å ødelegge framtidige generasjoners muligheter til å oppfylle sine'».⁴²² De trekker frem at *Vår felles framtid* hevdet «[...] at det var nødvendig med en omlegging av produksjon og forbruk i industrilandene, og at det var nødvendig å se miljø og utvikling i sammenheng.»⁴²³

Det fremstilles samtidig som at til tross for at de internasjonale klimaavtalene har bidratt til reduksjoner i klimautslippene, er problemene «[...] langt fra endelig løst.»⁴²⁴ *Historie vg3* gjennomgår en rekke av klimakonferansene som har vært arrangert av FN og hva som kom ut av det. Selv om de trekker fram at konferansene har bidratt med noe, trekkes det fram at USA og Kina for eksempel ikke ratifiserte Kyotoavtalen fra 1997 og at klimaforhandlingene i Bali i 2007 mislyktes i å forenes om «konkrete utslippsmål».⁴²⁵ Det fremstilles som at mye avhenger av hva som avtales på de kommende klimaforhandlingene i 2009 «[...] der målet er å få til en ny klimaavtale som skal erstatte Kyotoavtalen i 2012», skriver de.⁴²⁶

Norge som et foregangsland

Jeg vil også trekke fram at *Historie vg3* i større grad enn mange andre lærebøker formidler en fortelling om at Norge har vært et foregangsland innen miljøvern. For eksempel framhever de at «Som det første landet i verden opprettet Norge i 1972 et miljøverndepartement [...]».⁴²⁷ Som nevnt framstiller læreboken de nasjonale tiltakene som ganske vellykket, men legger vekt på at miljøproblemene etter hvert ble importert fra utlandet. Dette kan underbygges av

⁴²⁰ Libæk, 371.

⁴²¹ Libæk, 477.

⁴²² Libæk, 372.

⁴²³ Libæk, 477.

⁴²⁴ Libæk, 372.

⁴²⁵ Libæk, 432, 477.

⁴²⁶ Libæk, 477.

⁴²⁷ Libæk, 352.

setningen: «Men det viste seg snart at nasjonale tiltak ikke var nok, og Norge måtte arbeide hardt for å få i stand internasjonale avtaler.»⁴²⁸ Slik framstilles Norge i et positivt lys i læreboken. Det fremstår som at Norge har iverksatt en rekke tiltak som har hindret egne utslipp, og at det etter det handlet om å stanse andre lands utslipp og miljøødeleggelser gjennom internasjonale avtaler. Også i omtalen av internasjonale avtaler, trekker læreboken fram Norges rolle i de internasjonale forhandlingene og løsningene for klimakrisen: «Norge ønsket å markere seg som en pådriver i det internasjonale arbeidet for et bedre miljø. Det var derfor svært beleilig at Gro Harlem Brundtland ble valgt til leder av FN-kommisjonen for miljø og utvikling, som la fram Brundtlandrapporten i 1987.»⁴²⁹

Portal trekker også fram at Norges ambisjoner om å bli et «foregangsland i klimapolitikken» fikk konkrete utslag i den nasjonale politikken ved at regjeringen «[...] satset også på å bekjempe den globale oppvarmingen ved å forlange full CO₂-rensing av nye gasskraftverk og bevilge milliardbeløp til vern av regnskog»⁴³⁰ Lærebokens fortelling plasserer dermed Norge i en delvis helterolle, mens blant annet land som Kina og USA trekkes fram som «skurker».

5.2.2. Tidslinjer 1+2 (2011)

Tidslinjer 1+2 er Aschehougs kombinerte historieverk for vg2 og vg3 utgitt i 2011.⁴³¹ Det står litt om lokale eller regionale miljøproblemer i flere av kapitlene, mens det de definerer som globale miljøproblemer vies mest oppmerksomhet i kapittel 23 «Inn i et nytt årtusen».⁴³² De globale miljøproblemene *Tidslinjer 1+2* skriver om er ressursmangel, forurensning i byene i sør, hullet i ozonlaget og de globale klimaendringene.

Årsaker

Tåler kloden det økonomiske systemet?

Tidslinjer 1+2 legger industrialiseringen til grunn for de moderne miljøproblemene og trekker fram at utslippene allerede begynte i de tidlige fasene av industrialiseringen.⁴³³ De skriver samtidig at det var etter andre verdenskrig at «[...] de negative følgene for miljøet [ble] langt mer alvorlige».⁴³⁴ Dette settes i sammenheng med velstandsøkningen i denne perioden, som de

⁴²⁸ Libæk, 352.

⁴²⁹ Libæk, 372.

⁴³⁰ Libæk, 384–385.

⁴³¹ Jørgen Eliassen, *Tidslinjer 1+2: verden og Norge : historie vg2/vg3*, Bokmål[utg.] (Oslo: Aschehoug, 2011).

⁴³² Eliassen, 540–551.

⁴³³ Eliassen, 255.

⁴³⁴ Eliassen, 468.

påpeker også medførte økning i forbruk, forurensning og forbrenning av fossile energikilder.⁴³⁵ De skriver videre at «Industri, biler, fly og oppvarming av hus forårsaket en dramatisk økning i forbrenning av kull, olje og gass.» noe man etter hvert ble klar over bidro til klimagassutslipp som førte til global oppvarming.⁴³⁶ Læreboken trekker også fram at veksten la «[...] press på naturressursene» som man begynte å forstå «[...] ikke ville vare evig».⁴³⁷

I innledningen til kapittelet «Inn i et nytt årtusen» trekkes ikke bare industrialiseringen og velstandsøkningen fram som årsaker, men selve det økonomiske systemet blir framstilt som årsak til de moderne miljøproblemene: «Et grunnleggende spørsmål som stadig oftere blir stilt, er om kloden tåler et økonomisk system som driver rovdrift på naturen og dermed truer livsgrunnlaget til framtidige generasjoner.»⁴³⁸

Forurensning og ressursmangel i sør

Tidslinjer 1+2 vier en del oppmerksomhet til problemer med forurensning og ressursmangel i sør. De hevder at forurensning i byer i sør er et økende problem på grunn av rask befolkningsvekst, urbanisering og forurensende industri.⁴³⁹ Konsekvensene hevder de er sykdom og død for mennesker. I forbindelse med dette forklarer læreboken at «i vår del av verden» er det ikke de samme problemene med forurensning fordi industrien har flyttet ut av byene, at det har kommet strengere miljøregler og ny teknologi. Det fremstår derfor som at dette kan være en løsning på problemene med forurensning i lærebokens samtid mange steder i verden.⁴⁴⁰ Befolkningsøkning settes også i sammenheng med «[...] presset på jordens begrensede ressurser.»⁴⁴¹ Tilgangen til ressurser fremstilles som urettferdig. De hevder at det er en kamp «[...] for å overleve [...] for mange fattigfolk i utviklingsland», men påpeker samtidig at man i Norge har økt det private forbruket markant.⁴⁴² *Tidslinjer 1+2* er samtidig tydelige på at det egentlig produseres nok mat, men at «fattigdom» er en årsak til «[...] at mange ikke har råd til å spise seg mette.»⁴⁴³ *Tidslinjer 1+2* sin framstilling av problemene med forurensning og ressursmangel kan altså sies å knytte seg til diskursen bærekraftig utvikling. Til tross for at læreboken er tydelig på at miljøproblemer legger press på jordens ressurser, er

⁴³⁵ Eliassen, 468.

⁴³⁶ Eliassen, 468.

⁴³⁷ Eliassen, 468.

⁴³⁸ Eliassen, 540.

⁴³⁹ Eliassen, 541.

⁴⁴⁰ Eliassen, 541.

⁴⁴¹ Eliassen, 540.

⁴⁴² Eliassen, 540.

⁴⁴³ Eliassen, 542.

det den urettferdige fordelingen som framstår som hovedårsaken til konsekvensene dette medfører.

Norge er en klimaversting

Tidslinjer 1+2 er tydelige på at det er økningen av klimagasser i atmosfæren som er årsaken til at gjennomsnittstemperaturen på jorden øker. De hevder at «De aller fleste fagfolk» mener at det er utslippene fra fossile energikilder som er årsaken til dette, som de setter i sammenheng med den generelle økningen i menneskelig aktivitet.⁴⁴⁴ Det er også verdt å nevne at læreboken trekker fram at det i hovedsak er den rike delen av verden som er skyld i økningen av klimagasser, men presiserer likevel at veksten er størst i Kina og India.

Norge trekkes spesifikt fram som en klimaversting: «I 2010 var for eksempel CO₂-utslippene per innbygger i Norge mer enn hundre ganger høyere enn det som var tilfelle i mange afrikanske land.»⁴⁴⁵ *Tidslinjer 1+2* legger også mer skyld på olje- og gassindustrien i Norge enn de fleste andre lærebøkene. Til tross for at også *Tidslinjer 1+2* omtaler inngangen til oljealderen i Norge som «oljeeventyret», samt mange av de positive følgene det har hatt, er læreboken også tydelig på de negative konsekvensene olje- og gassvirksomheten har hatt for miljøet: «Olje- og gassvirksomheten er også den viktigste grunnen til at Norge er blant de land i verden som slipper ut mest klimagasser per innbygger, og at Norge rundt 2010 lå langt etter de klimamål som landet hadde forpliktet seg til.»⁴⁴⁶ Olje- og gassindustrien trekkes altså fram som en av de viktigste årsakene til Norges betydelige klimagassutslipp. Slik fremstilles både denne industrien og Norge som mer ansvarlige for klimaendringene enn i mange andre lærebøker.

Konsekvenser

I kapittelet «Inn i et nytt årtusen» fremstilles konsekvensene av de moderne miljøproblemene som å være alvorlig fordi det «[...] truer livsgrunnlaget til framtidige generasjoner».⁴⁴⁷ Den neste overskriften «En truet planet» henter til at det ikke nødvendigvis bare er menneskeheten som står i fare for å rammes av miljøproblemene. I resten av læreboken er det i all hovedsak fattige folk i utviklingsland som fremstilles som ofre, som nevnt over. Læreboken inkluderer

⁴⁴⁴ Eliassen, 543.

⁴⁴⁵ Eliassen, 544.

⁴⁴⁶ Eliassen, 519.

⁴⁴⁷ Eliassen, 540.

likevel ett sted at avskogingen av regnskogen fører «[...] til at det biologiske mangfoldet i naturen blir dramatisk redusert.»⁴⁴⁸

Tidslinjer 1+2 trekker fram en rekke konsekvenser av klimaendringene: «Mange nye rapporter viser også at havnivået stiger, at isen smelter i polarstrøk, og at det er mer ustabil vær.»⁴⁴⁹ De utdyper videre at det særlig er utviklingsland som rammes av konsekvensene, og stiller seg svært kritiske til dette: «På denne måten må den høyeste prisen betales av dem som har minst ansvar for problemene, og som har dårligst muligheter til å omstille seg eller bøte på skadene.»⁴⁵⁰ Læreboken trekker også fram at fremtidige generasjoner er potensielle ofre for klimaendringene. *Tidslinjer 1+2* legger altså vekt på at noen land og områder, deriblant Norge, bidrar mer til klimagassutslipp enn andre. Samtidig trekker de fram at de landene som er minst ansvarlige for utslippene, er de som rammes hardest. Dette bidrar til et ganske annerledes budskap og fortelling om klimaendringene enn for eksempel *Historie vg3*.

Løsninger og reaksjoner

Tidslinjer 1+2 er helt tydelige på at de globale miljøproblemene krever «[...] internasjonale løsninger og innsats innenfor det enkelte land».⁴⁵¹ De hevder at historien om hullet i ozonlaget er «[...] et eksempel på at det er mulig å oppnå resultater gjennom internasjonale miljøavtaler.»⁴⁵² Læreboken trekker fram at det har vært arrangert en rekke internasjonale konferanser, Kyoto (1997), København (2009) og Cancun (2010), men at det har vært skuffende resultater fra disse. De etterlyser derfor internasjonale avtaler hvor verdens land forplikter seg til «langt kraftigere reduksjoner».⁴⁵³ De avslutter denne delen med å stille spørsmålsteget om det er mulig å løse: «Det store spørsmålet er derfor om det finnes nok politisk vilje til å snu en utvikling hvor mennesker og et sårbart økosystem er på kollisjonskurs.»⁴⁵⁴ Ser man dette i sammenheng med fortellingen om ozonlaget, framstår hovedfortellingen likevel som at det er mulig å løse store globale miljøproblemer.

Vektleggingen av internasjonale avtaler som avgjørende for å få bukt med de globale miljøproblemene kan knytte lærebokens fortelling opp mot diskursene grenser for vekst og bærekraftig utvikling. Det er likevel sistnevnte som gjennomgående framstår som den nærmeste

⁴⁴⁸ Eliassen, 543.

⁴⁴⁹ Eliassen, 543.

⁴⁵⁰ Eliassen, 543–544.

⁴⁵¹ Eliassen, 543.

⁴⁵² Eliassen, 543.

⁴⁵³ Eliassen, 544.

⁴⁵⁴ Eliassen, 544.

diskursen som denne læreboken kan sies å falle innunder. I tillegg til de overnevnte poengene om vektleggingen av urettferdig fordeling, at fattigfolk og fremtidens generasjoner er ofre, kan det påpekes at *Tidslinjer 1+2* er den eneste av lærebøkene fra denne perioden som har med en omfattende faktaboks om bærekraftig utvikling.⁴⁵⁵

5.2.1 Perspektiver (2013)

Perspektiver er utgitt på Gyldendal i 2013.⁴⁵⁶ Det står ikke mye om miljøproblemer i denne læreboken, men overordnet sett er det naturødeleggelse og global oppvarming som tematiseres.

Årsaker

Som de fleste andre lærebøkene er industri og økonomisk vekst som trekkes fram som de grunnleggende årsakene til at det er «miljøkrise», men dette utdypes ikke mer enn følgende: «Forurensningen økte parallelt med økt forbruk av fossilt brensel, og utslippene skadet livsgrunlaget for dyr og mennesker.»⁴⁵⁷

Konsekvenser

«I dag, 40 år etter at miljøkampen startet, er saken fortsatt viktig i den politiske debatten. Problemene er langt fra løst, snarere er de større enn noen gang».⁴⁵⁸ Slik avslutter *Perspektiver* delkapittelet om miljøvern, og legger slik til grunn at miljøproblemene er alvorlige og økende. Læreboken tematiserer i det videre noen mer konkrete konsekvenser av miljøproblemene.

En truet natur

Perspektiver tematiserer naturødeleggelse i forbindelse med omtalen av miljøbevegelsens begynnelse i Norge i 1970-årene. «I Norge ga denne kampen seg særlig utslag i ønsket om vern av fri natur og motstand mot vannkraftutbygging [...]».⁴⁵⁹ De forklarer at aksjonene mot utbyggingene av Mardølafossen og Altaelva ikke førte til gjennomslag for naturvernerne, men at de ikke desto mindre var viktige. *Perspektiver* legitimerer også Altaaksjonen ved å hevde at «Vitenskapelige bevis understøttet aksjonistenes bekymring for naturen.»⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Eliassen, 543.

⁴⁵⁶ Per Anders Madsen, *Perspektiver: historie vg2-vg3* (Oslo: Gyldendal undervisning, 2013), [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:991321051524702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

⁴⁵⁷ Madsen, 444.

⁴⁵⁸ Madsen, 445.

⁴⁵⁹ Madsen, 444.

⁴⁶⁰ Madsen, 445.

Perspektiver trekker også fram konsekvensene en oljeulykke kan ha for naturen: «Spesielt sårbare havområder med rikt fiske- og dyreliv eller i polområdene vil utslipp være katastrofale.»⁴⁶¹ Læreboken peker på konkrete eksempler der oljekatastrofer har «[...] ført til miljøskader i havet og på sjøfugl, senest med havariet til tankbåten «Full City» utenfor Langesund i 2009.»⁴⁶² Konsekvensene av oljeulykker fremstilles altså å være negativt fordi naturen lider, ikke fordi det går ut over ressurser til bruk for mennesker. Det er altså et økosentrisk perspektiv.

Global oppvarming

I det siste kapittelet i *Perspektiver* tematiserer de klimaendringene. De påpeker at man gradvis har blitt mer sikker på at «menneskelig adferd – utslipp av CO2 og andre klimagasser» gjør at «verden blir varmere.»⁴⁶³ Læreboken skriver at «De færreste bestrider alvorret i problemet».⁴⁶⁴ Læreboken inkluderer ingen flere konsekvenser av klimaendringene.

Løsninger og reaksjoner

Miljøvernbevegelsen har vært betydningsfull

Til tross for at aksjonene ikke fikk stoppet utbyggingene fremheves Altaaksjonene og miljøbevegelsens betydning. *Perspektiver* skriver blant annet at «På andre områder fikk miljøbevegelsen gjennomslag. [...] Staten fulgte opp med å etablere miljøverndepartement i 1972 og Statens forurensningstilsyn i 1974. Flere nasjonalparker, hvor store naturvernområder ble vernet, ble grunnlagt [...]».⁴⁶⁵ Altaaksjonen fremstilles også som betydningsfull for å rette søkelyset mot samenes rettigheter.

Etiske dilemmaer med olje- og gassutvinning

I forbindelse med omtalen av oljeulykker trekkes Statoils olje- og gassutvinning fram. De påpeker at «Det er laget strenge retningslinjer for virksomheten som skal forhindre brudd på norsk lov, også når det gjelder driften i utlandet».⁴⁶⁶ Samtidig fremstår ikke dette som tilstrekkelig når de avslutter denne delen med følgende setning: «Like fullt vil det være en

⁴⁶¹ Madsen, 446.

⁴⁶² Madsen, 447.

⁴⁶³ Madsen, 535.

⁴⁶⁴ Madsen, 536.

⁴⁶⁵ Madsen, 445.

⁴⁶⁶ Madsen, 446.

spenning mellom interesser for størst mulig avkastning på den ene siden og politiske og etiske forhold på den andre.»⁴⁶⁷

Klimaendringer og «uoverstigelige vanskeligheter»

Selv om *Perspektiver* påpeker at industrialiserte land står for mesteparten av utslippene, formidler de et tydelig budskap om at alle land må bli med på utslippskutt. I omtalen av forsøkene på å få i stand avtaler om forpliktende utslippskutt på klimakonferansen i København i 2009 skriver de at «Kina økte sine CO₂-utslipp med 172 prosent fra 1990 til 2008. Det viser hvor viktig dette målet er.»⁴⁶⁸

Perspektiver vier mye plass til å gjennomgå det de beskriver som mislykkede tiltak for å hindre klimaendringene. De beskriver det som at det har vært «[...] uoverstigelige vanskeligheter å enes om tiltak [...]».⁴⁶⁹ Skylden for dette legger læreboken i stor grad på politikere og nasjonale regjeringer: «Nasjonale regjeringer frykter at næringslivet i deres eget land taper i den internasjonale konkurransen dersom det pålegges høye utslippsavgifter. Politikerne som skal vinne neste valg, har også vegret seg mot større tiltak [...]».⁴⁷⁰ Slik får enkeltstater og politikere større både skyld og ansvar for klimaendringene enn i de andre lærebøkene i denne masteroppgaven. De avslutter med følgende budskap: «Problemet er globalt, men det er enkeltstater som må slutte opp om og gjennomføre klimatiltak.»⁴⁷¹

5.3 Kapittelkonklusjon

Lærebøkene som tilhører Kunnskapsløftet 2006 er generelt sett mer opptatt av klimaendringene enn det tidligere lærebøker har vært, og vier mindre plass til ressursproblematikk og problemer med lokal forurensning. Hovedfortellingen for lærebøkene i dette kapittelet kan dermed sies å være at klimaendringene er den største globale trusselen og at det krever internasjonal innsats for å løse det. Også lærebøkene i dette kapittelet har vektlagt den industrielle revolusjonen og den påfølgende veksten som årsaker til de moderne miljøproblemene. Det som er nytt for perioden er at fossil energi i større grad fremheves som årsaker til klimaendringene. Utover dette fremstår lærebøkens respektive fortellinger og budskap som ulike.

⁴⁶⁷ Madsen, 446.

⁴⁶⁸ Madsen, 535.

⁴⁶⁹ Madsen, 536.

⁴⁷⁰ Madsen, 536.

⁴⁷¹ Madsen, 536.

Historie vg3 fremstiller Norge som et foregangsland innen miljøvern, og trekker ikke frem norske bidrag til klimagassutslipp. *Historie vg3* sin fortelling kan sies å formidle et såkalt *dobbelt budskap*. Derimot tildeles USA og Kina større ansvar for klimagassutslippene. Selv om det er internasjonale løsninger med bærekraftig utvikling som trekkes fram som løsninger, kan ikke resten av fortellingen knyttes like tydelig til diskursen bærekraftig utvikling.

Tidslinjer 1+2 sin fortelling om miljøproblemene samsvarer derimot tydeligere med fortellingen i diskursen bærekraftig utvikling. I denne lærebokens fortelling legges det stor vekt på hvordan miljøproblemene rammer ulikt og urettferdig –landene i sør og fremtidige generasjoner trekkes fram som de største ofrene. I tillegg til klimaendringene trekkes ressursmangel, lokal forurensning og reduksjon av det biologiske mangfoldet frem. I *Tidslinjer 1+2* fremstilles Norge som en klimaversting på grunn av olje- og gassvirksomheten. Det er bærekraftig utvikling på et internasjonalt nivå som fremheves som løsningen på klimaproblemene. Samtidig stiller de spørsmålet «Tåler kloden det økonomiske systemet?», noe som kan tolkes som at budskapet er mer radikalt enn det som fremmes i diskursen bærekraftig utvikling. Hovedbudskapet er likevel at det er mulig å løse de globale miljøproblemene, som de eksemplifiserer med hullet i ozonlaget.

Mens også klimaendringene fremstilles som den største trusselen i *Portal*, vies i tillegg naturødeleggelser på grunn av industriutbygging og lokal forurensning oppmerksomhet. Ansvar for å løse klimaendringene legger *Perspektiver* i større grad på enkeltstater og politikere, selv om de også anerkjenner at det innebærer internasjonale avtaler. De vektlegger også at det er avgjørende å få med «alle land», selv det hevdes at i-landene står for mesteparten av utslippene. Det står likevel såpass lite om miljøproblemer i *Perspektiver* at det er mulig å hevde at det er en spesifikk miljødiskurs som er mest fremtredende.

6.0 Kunnskapsløftet 2020

6.1 Innledning

Den overordnede læreplanen Kunnskapsløftet 2020, også kalt Fagfornyelsen, avløste Kunnskapsløftet 2006 i skoleåret 2020–2021. De fagspesifikke læreplanene ble innført gradvis i perioden 2020–2022.⁴⁷² Noe av nye med Fagfornyelsen var innføringen av de tre tverrfaglige temaene Demokrati og medborgerskap, Folkehelse og livsmestring og bærekraftig utvikling. De tverrfaglige temaene er ment å inkluderes i alle fagene. Slik har bærekraftig utvikling fått en mer fremtredenene posisjon i læreplanen enn tidligere. Utdanningsdirektoratets forståelse av bærekraftig utvikling er den samme som i *Vår felles framtid* hevder Judith Klein.⁴⁷³ I utdypingen av bærekraftig utvikling i den overordnede delen av læreplanen står det blant annet at «Menneskehetens levesett og ressursbruk har konsekvenser lokalt, regionalt og globalt.»⁴⁷⁴ Det er derfor interessant å se hvorvidt lærebøkene følger opp læreplanenes presisering av miljøproblemenes konsekvenser både lokalt, regionalt og globalt.

I den overordnede delen av læreplanen under «Opplæringens verdigrunnlag» står det at «Skolen skal bidra til at elevene utvikler naturglede, respekt for naturen og klima- og miljøbevissthet.»⁴⁷⁵ Det listes også opp en rekke av de største miljøutfordringene, og hevdes at man er avhengig av at de unge finner løsninger på disse. Det legges også føringer på hva løsningene på de globale miljøutfordringene innebærer: «Vi behøver kunnskap, etisk bevissthet og teknologisk innovasjon for å finne løsninger og gjøre nødvendige endringer i levesettet vårt for å ta vare på livet på jorda.»⁴⁷⁶ Kunnskap, etisk bevissthet og teknologisk innovasjon trekkes altså spesifikt fram i læreplanen.

I tillegg til innføringen av de tverrfaglige temaene, skiller Fagfornyelsen seg fra de foregående læreplanene ved at antallet kompetansemål er kuttet ned på og ofte gjort mindre spesifikke. Det er også innført kjerneelementer i hvert fag. Flere av de konkrete målene i den fagspesifikke læreplanen for historie som omhandler miljø og miljøtematikk, blant annet: «vurdere hvordan

⁴⁷² Utdanningsdirektoratet, «Innføring og overgangsordninger for nye læreplaner», åpnet 18. november 2023, <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/innforing-og-overgangsordninger-for-nye-lareplaner/>.

⁴⁷³ Klein, *Bærekraftig utvikling i skolen*, 17.

⁴⁷⁴ Kunnskapsdepartementet, «Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen», Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020., 2017, 14, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/verdier-og-prinsipper-for-grunnopplaringen/id2570003/>.

⁴⁷⁵ Kunnskapsdepartementet, 8.

⁴⁷⁶ Kunnskapsdepartementet, 8.

mennesket har forholdt seg til naturen, forvaltet og brukt ressurser, og bruke historiske perspektiver i samtale om bærekraftige løsninger».⁴⁷⁷

Som vist i de forrige kapitlene, har bærekraftig utvikling vært til stede både i læreplaner og lærebøker i lang tid. Det er likevel rimelig å anta at vektleggingen av miljø og bærekraftig utvikling i Fagfornyelsen vil prege lærebøkene i historie ved at bærekraftig utviklingsdiskursen er tydeligere enn tidligere. Som jeg vil vise i analysen av lærebøkene i dette kapitlet, er likevel ikke det tilfellet i alle lærebøkene.

6.2 Analysen av lærebøkene

I dette kapitlet analyserer jeg tre lærebøker tilhørende Fagfornyelsen: *Alle tiders historie* (2020), *Grunnbok i historie* (2021) og *Historie på tvers* (2022). Analysen er kronologisk strukturert, samt strukturert ut fra årsaker, konsekvenser og løsninger. Kapittelkonklusjonen vil se på hvilke budskap, fortellinger og diskurser som blir formidlet i lærebøkene.

6.2.1 *Alle tiders historie* (2020)

Alle tiders historie. Fra de eldste tider til våre dager er Cappelen Damms kombinerte lærebok for VG2 og VG3 som ble utgitt i 2020.⁴⁷⁸ I denne boka har de løst det å innlemme de tverrfaglige temaene ved å ha separate temakapitler for de tre temaene. I innledningen skriver de «Tverrfaglige temaer som demokrati og medborgerskap, og bærekraftig utvikling, behandles i egne oppslag som følger lange linjer i historien. Disse oppslagstekstene setter fagstoffet du har lest i de vanlige kapitlene inn i en større sammenheng».⁴⁷⁹ De tverrfaglige temaene får to kapitler hver, som overordnet sett omhandler eldre historie og nyere historie. Men fordi også det første kapitlet om bærekraftig utvikling trekker linjer fram til de moderne miljøproblemene, inkluderes det i analysen i denne oppgaven. Læreboken forteller ellers historien ut fra en tradisjonell kronologisk struktur.

Årsaker

Alle tiders historie forteller historien om og forklarer de moderne miljøproblemene blant annet gjennom menneskehetens evne og vilje til naturkonstruksjon. De påpeker at menneskeheten til

⁴⁷⁷ Kunnskapsdepartementet, «Læreplan i historie (HIS01-03)», Fastsett som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020., 2019, <https://www.udir.no/lk20/his01-03/kompetansemaal-og-vurdering/kv85?lang=nob>.

⁴⁷⁸ Trond Heum mfl., *Alle tiders historie: fra de eldste tider til våre dager*, Utgave: 2, bokmål [utgave]. (Oslo: Cappelen Damm, 2020).

⁴⁷⁹ Heum mfl., 3.

«alle tider» har vært i stand til å endre sine omgivelser, noe som i mange tilfeller har vært avgjørende for artens overlevelse. Samtidig trekker de fram at menneskehetens naturkonstruksjon har ført til for hard beskatning av naturressursene, blant annet utryddelsen av de store landpattedyrene (megafaunaen). Læreboken hevder likevel at det er den industrielle revolusjonen som er «startskuddet» til de moderne miljøproblemene og at industrialiseringen markerer «Et nytt kapittel i naturkonstruksjonens historie»:

Den industrielle revolusjonen blir innledningen på en tid der menneskets evne og vilje til å forme natur og miljø i vårt bilde når nye høyder. Gjennom teknologi og vitenskap har vi lagt verden under oss på en måte ingen andre arter noen gang har vært i stand til.⁴⁸⁰

Alle tiders historie setter altså den industrielle revolusjonen som et av startpunktene for de moderne miljøproblemene, og er slik på linje med de fleste andre lærebøkene. Samtidig setter *Alle tiders historie* dette i sammenheng med menneskehetens evne og vilje til naturkonstruksjon som de argumenterer for har vært til stede i lang tid, men som ikke desto mindre nådde «nye høyder» etter den industrielle revolusjonen. Slik blir den industrielle revolusjonen satt inn i en bredere forklaringsmodell som i større grad handler om menneskelige evner og vilje enn om den industrielle revolusjonen spesifikt.

Fossil energi

Alle tiders historie er tydelig på at den industrielle revolusjonen er den utløsende årsaken til de moderne miljøproblemene, men spesifiserer samtidig at bruken av fossil energi har vært avgjørende: «Det var likevel bruken av fossile drivstoff som [sic] alvor skulle forandre verden».⁴⁸¹ Læreboken setter bruken av olje, kull og gass i sammenheng med økningen av CO₂ i atmosfæren og klimaendringene.⁴⁸² Norge fremstilles også ansvarlig for miljøproblemer knyttet til utvinning av olje- og gassproduksjon, som de hevder har «blitt tydeligere» etterhvert.⁴⁸³ Også avskoging, særlig av regnskogen, løftes som en av årsakene til de økte mengdene klimagasser i atmosfæren.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Heum mfl., 616.

⁴⁸¹ Heum mfl., 616.

⁴⁸² Heum mfl., 617.

⁴⁸³ Heum mfl., 559.

⁴⁸⁴ Heum mfl., 238.

Markedsøkonomi og vekst

Selv om *Alle tiders historie* argumenterer for at den industrielle revolusjonen og den følgende økningen av utvinning og bruk av fossil energi er de sentrale årsakene til de moderne miljøproblemene, poengterer de også at tiden etter 1945 markerer en skillelinje. *Alle tiders historie* legger nemlig stor vekt på at det er det økonomiske systemet, den globale markedsøkonomien, som har ført til miljøproblemene. De hevder at dette systemet, som kan spores tilbake til 1500-tallet, fikk sitt gjennombrudd etter 1945 da forbrukssamfunnet ble globalt.⁴⁸⁵ Som mange av de andre lærebøkene peker læreboken på at forbruket har medført forurensning og tap av natur.⁴⁸⁶ De setter dette i sammenheng med befolkningsveksten de siste 250 årene og påstår at det er «[...] en grense for hvor mange mennesker som kan leve på planeten vår. Presset på natur og miljø vil øke i takt med at vi blir stadig flere.»⁴⁸⁷

Som den eneste av lærebøkene som analyseres i denne masteroppgaven, trekker *Alle tiders historie* fram det økte kjøttforbruket fra midten av 1900-tallet frem som en av årsakene til de moderne miljøproblemene. Læreboken setter det økte kjøttforbruket i sammenheng med befolkningsveksten og den økonomiske veksten, og hevder at når folk får bedre råd vil de også spise mer kjøtt.⁴⁸⁸ Læreboken argumenterer for at kjøttproduksjonen er problematisk fordi det «... legger et voldsomt press på naturen», og trekker fram at det bidrar til avskoging og tap av natur som igjen fører til utryddelse av arter og redusert opptak av klimagasser.⁴⁸⁹

Konsekvenser

Lokale problemer for mennesker og andre arter

Alle tiders historie skriver mye og utfyllende om konsekvensene av de ulike miljøproblemene. For det første fokuserer de på lokale konsekvenser for både mennesker og andre arter. De direkte konsekvensene av forurensning fra industrialiseringen fremstilles som å hovedsakelig ramme mennesker. Læreboken skriver både om helsemessige konsekvenser for europeerne på 1700- og 1800-tallet, og for de «land som de siste tiårene har gjennomgått en rask industriutvikling.»⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Heum mfl., 617.

⁴⁸⁶ Heum mfl., 619.

⁴⁸⁷ Heum mfl., 619.

⁴⁸⁸ Heum mfl., 619.

⁴⁸⁹ Heum mfl., 619.

⁴⁹⁰ Heum mfl., 617.

Alle tiders historie skriver også om hvordan forurensning fra industri har rammet naturen og andre arter enn mennesker. Blant annet hevder de at dumpingen i Nordsjøen på 1960- og 1970-tallet risikerte å «[...] kunne drepe alt liv i havet.»⁴⁹¹ og at en konsekvens av den sure nedbøren var at det «[...] drepte livet i norske vassdrag.»⁴⁹² Det interessante er at den sure nedbøren fremstår som et problem som i hovedsak rammet Norge, men hvor hovedansvaret for utslippene legges på Vest-Tyskland og Storbritannia.⁴⁹³

Overfiske på 1960- og 1970-tallet knytter læreboken til «svart hav», altså at fisken forsvinner. De skriver om hvordan bestandene av sild, lodde og nordarktisk torsk forsvant eller ble betydelig mindre som følge av den nye teknologien i fiskeindustrien. Læreboken går så videre til å trekke fram en nyere problemstilling som de hevder «på nytt kunne føre til svart hav», nemlig oljeboring i Lofoten, Vesterålen og Senja.⁴⁹⁴ Læreboken skriver at det er miljøbevegelsen, fiskerne og «de fleste partienes ungdomsorganisasjoner» som har «... pekt på at boringen vil skje midt i verdens største gyteområde for torsk», og at konsekvensen kan være at fisken forsvinner.⁴⁹⁵ De lokale konsekvensene *Alle tiders historie* omtaler er i det store og det hele relativt likt det mange av de andre lærebøkene har påpekt. Det som er nytt er at de trekker linjer fra overfisket på 1960- og 1970-tallet til den potensielle oljeboringen i Vesterålen, Senja og Lofoten.

Globale problemer – På vei mot katastrofe?

I tillegg til de mer lokale konsekvensene i *Alle tiders historie*, vies det mye plass til det som fremstilles som «svært alvorlige», globale konsekvenser. I det første temakapittelet om bærekraftig utvikling åpner *Alle tiders historie* med å beskrive de moderne miljøproblemene som «[...] at verden er midt inni en miljøkrise.»⁴⁹⁶ Ordbruken ellers i åpningsavsnittet følger opp den alvorstunge språkbruken ved å omtale miljøproblemene som «svært alvorlige», «katastrofale», at «en million arter er på randen av sammenbrudd».⁴⁹⁷ Overskriften «På kanten av stupet?» impliserer dessuten at verden er på vei mot en katastrofe.⁴⁹⁸ Denne språkbruken følges opp i det andre temakapittelet om bærekraftig utvikling, der de skriver at «Men samtidig

⁴⁹¹ Heum mfl., 550–551.

⁴⁹² Heum mfl., 551.

⁴⁹³ Heum mfl., 551.

⁴⁹⁴ Heum mfl., 561.

⁴⁹⁵ Heum mfl., 561.

⁴⁹⁶ Heum mfl., 238.

⁴⁹⁷ Heum mfl., 238.

⁴⁹⁸ Heum mfl., 238.

er det klart at sivilisasjonen står overfor store utfordringer dersom livet på jorden skal unngå katastrofen.»⁴⁹⁹

De eksplisitte ofrene for miljøkrisen er «en million arter»,⁵⁰⁰ «levende vesener i store deler av verden»⁵⁰¹ og selve «livet på jorden».⁵⁰² I dette ligger det altså en trussel om at både menneskeheten og mange andre arter er offer for dette. Et annet eksempel som viser hvordan læreboken fremstiller både mennesker og andre arter som ofre er i omtalen av problemene med plast: «Mengden av plast i naturen er i ferd med å kvele både oss og dyrelivet.»⁵⁰³

Alle tiders historie legger dessuten mye større vekt på at miljøproblemene rammer andre arter enn mennesker enn en del av de andre lærebøkene. Alvorlighetsgraden er betydelig økt, da det fremstilles som at vi er midt inni en natur- og miljøkrise: «Naturtapet fører til at hjemmene til millioner av arter forsvinner; utryddelsen av ville planter, dyr og insekter skjer med rekordfart.»⁵⁰⁴ Her er ikke utryddelsen av arter i naturen lenger noe som *kan* skje, det fremstilles som noe som «*skjer* i rekordfart».⁵⁰⁵

Som tidligere nevnt, skriver læreboken om hvordan menneskehetens naturkonstruksjon har ført til utryddelsen av de store landpattedyrene. I denne delen kommer de med et budskap som kan sies å gripe inn i et mer overordnet budskap om menneskehetens påvirkning på miljøet: «Samtidig viser utryddelsen at naturkonstruksjon ikke alltid er bærekraftig. For hard beskatning av ressursene kan føre til at deler av livsgrunnlaget forsvinner for godt.»⁵⁰⁶ Poenget til læreboken er at menneskehetens evne til naturkonstruksjon har medført den suksessen som arten har hatt, men at det også har ført til utryddelse av arter for godt. Dette styrker budskapet fra innledningsavsnittet om at menneskeheten igjen er på vei mot å utrydde «millioner av arter». Ved å vise til et eksempel fra fortiden får læreboken fram et budskap som kan formuleres omtrent slik – siden menneskeheten har klart å utrydde arter før, viser det at menneskeheten er i stand til det og dermed at det øker sjansen for at det vil skje igjen.

⁴⁹⁹ Heum mfl., 619.

⁵⁰⁰ Heum mfl., 238.

⁵⁰¹ Heum mfl., 238.

⁵⁰² Heum mfl., 619.

⁵⁰³ Heum mfl., 619.

⁵⁰⁴ Heum mfl., 619.

⁵⁰⁵ Min utheving.

⁵⁰⁶ Heum mfl., *Alle tiders historie*, 240.

Klimaendringene og klimaflyktninger

Alle tiders historie skriver mye mer enn de to andre lærebøkene om hvilke konsekvenser klimaendringene har og vil kunne få. De er blant annet tydelige på at en av konsekvensene av klimaendringene er at gjennomsnittstemperaturen har økt og fortsetter å øke.⁵⁰⁷ De hevder at dersom verden ikke klarer å halvere utslippene, og stanse temperaturøkningen til maks 1,5 grader innen 2030, «[...] vil følgene kunne bli svært alvorlige, ja, nærmest katastrofale, for levende vesener i store deler av verden.»⁵⁰⁸

Som den eneste av lærebøkene som analyseres i denne oppgaven, skriver *Alle tiders historie* at en konsekvens av klimaendringene er klimaflyktninger. Dette inkluderes i «Demokratiet under press», som er et av temakapitlene som skal dekke læreplanens tverrfaglige tema demokrati og medborgerskap. I den forbindelse nevnes flom, tørke og at havnivået stiger som konsekvenser av klimaendringene. Læreboken hevder dette fører til ressursmangel, og at «Problemene forsterkes av at nettopp de områdene som er hardest rammet av klimaendringene, gjerne er de med den raskeste befolkningsveksten.»⁵⁰⁹ I tillegg hevder læreboken av det oftere og oftere er «sammenheng mellom krig og klima».⁵¹⁰ *Alle tiders historie* trekker fram Tsjadsjøen i Afrika som et konkret eksempel der konsekvensene av klimaendringene har ført til flere flyktninger fra denne regionen.⁵¹¹

Alle tiders historie fremstiller dermed konsekvensene av klimaendringene som alvorlige og mangfoldige. Det er den eneste læreboken i denne masteroppgaven som skriver om at klimaendringene kan medføre krig og klimaflyktninger. Læreboken er også blant de som skriver mest utfyllende om konsekvensene av klimaendringene. Ofrene for klimaendringene fremstår som menneskene som lever i fattige eller allerede utsatte områder av verden, da i hovedsak i det globale sør.⁵¹²

Samtidig fremstilles det også som at klimaendringene er et problem for Europa – ikke fordi klimaendringene fører til miljøproblemer i Europa, men fordi det fører til en flyktningstrøm. De skriver at det er en «kjempetfordring» for Europa, og oppfordrer leseren til å ta stilling til

⁵⁰⁷ Heum mfl., 617.

⁵⁰⁸ Heum mfl., 238.

⁵⁰⁹ Heum mfl., 605.

⁵¹⁰ Heum mfl., 605.

⁵¹¹ Heum mfl., 605.

⁵¹² Læreboken bruker ikke begrepet «det globale sør», men jeg mener at det er beskrivende for de områdene de refererer til.

problematikken: «Hva mener du: Bør klimaflyktninger anerkjennes som gyldig grunn til asyl!?».⁵¹³

Som jeg påpekte i innledningskapittelet, kan det være problematisk å framstille konsekvensene av miljøproblemene og klimaendringene som geografisk eller temporalt langt unna leseren. *Alle tiders historie* sin fremstilling av konsekvensene av klimaendringene i dette kapittelet kan absolutt falle inn under denne kritikken. På den andre siden – det at læreboken både påpeker de konkrete konsekvensene av klimaendringene, samt problemene med Europas håndtering av klimaflyktninger og til slutt oppfordrer leseren til å reflektere rundt dette, kan forstås som en oppfordring til endring

Løsninger og reaksjoner

Offentlig regulering og internasjonale avtaler

Som vi har sett i mange av de andre lærebøkene, skriver også *Alle tiders historie* om nasjonale tiltak og offentlig regulering som reaksjon og løsning på miljøproblemene. I omtalen av rovfiske på 1960- og 70-tallet i Norge, fremstilles den offentlige reguleringen som årsaken til «At det fortsatt finnes rike fiskeressurser i norske farvann [...]».⁵¹⁴ Som nevnt under konsekvenser, trekker læreboken linjer til samtidens diskusjon om utvinning av olje i Lofoten, Vesterålen og Senja. Læreboken fremmer ikke eksplisitt en løsning på det potensielle problemet med «et nytt svart hav», men avslutter med at «I april 2019 gikk landsstyret i Arbeiderpartiet mot en slik utredning.»⁵¹⁵ Samtidig fører lærebokens sammenligning av overfisket på 1960- og 1970-tallet og diskusjonen om oljeboring til at sistnevnte fremstår som en dårlig idé. Slik kan avsnittet tolkes som et argument mot oljeboring i Lofoten, Vesterålen og Senja, og et forsvar for politisk og offentlig regulering for å beskytte fiskeressursene i havet.

Alle tiders historie skriver også om at interessen for natur- og miljøverninteressen økte i den norske befolkningen på 1960- og 1970-tallet, noe som resulterte i at politikerne opprettet naturvernloven og Miljøverndepartementet. Læreboken presiserer her at Norge var et av de første landene i verden som fikk miljøverndepartementet. Det impliseres at dette reduserte den nasjonale forurensningen, men at det ikke hadde noen effekt på det som fremstilles som de

⁵¹³ Heum mfl., *Alle tiders historie*, 605.

⁵¹⁴ Heum mfl., 560.

⁵¹⁵ Heum mfl., 561.

største miljøproblemene i denne perioden – dumping i Nordsjøen og sur nedbør: «Men disse tiltakene hadde liten virkning på den forurensningen som kom utenfra Norges grenser.»⁵¹⁶

Læreboken fremstiller internasjonalt samarbeid og avtaler avgjørende for å få bukt med dumping i Nordsjøen gjennom Oslo-konvensjonen. De bruker eksempelet til å påpeke at «Avtalen var viktig fordi den viste at landene var avhengige av hverandre for å få løst et miljøproblem.»⁵¹⁷ Den sure nedbøren, derimot, mener de var vanskeligere å finne løsninger på fordi det var knyttet så sterke økonomiske interesser til disse utslippene «Arbeidsplasser og fortjeneste veide tyngre enn luftforurensning. At miljøet ble rammet, var for de fleste en pris som var verdt å betale».⁵¹⁸ Problemet med sur nedbør fremstilles som relativt avklart: «I dag er sur nedbør et langt mindre problem for Norge enn det var.»⁵¹⁹ Læreboken peker på press fra miljøbevegelsen og Norge som deler av årsaken til at denne forurensningen ble begrenset. De skriver at en viktig grunn var at «[...] mye av den mest forurensede industrien [...]» ble nedlagt.⁵²⁰

Halvere utslipp

For å unngå at følgene skal bli «[...] nærmest katastrofale ... for levende vesener i store deler av verden.», påpeker *Alle tiders historie* at utslippene må halveres innen 2030: «Ekspertene gir oss frist til 2030 med å halvere utslippene dersom vi skal unngå en temperaturøkning på mer enn 1,5 grader.»⁵²¹ Dette poenget, som de gjentar i begge temakapitlene om bærekraftig utvikling, presenterer altså halvering av CO₂-utslipp som en nødvendighet, men det kommer ikke frem hvordan man konkret skal gå frem for å få til dette.⁵²² Gjennom bruken av ordet «oss» fremstår det som at det er menneskeheten som helhet som er ansvarlige for å gjennomføre denne reduksjonen.

Norges bidrag til dette spesifiseres i kapittelet om olje- og gassproduksjon, der det står at «[...] bruken av fossil energi må begrenses drastisk» for å begrense klimaendringene.⁵²³ Videre står det at «Det betyr at norsk petroleumsvirksomhet går en usikker framtid i møte», i tillegg til at de i en bildetekst hevder at: «I dag står Equinor (tidligere Statoil) og Norge overfor et grønt

⁵¹⁶ Heum mfl., 550.

⁵¹⁷ Heum mfl., 550–551.

⁵¹⁸ Heum mfl., 551.

⁵¹⁹ Heum mfl., 551.

⁵²⁰ Heum mfl., 551.

⁵²¹ Heum mfl., 238.

⁵²² Heum mfl., 620.

⁵²³ Heum mfl., 559.

skifte.»⁵²⁴ Å begrense både bruk og utvinning av olje- og gass fremstår altså som en nødvendig del av løsningen på klimakrisen. Læreboken spesifiserer at norsk petroleumsvirksomhet vil måtte omstille seg, og fremstiller dermed Norge som ansvarlige. Det kommer likevel ikke fram hva et «grønt skifte» innebærer konkret for Norge.

Bærekraftig utvikling gjennom historien

I tråd med læreplanene, trekkes bærekraftig utvikling fram som en del av løsningen på miljøkrisen i begge temakapitlene om nettopp bærekraftig utvikling. Med henvisning til FNs bærekraftsmål fra 2015 definerer de dette som: «Hvordan kan vi utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og samtidig ta hensyn til miljøet?»⁵²⁵ Det som er interessant er at læreboken setter dette i sammenheng med å lære historie og lære av historien. De hevder at historiefaget kan bidra med å nå bærekraftsmålene ved å «sette søkelyset» på «hvordan menneskene i tidligere tider på godt og vondt har satt sitt stempel på omgivelsene og naturen.»⁵²⁶ Læreboken legger også vekt på at menneskeheten må ta ansvar og tre inn i historien som aktører ved å spille «[...] en aktiv rolle i utformingen av morgendagens verden.»⁵²⁷

Stanse veksten og endre systemet

Men hvordan mener *Alle tiders historie* menneskeheten burde forme «morgensdagens verden»? Læreboken er ikke veldig konkret, men det er mulig å trekke fram noen forslag som handler om å stanse befolkningsveksten og endre det økonomiske systemet. Mens læreboken skriver at utviklingen de siste 250 årene med økonomisk vekst og befolkningsvekst har vært positiv på mange måter, problematiserer de også om denne utviklingen kan fortsette i framtiden: «At barn ikke dør, er fantastisk. Men samtidig er det en grense for hvor mange mennesker som kan leve på planeten vår. Presset på natur og miljø vil øke i takt med at vi blir stadig flere.»⁵²⁸

Alle tiders historie hevder også et spørsmål er «[...] om vårt økonomiske system fortsatt kan bygge på stadig vekst».⁵²⁹ De stiller følgende retoriske spørsmål: «Hva skjer når resten av verden forventer og forlanger den samme velstanden som menneskene i Vesten allerede har?»⁵³⁰ Læreboken avslutter avsnittet med å påpeke at noen hevder at grønn teknologi vil

⁵²⁴ Heum mfl., 559.

⁵²⁵ Heum mfl., 242.

⁵²⁶ Heum mfl., 242.

⁵²⁷ Heum mfl., 242.

⁵²⁸ Heum mfl., 619.

⁵²⁹ Heum mfl., 619.

⁵³⁰ Heum mfl., 620.

kunne løse miljøproblemene: «Noen optimister hevder at vitenskap og teknologi vil kunne få bukt med mange slike problemer gjennom smartere løsninger. Grønn teknologi vil kunne erstatte dagens forurensende vareproduksjon, er deres håp.»⁵³¹ Ved å kalle disse «optimister» og å presisere at det «er deres håp», fremstår dette som en urealistisk forventning.

«Håp om forandring» – kunnskap og samarbeid

Under overskriften «Håp om forandring», avslutter *Alle tiders historie* det siste kapittelet om bærekraftig utvikling med det som presenteres som løsningene på de globale miljøproblemene. Læreboken tar opp igjen konseptet om naturkonstruksjon og fremstiller menneskehetens kunnskap og evner som det som også vil kunne føre oss ut av miljøkrisen: «Det som har gjort oss i stand til å forme miljøet mer enn noen annen art, kan være det som fører oss ut av krisen. Menneskets unike evne til å kunne planlegge, samarbeide og utveksle kunnskap og ideer er det som skiller oss fra alle andre arter.»⁵³²

Læreboken hevder også at klima- og miljøkrisen har «[...] ført til en revurdering av det antroposentrisk (menneskesentrerte) synet på mennesket og naturen.»⁵³³ De viser til at både Pave Frans 1., samt filosofene Arne Næss og James Lovelock har argumentert for at det antroposentrisk perspektivet «[...] må erstattes med respekt for alt liv.»⁵³⁴ *Alle tiders historie* hevder videre at «Denne tankegangen er i ferd med å sive inn i de politiske miljøene og i allmennheten.»⁵³⁵ På den ene siden fremstår det dermed som at det må skje en endring i menneskehetens holdning til natur- og miljø for at man skal unngå krisen. Samtidig presenteres det som at denne endringen allerede er på god vei. Og ved å skille mellom «de politiske miljøene» og «allmennheten» legges et spesielt ansvar for at denne holdningsendringen skal skje nettopp i de politiske miljøene. *Alle tiders historie* avslutter likevel med en slags oppfordring til leseren: «Utfordringen og håpet får være å bygge videre på denne kunnskapen. Da vil vi også kunne fortsette å gjøre verden til et enda bedre sted enn vi allerede har gjort den til.»⁵³⁶

Samlet sett er fortellingen om hvordan man skal løse de globale miljøproblemene som trer fram i *Alle tiders historie*, at menneskeheten som helhet må endre systemet som bygger på

⁵³¹ Heum mfl., 619–620.

⁵³² Heum mfl., 620–621.

⁵³³ Heum mfl., 621.

⁵³⁴ Heum mfl., 621.

⁵³⁵ Heum mfl., 621.

⁵³⁶ Heum mfl., 621.

økonomisk vekst til et system som setter miljø og rettferdighet i sentrum. Gjennom vektleggingen av menneskehetens evner til samarbeid og kunnskap om miljøet, fremmer læreboken et syn om at menneskene må spille en aktiv rolle i å forhindre miljøproblemene. Læreboken hevder at dette er i tråd med bærekraftig utvikling, og knytter seg dermed til denne diskursen. Det må samtidig påpekes at bærekraftighetsdiskursene vanligvis ikke støtter å gå vekk fra økonomisk vekst. Dermed hevder jeg at *Alle tiders historie* sånn sett fremmer løsninger som ligger nærmere diskursene i *grønn radikalisme* blant annet gjennom vektlegging av at løsningen også forutsetter bevissthets- og holdningsendring. I tillegg kan poengene om at den økonomiske veksten og befolkningsveksten har en «grense» minne mye om fortellingen i *Grenser for vekst-diskursen*.

6.2.2 Grunnbok i historie

Grunnbok i historie er Aschehougs lærebok i historie for VG2 og VG3 utgitt i 2021.⁵³⁷ Jeg benytter meg av den nynorske versjonen. Overordnet er boka strukturert kronologisk, men innad i noen av kapitlene er det strukturert tematisk. *Grunnbok i historie* skriver lite om de moderne menneskeskapte miljøproblemene. Til gjengjeld tar de opp problemstillinger og løsninger som ikke finnes i de andre lærebøkene.

Årsaker

Grunnbok i historie er den av lærebøkene som analyseres i dette kapitlet som skriver minst om miljøproblemer, og vier derfor heller ikke mye plass til å forklare hva som er årsakene til de moderne miljøproblemene. I hovedsak er det den industrielle revolusjonen som trekkes fram som den sentrale årsaken til de moderne miljøproblemene. *Grunnbok i historie* skriver det at «Dei fleste av miljøproblema i dag kjem av industrialisering.»⁵³⁸ og «Sidan den industrielle revolusjonen har utsleppa av CO2 auka eksponensielt».⁵³⁹ Hovedfortellingen ellers om industrialisering og moderniseringen av Norge og verden er for det meste en optimistisk framskrittsfortelling. Masseproduksjon, forbrukskultur og globalisering nevnes også i korte trekk som utviklingstrekk som har bidratt til miljøproblemer.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Hege Faust mfl., *Grunnbok i historie: vg2/vg3*, Nynorsk[utgåve], 1. utgåva. (Oslo: Aschehoug, 2021), [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999920156373602202"](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

⁵³⁸ Faust mfl., 224.

⁵³⁹ Faust mfl., 446.

⁵⁴⁰ Faust mfl., 320.

Grunnbok i historie nevner så godt som ingen konsekvenser av miljøproblemene. Det eneste stedet de skriver noe om konsekvenser er i kapittelet «Urfolk – identitet og rettar» som hovedsakelig handler om hvordan utbygging av vannkraft og vindkraft, samt gruvedrift, har fått negative følger for samenes utøvelse av sin kultur.⁵⁴¹

Om Alta-Kautokeino-konflikten på 1970-tallet skriver de blant annet at prosjektet fikk motstand fordi «Dei meinte utbygginga ville øydeleggje beiteområde for rein, leggje øyden ei av dei beste lakseelvane i landet og påverke både landbruket og klimaet negativt.»⁵⁴² Læreboken nevner at vannkraftutbyggingen på 1950- og 1960-tallet møtte noe motstand i befolkningen generelt blant annet på grunn av «[...] såra ho skapte i naturen.»⁵⁴³ *Grunnbok i historie* trekker linjer fra Altasaken til samtidens konflikter i forbindelse «[...] etableringa av kopargruveanlegg i Kvalsund i Finnmark og deponering av steinmassar frå gravane i Repparfjorden.»⁵⁴⁴ Konsekvensene som omtales er tap av natur og at samiske rettigheter ble overkjørt.⁵⁴⁵ Utbyggingen av vindkraft nevnes også som problematisk: «Vindmøller og gruvedrift knytte til det grønne skiftet legg fleire stader beslag på beiteområde og truar fiskeplassar.»⁵⁴⁶

Det som er interessant med dette, er at *Grunnbok i historie* er den eneste av lærebøkene som analyseres i denne masteroppgaven som tematiserer problemstillinger knyttet til vindkraft og gruvedrift. Her settes det grønne skiftet, som gjerne handler om å få bukt med de globale miljøproblemene, opp mot det mer tradisjonelle naturvernet. Samtidig må det påpekes at læreboken skriver lite om *miljøproblemene* i forbindelse med dette. I hovedsak handler det om hvordan utbyggingen av industri har hatt konsekvenser for samisk levesett, fiskere og landbruket. Det er i alt bemerkelsesverdig hvor lite *Grunnbok i historie* skriver om konsekvenser av miljøproblemer.

⁵⁴¹ Faust mfl., 431–435.

⁵⁴² Faust mfl., 432.

⁵⁴³ Faust mfl., 431–432.

⁵⁴⁴ Faust mfl., 431.

⁵⁴⁵ Faust mfl., 431–432.

⁵⁴⁶ Faust mfl., 435.

Grønn energi?

Det skrives lite om miljøproblemer i *Grunnbok i historie* og tilsvarende lite om eventuelle løsninger på disse miljøproblemene. Læreboken henter til at en mulig reaksjon eller løsning kan være omstilling fra fossil energi til grønn energi «I eit anna perspektiv kan det førre hundreåret kallast oljealderen. Blir det inneverande hundreåret den grøne energien sin epoke?». ⁵⁴⁷ Det eneste stedet grønn energi tematiseres i resten av læreboken er i forbindelse med hvordan vindkraft truer samiske rettigheter: «Vindmøller og gruvedrift knytte til det grøne skiftet legg fleire stader beslag på beiteområde og truar fiskeplassar.» ⁵⁴⁸ Det grønne skiftet fremstilles dermed hovedsakelig som en reaksjon på klima- og miljøproblemene, som igjen fører til nye problemer, og ikke som en del av løsningen.

Grønn byplanlegging

Grunnbok i historie peker derimot på grønn byplanlegging i kapittelet «Arkitektur som forteljing om livet til folk» som en reaksjon eller slags løsning på miljøproblemene. Selv om også *Alle tiders historie* nevner grønn byplanlegging, ⁵⁴⁹ er *Grunnbok i historie* den av alle lærebøkene som analyseres i denne oppgaven som legger mest vekt på denne tematikken.

Under deloverskriften «Grøne hus og bilfritt sentrum i byane i framtida?» redegjør læreboken for rapporten *Framtidens byer 2007–2014* som hadde som mål «[...] å finne ut korleis vi kan skape grøne byar, klimavennlege bustader og gode fysiske miljø å leve i.» ⁵⁵⁰ De hevder vidare at «Sluttrapporten beskriv gode tiltak og viser eit tydeleg skifte av retning frå «bustad til alle» til «klima og miljø». ⁵⁵¹ I en separat tekstboks som lister opp relevante utviklingstrekk i forkant og etterkant av det kapittelet omhandler, lister de opp «Grøne byar – berekraft, sjølvberging og bustader tilpassa klimaendringene.» som det som skjer i etterkant. ⁵⁵² Læreboken har i tillegg en tidslinje som viser hovedtrekkene av utviklingen av byer og boplasser i Norge. Denne avsluttes med «Byane i Framtida: grønne, bilfrie, med barn i sentrum». ⁵⁵³

⁵⁴⁷ Faust mfl., 319.

⁵⁴⁸ Faust mfl., 435.

⁵⁴⁹ Grønn byplanlegging vies ikke mye oppmerksomhet og nevnes kun i en bildetekst i *Alle tiders historie*. Jeg har derfor valgt å ikke inkludere dette i analysen.

⁵⁵⁰ Faust mfl., *Grunnbok i historie*, 429.

⁵⁵¹ Faust mfl., 430.

⁵⁵² Faust mfl., 425.

⁵⁵³ Faust mfl., 426.

I hovedsak fremstår grønn byplanlegging som et tilpasningstiltak, altså en reaksjon, til en fremtid som inkluderer klima- og miljøproblemer, og ikke som en del av selve løsningen på disse problemene. Det fremstår som at dette er en utvikling som allerede er delvis i gang, og i hvert fall at det er en utvikling som kommer til å skje uansett. Framtiden fremstår som avklart. Det er interessant at læreboken predikerer det som en selvfølge at byene i fremtiden kommer til å inkludere selvberging, være bilfrie og ha barn i sentrum. Det er verdt å merke seg at dette er det eneste stedet bærekraft nevnes, noe som er overraskende med tanke på at bærekraftig utvikling har en såpass fremtredende plass i læreplanen.

6.2.3 Historie på tvers: for vg3

Historie på tvers: for vg3 er utgitt på Argus forlag i 2022.⁵⁵⁴ Den skiller seg fra de andre lærebøkene som er inkludert i denne masteroppgaven, samt de fleste andre lærebøker, ved at den ikke presenterer historien kronologisk, men tematisk. Forfatterne skriver i lærerveiledningen i innledningen at boken kan leses fram perm til perm, men at «[...] kapitlene skal også kunne studeres uavhengig av hverandre [...]».⁵⁵⁵ Læreboken er i tillegg større enn de fleste andre, og forfatterne påpeker at læreren nok blir nødt til å gjøre et utvalg. Mot slutten av boken er det såkalte perspektivkapitler som er «[...] tenkt både som inspirasjonskilder for læreren, og som tekster særlig motiverte elever kan ta tak i og benytte som utgangspunkt for fagartikler», skriver lærebokforfatterne.⁵⁵⁶ Det kan derfor tenkes at dette er kapitler det er mindre sannsynlig at inkluderes i historieundervisningen. Det er i et av disse kapitlene, «Perspektiv: Naturen i historien», at miljøproblemer i hovedsak tematiseres.⁵⁵⁷ Det står likevel litt om miljøproblemer også i andre kapitler i boken.

Årsaker

Som *Grunnbok i historie*, løfter *Historie på tvers* de mange positive følgene den industrielle revolusjonen har hatt for den sosiale og økonomiske utviklingen, og bruker heller ikke mye plass på å forklare sammenhengen mellom den industrielle revolusjonen og miljøproblemer. Samtidig kan det argumenteres for at noen av formuleringene fremstiller både miljøproblemene som mer alvorlige og den industrielle revolusjonen som en tydeligere årsak enn i *Grunnbok i historie*. *Historie på tvers* poengterer tydelig at den industrielle revolusjonen har vært

⁵⁵⁴ Nils Håkon Nordberg og Morten Eimot, *Historie på tvers: for vg3*, Bokmålsutgave. (Drammen: Argus forlag, 2022), [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999920227057402202"](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

⁵⁵⁵ Nordberg og Eimot, 6.

⁵⁵⁶ Nordberg og Eimot, 7.

⁵⁵⁷ Nordberg og Eimot, 504–507.

avgjørende også for negative utviklingstrekk i samfunnet: «Verken kolonialisme eller de globale miljøproblemene ville vært mulig uten den industrielle revolusjon».⁵⁵⁸

«Menneskets tidsalder»

Historie på tvers problematiserer samtidig om det er den industrielle revolusjonen som er den eneste eller det sentrale vendepunktet som har ført til de moderne miljøproblemene. Mens det i hoveddelen av *Historie på tvers*, er den industrielle revolusjonen som trekkes fram som den viktigste og grunnleggende årsaken til de moderne miljøproblemene, bruker de begrepet antropocen, som de også betegner som «'Menneskets tidsalder'», til å drøfte andre utviklingstrekk i perspektivkapittelet «Naturen i historien».⁵⁵⁹ Læreboken hevder at det ikke er enighet rundt når menneskets epoke kan sies å begynne. De stiller spørsmål om det blant annet er jordbruksrevolusjonen eller «[...] kanskje begynnelsen på atomalderen i 1945 som skal markere skillet?».⁵⁶⁰ I et av de andre perspektivkapitlene stiller læreboka spørsmålet om framtidens historikere vil «[...] se på overgangen til fossil energi og et ressursløsende forbruksmønster som det største vendepunktet i historien?».⁵⁶¹ I «Naturen i historien» hevdes det at nye perspektiver har gjort at hvalfangsten og oljeindustrien har vært «[...] noe som stort sett brakte oss inntekter og prestisje» til noe «[...] som også kan sies å ha utviklet seg til en del av problemet.».⁵⁶²

Sammenhengen mellom miljøproblemer og fossile energikilder utdypes derimot lite. I kapittelet «Det norske oljeeventyret» impliseres det at den norske olje- og gassproduksjonen bidrar til klimagassutslipp i følgende setning: «Fremtiden ligger nok i andre energikilder enn de fossile, både av praktiske og klimatiske årsaker, og Norge vil måtte omstille seg til den nye virkeligheten.»⁵⁶³ Utover dette tematiseres det bare hvordan oljeproduksjon har vært årsak til lokale miljøkatastrofer, blant annet Bravo-ulykken i 1977.⁵⁶⁴ Når det gjelder bruk av fossil energi, er det kun i en bildetekst om velstandsøkningen i det moderne Kina, at det skrives om hvordan økende bilbruk fører til luftforurensning.⁵⁶⁵

⁵⁵⁸ Nordberg og Eimot, 20.

⁵⁵⁹ Nordberg og Eimot, 504–507.

⁵⁶⁰ Nordberg og Eimot, 504.

⁵⁶¹ Nordberg og Eimot, 480.

⁵⁶² Nordberg og Eimot, 505.

⁵⁶³ Nordberg og Eimot, 179.

⁵⁶⁴ Nordberg og Eimot, 174.

⁵⁶⁵ Nordberg og Eimot, 433.

Rovdrift «fordi vi KAN»

Historie på tvers vier et helt kapittel til hvalfangsten, hvor de blant annet forklarer hvordan rovdriften på hvalene kunne gå så langt som det gjorde: «Kanskje hvalfangsten i fremtiden blir stående som et av de siste store eksemplene på menneskene som tar seg til rette på kloden, og hvor den eneste rettesnor er at vi gjør ting fordi vi KAN gjøre dem»⁵⁶⁶ Her løftes altså selve *muligheten* til rovdrift som en årsak. Læreboken trekker også fram økonomiske interesser som en viktig årsak til at menneskene skaper problemer for naturen: «Dette er også et eksempel på hvor vanskelig det er å forvalte en dyrestand som representerer viktige økonomiske interesser for mange.»⁵⁶⁷ Mens rovdriften dermed delvis forklares ut fra generelle menneskelige evner og holdninger, samt økonomiske insentiver, påpekes også Norges konkrete skyld i dette: «Norge er nok det landet i verden som har drept flest blåhval [...]».⁵⁶⁸ Dette er en tydeligere ansvars-/skyldfordeling til Norge enn mange andre lærebøker.

Historie på tvers løfter også implisitt makt og økonomiske interesser som en årsak til de moderne miljøproblemene i perspektivkapittelet «Fra eurosentrisme til globalt medborgerskap»: «Utnyttningen av naturressurser og arbeidskraft rundt om på kloden var derfor med på å bringe Europa makt og rikdom [...]».⁵⁶⁹ Her hevder altså læreboken at europeernes rovdrift på naturen er det som har ført til deres dominans, både på bekostning av miljøet og andre land.

Konsekvenser

Generelt sett skriver også *Historie på tvers* lite konkret om konsekvensene av de moderne miljøproblemene. Denne læreboken har likevel med noe mer enn *Grunnbok i historie*.

Historie på tvers poengterer i kapittelet om den industrielle revolusjonen at den «fra første stund skapte store miljøproblemer.»⁵⁷⁰ Konkret trekker de fram «forgiftede elver og forurensede byer» i Vesten i begynnelsen.⁵⁷¹ *Historie på tvers* nevner i en bildetekst at London og en rekke andre storbyer på starten av 1900-tallet var plaget av alvorlig luftforurensning. Konsekvensene av dette var at «Tusenvis av mennesker døde på grunn av smog, millioner hadde

⁵⁶⁶ Nordberg og Eimot, 163.

⁵⁶⁷ Nordberg og Eimot, 163.

⁵⁶⁸ Nordberg og Eimot, 163.

⁵⁶⁹ Nordberg og Eimot, 486.

⁵⁷⁰ Nordberg og Eimot, 20.

⁵⁷¹ Nordberg og Eimot, 20.

luftveisproblemer.»⁵⁷² De trekker fram at blant annet Dehli i India har det samme problemet i samtiden.

Læreboken skriver videre at «I dag er miljøproblemene globale, med plast i havet og global oppvarming av kloden.» Problemene med plast nevnes også i en bisetning i kapittelet om olje- og gassproduksjon i Norge.⁵⁷³ *Historie på tvers* skriver altså ikke særlig utfyllende om hvilke konsekvenser plastforurensningen får annet enn at det kommer mikroplast i næringskjedene og at «enkelte havområder fylles opp av plastskrot». Hvilke andre konsekvenser klimaendringene har eller kan føre til annet enn «global oppvarming av kloden» skriver de heller ikke om.

I kapittelet om olje- og gassproduksjonen i Norge står det interessant nok veldig lite om miljøproblemer. Det som står er at Bravo-utblåsningen i 1977 «[...] skapte en liten økologisk katastrofe da flere tusen tonn olje rant ut i havet [...]».⁵⁷⁴ I en bildetekst skriver de også at oljesøl- og ulykker kan skape og har skapt «lokale miljøkatastrofer», som i Mauritius.⁵⁷⁵ Konsekvensene av produksjonen og bruk av olje- og gass fremstår dermed i hovedsak som lokale og som noe som rammer naturen og de lokale økosystemene. Unntaket er plasten, som fremstilles som et større og mer globalt problem. Ellers trekkes det fram at en konsekvens av hvalfangsten var at blåhvalen nesten ble utryddet og at den fortsatt er utrydningstruet.⁵⁷⁶

Løsninger og reaksjoner

Det er i hovedsak to løsninger eller reaksjoner på miljøproblemene som fremmes i *Historie på tvers* – teknologisk utvikling og bærekraftig utvikling.

Holdningsendring skapes av muligheter og behov

I kapittelet om hvalfangsten løftes holdningsendring som en grunn til at «[...] verdensopinionen [snudde] når det gjaldt hvalfangst [...] Den verden vi lever i nå har et helt annet fokus på dyrevelferd og forvaltning av naturressurser.»⁵⁷⁷ Det kan dermed hevdes at *Historie på tvers* peker på at holdninger til natur- og miljø er en del av løsningen på noen miljøproblemer. Samtidig hevder de at holdninger ofte styres av hvilke behov og muligheter man har.⁵⁷⁸ De impliserer at verdensopinionen rundt hvalfangst snudde fordi det ikke lenger var samme behov

⁵⁷² Nordberg og Eimot, 30.

⁵⁷³ Nordberg og Eimot, 170.

⁵⁷⁴ Nordberg og Eimot, 174.

⁵⁷⁵ Nordberg og Eimot, 172.

⁵⁷⁶ Nordberg og Eimot, 163.

⁵⁷⁷ Nordberg og Eimot, 163.

⁵⁷⁸ Nordberg og Eimot, 164.

og de samme økonomiske insentivene for å jakte på hvalene: «Alle ressursene vi fikk av hvalfangsten er det nå mulig å fremstille på andre måter, uten å måtte jakte på dyr i det fri.»⁵⁷⁹ Læreboken trekker også linjer til samtidens husdyrhold, som de mener vil kunne ta slutt i framtiden når «[...] vi [erstatte] alle produktene vi i dag får fra dyr vi holder i fangenskap med teknikker basert på planter eller andre fremstillingsformer.»⁵⁸⁰ Budskapet som trer fram gjennom denne fortellingen kan dermed sies å være at løsningen på noen miljøproblemer, her spesifikt forvaltningen av hvaler og husdyr, oppstår i et komplisert samspill mellom teknologiske løsninger, økonomiske interesser, behov og holdninger. Så mens en holdningsendring rundt forholdet til naturen på den ene siden presenteres som en del av løsningen, fremstilles det som at holdningene styres av hvilke behov og muligheter menneskeheten har. Dermed er det til syvende og sist teknologiske nyvinninger som framstår som hovedløsningen.

Bærekraftig utvikling

I kapittelet «Perspektiver: Naturen i historien» trekkes også bærekraftig utvikling fram som en av løsningene på de moderne miljøproblemene, som de innleder på følgende måte: «Det store spørsmålet i vår tid er hvordan man kan skape utvikling uten alle baksidene. Hvordan kan vi både bringe mennesker ut av fattigdom og samtidig bevare naturen rundt oss?»⁵⁸¹ *Historie på tvers* refererer deretter til FNs bærekraftsmål som en del av løsningen på hvordan skape utvikling som reduserer ulikhet og fattigdom, samtidig som miljøet blir skånet. Læreboken går derimot ikke konkret inn på hva disse målene er. De hevder videre at det allerede arbeides hardt for å nå disse målene: «Gårsdagens leveveier har blitt et problem for planeten, og det pågår et voldsomt arbeid både bevissthetsmessig og teknologisk for å skape bærekraftige måter å produsere velstand på.»⁵⁸² Slik kobler læreboken seg tydelig til diskursen bærekraftig utvikling. Ved at de påpeker at målet er å «skape utvikling» og å «produsere velstand» – på bærekraftige måter – tyder det på at læreboken ikke er kritisk til veksten i seg selv slik som jeg argumenterte for at *Alle tiders historie* er. Vektleggingen av at den bærekraftige utviklingen krever teknologiske løsninger plasserer muligens læreboken nærmere diskursen økologisk modernisme. Det er verdt å merke seg at dette skiller seg fra *Alle tiders historie*, som avviser at teknologi er en del av løsningen.

⁵⁷⁹ Nordberg og Eimot, 163–164.

⁵⁸⁰ Nordberg og Eimot, 164.

⁵⁸¹ Nordberg og Eimot, 505.

⁵⁸² Nordberg og Eimot, 505.

«Klimasaken krever vidsyn»

Historie på tvers skriver lite om konkrete løsninger på klimakrisen. Som nevnt hevdes det i kapittelet om olje at Norge må gå vekk fra fossile energikilder av «praktiske og klimatiske årsaker» og blir nødt til å «omstille seg til den nye virkeligheten». Det kan også nevnes at læreboken impliserer at historiefaget, spesifikt globalhistoriske perspektiver, er nødvendig for å forstå og å løse klimaproblemene. I kapittelet «Perspektiv: Fra eurosentrisme til globalt medborgerskap», under deloverskriften «Klimasaken krever vidsyn» argumenterer de for at globalhistoriske perspektiver og miljøhistorie er viktig for å forstå årsakene til de moderne miljøproblemene. Senere skriver blant annet at «[...] ny kunnskap og nye perspektiver kan gjøre det lettere å forstå [...] dagens miljøkrise [...]».⁵⁸³

6.3 Kapittelkonklusjon

Vektleggingen av bærekraftig utvikling i læreplanen Kunnskapsløftet 2020 – Fagfornyelsen – gjorde at jeg spurte i kapittelinnledningen om det ville gi utslag i lærebøkernes fremstillinger av de moderne miljøproblemene. Analysen har derimot vist at fortellingene og budskapene om miljøproblemer varierer veldig – mer enn lærebøkene i de to foregående kapitlene. Mens *Alle tiders historie* inkluderer mye om miljøproblemer, og nok vektlegger miljødimensjonen av bærekraftig utvikling mer enn de andre dimensjonene, tematiserer *Grunnbok i historie* de moderne miljøproblemene overraskende lite. *Historie på tvers* skiller seg fra alle de andre lærebøkene i denne oppgaven ved at den er strukturert tematisk og ikke kronologisk.

Selv om lærebøkernes fortellinger om miljøproblemene altså varierer, er det noen fellestrekk. Som også lærebøkene i de andre kapitlene er det industrialiseringen og den økonomiske veksten som trekkes fram som de sentrale årsakene til miljøproblemene. Det som skiller seg fra tidligere perioder er at *Alle tiders historie* og *Historie på tvers* diskuterer årsakene til de moderne miljøproblemene gjennom blant annet begrepene *naturkonstruksjon* og *antropocen*. På den måten får de fram andre forklaringer og utviklingstrekk som strekker seg ut i tid og rom, og som i større grad handler om menneskelige holdninger og evner. Også økonomiske interesser blir løftet som en viktig årsak til miljøproblemer. Som den eneste av lærebøkene i denne

⁵⁸³ Nordberg og Eimot, 480.

masteroppgaven, trekker *Alle tiders historie* fram det økte kjøttforbruket som en årsak til de globale miljøproblemene.⁵⁸⁴

Alle tiders historie er den læreboken som framstiller konsekvensene som mest alvorlig av alle lærebøkene som er analysert i denne masteroppgaven. Selv om også lærebøker fra tidligere læreplaner har skrevet om at livsgrunnlaget trues og omtalt miljøproblemene i sterke ordlag som «katastrofe» og «krise», vil jeg hevde at *Alle tiders historie* samlet sett har en mer alvorstung språkbruk og er den av lærebøkene som skriver mest utdypende og om flest ulike konsekvenser av miljøproblemene. Miljøkrisen fremstilles som pågående, og ikke fremtidig. *Grunnbok i historie* nevner derimot så godt som ingen konsekvenser av miljøproblemene. *Historie på tvers* vektlegger konsekvenser og alvoret av disse noe mer. Til tross for disse ulikhetene i lærebøkens fortellinger, fremstår likevel budskapene i hovedsak som optimistiske – at det er mulig å gjøre noe med miljøproblemene.

Jeg har argumentert for at til tross for at *Alle tiders historie* skriver at det er gjennom bærekraftig utvikling at vi må løse miljøproblemene, at den på mange måter plasserer seg nærmere diskursen grønn radikalisme gjennom vektleggingen av at en systemendring og holdningsendring må til. Læreboken vektlegger dessuten tydeligere enn mange andre, at «vi» – forstått som menneskeheten samlet sett – må spille en aktiv rolle i utformingen av «morgendagens verden». Så selv om *Alle tiders historie* skriver om de politiske miljøenes ansvar og rolle, fremstilles det som at også resten av menneskeheten har en viktig rolle å spille for å løse «miljøkrisen».

Grunnbok i historie skriver derimot lite om konkrete løsninger på miljøproblemene. Omstilling til grønn energi og grønn byplanlegging tematiseres, men dette fremstår i hovedsak som tilpasningstiltak og ikke løsninger. Mens grønne byer og bosteder framstilles som et positivt og nødvendig tilpasningstiltak til klimaendringene, er framstillingen av overgangen til grønn energi mer tvetydig.

Historie på tvers fremmer overordnet sett to løsninger på miljøproblemene – teknologisk utvikling og bærekraftig utvikling. Denne læreboken skriver om bærekraftig utvikling på en måte som er mer i tråd med den offisielle forståelsen, altså at menneskeheten fortsatt skal arbeide for økonomisk vekst, men at dette må skje på bærekraftige måter. Fortellingen til *Historie på tvers* passiviserer på en måte leseren og menneskeheten. For det første formidles

⁵⁸⁴ Gjennom tidene 4 påpekte at kjøttproduksjon bidro til tørke og sultkatastrofe i Sentral-Afrika, men setter det ikke i sammenheng med globale miljøproblemer.

det et optimistisk budskap om at det allerede «pågår et voldsomt arbeid» for å skape en bærekraftig utvikling. For det andre framstilles det som at løsningene på miljøproblemene styres av muligheter og behov –teknologiske og økonomiske prosesser og interesser. På den måten formidles det ikke noe tydelig budskap om hva som skal til for å løse de moderne miljøproblemene.

7.0 Konklusjon

Denne masteroppgaven har vist at lærebøker i historie for den videregående skolen har formidlet – til tider – svært ulike fortellinger om de moderne miljøproblemene. Jeg har analysert 17 lærebøker utgitt mellom 1979 til 2022 med et formål om å besvare problemstillingen «Hvilke budskap har blitt formidlet i fortellingene om moderne miljøproblemer i lærebøker i historie i perioden 1979 til 2022?». Dette har jeg gjort ved hjelp av forskningsspørsmålene:

- Hvordan fremstilles årsaker, konsekvenser og løsninger?
- Hvilke rollefigurer inkluderes og hva slags funksjon har disse i fortellingen?
- Kobler fortellingene seg til noen spesifikke miljødiskurser?

Som Aass og Kvitstein påpekte, finner jeg også en tendens i lærebøkene i at miljøproblemene som tematiseres i løpet av perioden går fra å fremstilles hovedsakelig som lokale eller regionale problemer til å i større og større grad fremstilles å være globale og svært alvorlige både for samtidens mennesker, men også for fremtidens generasjoner. I hovedsak inkluderes det mer om de moderne miljøproblemene i løpet av perioden, selv om det er unntak fra dette. Derimot varierer både budskap, fortellinger og miljødiskurser i lærebøkene i løpet av perioden. Jeg vil nå gjennomgå noen av de mest sentrale funnene.

7.1 Budskapene i lærebøkene

Det er overraskende nok ganske stor variasjon både i lærebøkene imellom og innenfor hver periode i hvilke hovedfortellinger og budskap som formidles. Til tross for at det er en rekke fellestrekk som går igjen, har analysen av lærebøkene vist at små valg om utelatelse eller inkludering i fortellingene kan ha utslag i det overordnede budskapet som formidles. Også rolletildeling, hvilke aktører som trekkes frem som ofre, skurker eller helter, har i mange tilfeller vært utslagsgivende for budskapene.

Et fellestrekk er likevel at det i all hovedsak er optimistiske budskap om de moderne miljøproblemene som formidles i lærebøkene. Til tross for at flere av lærebøkene omtaler miljøproblemene som «katastrofe» og «krise», er det overordnede budskapet likevel at det er mulig å gjøre noe med det.

Doble budskap og Norge som foregangsland

Jeg poengterte i innledningen og kapittel 2 at den politiske miljødiskursen har vært preget av *doble budskap* – altså budskap om å fortsette den norske olje- og gassproduksjonen samtidig som de globale miljøproblemene skal takles. Finnes det slike doble budskap også i lærebøkene fortellinger? Analysen viser at noen av lærebøkene formidler doble budskap, men at de fleste ikke gjør det. Blant annet *Historie vg3* (2008) formidler en fortelling om at Norge har vært et foregangsland innen miljøvern og bidratt til klimatiltak, samtidig som de norske bidragene til klimagassutslipp ikke tematiseres. Slik kan det sies at denne læreboken formidler et dobbelt budskap. Det er også flere av lærebøkene, blant annet *Norge 2: etter 1850* (1983) og *Norge- og verdenshistorien etter 1850* (1985), som trekker fram miljøhensyn som årsak til at man ikke ønsket medlemskap i EF. En rekke av lærebøkene vektlegger også hvordan utslipp fra Europa og andre land rammet Norge. Dette kan sammenfalle med det Peder Anker påpekte –at den norske naturen og det norske levesettet har blitt kontrastert med det mer «skitne» sentrum.⁵⁸⁵ Det er likevel tilsvarende mange av lærebøkene som formidler budskap om at Norge *ikke* har vært noe foregangsland, og som derimot fremhever Norges bidrag til både klimaendringer og andre miljøproblemer. Det gjelder for eksempel *Tidslinjer 1+2* (2011), som trekker frem Norges klimagassutslipp som betydelige.

7.2 Fortellingene i lærebøkene

Analysen av lærebøkene har hentet inspirasjon fra fortellingsanalyse og jeg vil derfor ta opp igjen noen av begrepene jeg trakk fram i innledningen for peke på noen av de overordnede funnene fra analysen av årsaker, konsekvenser og løsninger, samt rollefigurenes funksjon i fortellingen og for budskapene.

Det er mulig å identifisere en grunnfortelling som går igjen i de fleste av lærebøkene om at det er industrialiseringen og den påfølgende økonomiske veksten som er de grunnleggende årsakene til miljøproblemene. Flere utdyper i tillegg årsakene mer. Et fåtall av lærebøkene setter årsakene inn i mer tidsoverskridende eller universelle sammenhenger. To av bøkene tilhørende Fagfornyelsen, *Alle tiders historie* (2021) og *Historie på tvers* (2022), diskuterer henholdsvis konseptene om naturkonstruksjon og antropocen til å si noe om den menneskelige evnen til å skape miljøproblemer. *Gjennom tidene 4* skiller seg ut ved at de trekker linjer til de antikke

⁵⁸⁵ Peder Anker, *The Power of the Periphery: How Norway Became an Environmental Pioneer for the World*, 1. utg. (Cambridge University Press, 2020), 4, <https://doi.org/10.1017/9781108763851>.

sivilisasjonenes miljøødeleggelser.⁵⁸⁶ Også *Spor i tid: Verden etter 1850* hevder miljøødeleggelser har vært skapt av mennesker i lang tid.⁵⁸⁷

Det er i tillegg mulig å se en utvikling mot at lærebøkene i løpet av perioden formidler mer alvorlige og mangfoldige konsekvenser. Mens flere av de tidligste lærebøkene avviste at det var snakk om noe miljøkrise, blir dette tydeligere anerkjent i løpet av perioden.

Lærebøkene tilhørende Kunnskapsløftet 2006 deler alle hovedfortellingen om at klimaendringene er den største globale trusselen, og det er slik mulig å hevde at dette er en grunnfortelling for denne perioden. Det er ikke tydelige grunnfortellinger i de andre periodene.

De aller fleste lærebøkene trekker også frem nasjonale tiltak og internasjonale avtaler som avgjørende for å begrense eller løse miljøproblemene. Det er mulig å se en generell tendens i at løsningene som lærebøkene formidler i større grad i løpet av perioden ser mot forpliktende internasjonale avtaler. Utover dette varierer lærebøkernes hovedfortellinger om løsninger og reaksjoner såpass mye at jeg ikke mener det er grunnlag til å hevde at det er snakk om grunnfortellinger.

Det har også vært variasjon i hvilke sidefortellinger lærebøkene har inkludert om miljøproblemene. Det er likevel tre sidefortellinger som finnes i et flertall av lærebøkene. Den første er fortellingen om at rovdriften på ressursene i havet i etterkrigstiden medførte problemer for næringene, men at dette har blitt forbedret gjennom nasjonale tiltak og internasjonale avtaler. For det andre inkluderer mange av lærebøkene miljøaksjonene på 1970- og 1980-tallet mot vannkraftutbygging. Til tross for at tematikken er felles, er selve fortellingene og budskapet om disse ulike. På den ene enden av skalaen finner vi *Spor i tid: Norge etter 1850* som vektla utbyggingens legitimitet og miljøkonsekvenser ved samisk reindrift. På den andre enden finner vi *Portal: Norge etter 1850* som kritiserte utbyggingen som unødvendig og ødeleggende. Sur nedbør ble også tematisert i et flertall av lærebøkene tilhørende læreplanen fra 1976 og Reform 94.

Det kommer også til et større mangfold av sidefortellinger – og gjennom det årsaker, konsekvenser og løsninger – om de moderne miljøproblemene i løpet av perioden som undersøkes. Noen av lærebøkene inkluderer sidefortellinger som ingen av de andre lærebøkene inkluderer. Eksempler på dette er *Perspektiver* (2013) sin fortelling om at Al Gore fikk

⁵⁸⁶ Holden, *Gjennom tidene*, 225.

⁵⁸⁷ Førland mfl., *Spor i tid: Verden etter 1850*, 307.

fredsprisen for sitt arbeid mot klimaendringene, tematiseringen av klimaflyktninger i *Alle tiders historie* (2020) og *Grunnbok i historie* (2021) sin fortelling om grønn byplanlegging.

7.3 Miljødiskurser i lærebøkene

Jeg har også undersøkt hvorvidt lærebøkene knytter seg til noen av Dryzeks miljødiskurser. Analysen har vist, ikke overraskende, at det er bærekraftsdiskursene som er mest fremtredende i fortellingene. Dette samsvarer med konklusjonen til Eidal om at bærekraftighetsdiskursen var den mest fremtredende.⁵⁸⁸ Diskursen bærekraftig utvikling er til stede i flere av lærebøkene fra og med 1990-tallet, noe som ikke er uventet med tanke på at det både er hevdet at det er den mest dominerende miljødiskursen etter utgivelsen av *Vår felles framtid* i 1987 og fordi dette konseptet har vært framhevet i læreplaner og undervisningssammenheng. Det er heller ikke uventet av diskursen økologisk modernisme kan finnes igjen i mange av lærebøkene, da Dryzek har hevdet at dette er den mest sentrale diskursen i den norske miljøpolitikken. Jeg har også påpekt at flere av lærebøkene formidler budskap og fortellinger som samsvarer med diskursen *grenser for vekst*. Også grønn radikalisme og den prometeanske diskursen reflekteres i noen få av lærebøkene.

Det er likevel viktig å presisere at det ikke er foretatt en fullstendig diskursanalyse av lærebøkernes fortellinger. Selv om jeg har hevdet at det er de overnevnte diskursene som er mest fremtredende i lærebøkene, vil det være interessant med videre studier som foretar mer systematiske undersøkelser av miljødiskursene i lærebøker i historie.

7.4 Implikasjoner av funnene

I flere av lærebøkene var det tydelige rolletildelinger. En rekke av bøkene fremstilte det globale sør i en tydelig offerrolle, mens Vesten ble fremstilt som de skyldige og ansvarlige. Det at mange av lærebøkene fremstilte det globale sør i en tydelig offerrolle kan ha negative implikasjoner. Som nevnt i innledningen, har Ideland og Malmberg argumentert for hvordan visse fremstillinger innenfor bærekraftig utvikling kan bidra til konstruksjoner av «oss» og «dem».⁵⁸⁹ Også Meehan mfl. trakk fram betydningen av rolletildeling i lærebøkers fortellinger om miljøproblemer.⁵⁹⁰ Funnene i denne oppgaven om hvordan noen land eller regioner

⁵⁸⁸ Eidal, «Fortellingen om oljeeventyret og medaljens baksider», 80.

⁵⁸⁹ Klein, *Bærekraftig utvikling i skolen*, 35.

⁵⁹⁰ Meehan, Levy, og Collet-Gildard, «Global Climate Change in U.S. High School Curricula», 518.

fremstilles som ofre, mens andre framstilles som skurker, kan med fordel undersøkes videre – gjerne med interseksjonelle perspektiver.

Et annet poeng er at det ikke bare er lærebøkene som avgjør hvilke kunnskaper og holdninger elevene sitter igjen med. Som Judith Klein har påpekt: «[...] hva som til slutt blir elevenes kunnskap [avhenger] også av andre forhold enn læreplaner og bøker.»¹⁴⁶ Det hadde derfor vært interessant med studier som undersøkte hvordan det undervises om miljøproblemer i historieundervisningen og hva elevene sitter igjen med.

Det må også påpekes at det har vært en utvikling i skolen der lærebøker brukes mindre enn før. Særlig har digitale hjelpemidler – inkludert lærebøkens egne digitale undervisningsmaterialer – blitt tatt mer i bruk i skolen. Dette er kilder det vil være mer relevant å undersøke med et miljøtematisk perspektiv i fremtidige studier.

Som Judith Klein har påpekt i boka *Bærekraftig utvikling i skolen*, har framstillingen av årsakene, konsekvensen og løsningene på miljøproblemer mye å si for om elevene utvikler handlingskompetanse eller om det derimot fører til håpløshet og apati.⁵⁹¹ Hun hevder det er viktig med kunnskaper, men «det alene er ikke nok.»⁵⁹² Også Straume påpeker «[...] at det ikke finnes noen psykologisk eller logisk mekanisme som gjør at kunnskap fører til handling [...]».⁵⁹³ Klein argumenterer for at det er viktig at undervisningen inkluderer løsninger og handlingsalternativer slik at det kan «skape håp og mening», som igjen er viktig for «å skape handlingskraft».⁵⁹⁴

Som jeg nevnte i innledningen skiller Klein mellom løsninger på et individuelt, kollektiv og strukturelt nivå. Jeg har påpekt gjennom analysen av lærebøkene vektlegger de fleste løsninger som faller inn under det strukturelle nivået. Det er likevel noen av lærebøkene som løfter løsninger og reaksjoner også på et individuelt og kollektivt nivå. Eksempler på dette er økning av kunnskap og holdnings- og bevissthetsendring, energisparing og endrete forbruksvaner. Klein hevder at slike løsninger kan falle inn under utdanning for bærekraftig utvikling som «[...] kan med rette sies å ta til orde for både holdnings- og handlingsendring.»⁵⁹⁵

⁵⁹¹ Klein, *Bærekraftig utvikling i skolen*, 25.

⁵⁹² Klein, 35.

⁵⁹³ Straume, *En menneskeskapt virkelighet*, 1.

⁵⁹⁴ Klein, *Bærekraftig utvikling i skolen*, 35.

⁵⁹⁵ Klein, 37.

Samtidig hevder Klein at individorienterte løsninger har blitt kritisert fordi de «ikke berører maktstrukturer» og dermed ikke «skaper varige endringer». Hun påpeker at man må være forsiktig sånn at «strukturelle problemstillinger» ikke fremstilles å være enkeltindividets ansvar. Da risikerer man å «... skape skyldfølelse, mismot og håpløshet blant elever [...]».⁵⁹⁶ «Samtidig viser forskningen at vi aldri skal undervurdere enkeltindividets betydning, noe Greta Thunberg er et eksempel på.», legger hun til.⁵⁹⁷

Analysen av lærebøkene i historie viste at de fleste vektla løsninger på et strukturelt nivå. Klein beskriver dette som «Et strukturperspektiv vektlegger handlingsalternativer som vil endre strukturene, og er knyttet til en kollektiv innsats.»⁵⁹⁸ Eksempler på slike løsninger i lærebøkene er nasjonale tiltak, som lovverk mot luft- og vannforurensning, og internasjonale avtaler, som Montrealprotokollen. Hun har løftet fram slike handlingsalternativer i undervisningen fordi det «[...] kan skape tilhørighet, mestring, håp, motivasjon og læring.»⁵⁹⁹ Samtidig vil jeg problematisere dette fordi jeg mener det kan bidra til fraskrivelse av ansvar hos enkeltindividet. For eksempel i de lærebøkene som nærmest utelukkende la skyld på aktører som norske elever ikke har noe innflytelse over, som Kina og USA, kan det tenkes at det igjen fører til apati. Dermed følger en oppfordring til videre studier om å undersøke hvorvidt lærebøkene framstillinger av miljøproblemer og miljøtematikk bidrar til motivasjon og handlingskompetanse hos elevene eller derimot apati eller rådløshet.

⁵⁹⁶ Klein, 35.

⁵⁹⁷ Klein, 35.

⁵⁹⁸ Klein, 35.

⁵⁹⁹ Klein, 36.

Referanseliste

- Abrahamsen, Olav A. *Portal: Verden etter 1850*. Bokmål[utg]. Portal. Oslo: Samlaget, 2004.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012121038030.
- Ammert, Niklas. «Om läroböcker och studiet av dem». I *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, redigert av Niklas Ammert, 25–42. Lund: Studentlitteratur, 2011.
- Andersen, Kjell. *Allmennutdanning og yrkesutdanning i Norge: hovedlinjer i utviklingen av videregående opplæring etter 1945*. Kristiansand: Høgskoleforl, 1999.
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999902188724702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Andersen, Mari Ugland, Nina Høgmo, og Astrid Sandås. «Learning from ESD Projects During the UN Decade in Norway». I *Schooling for Sustainable Development in Europe*, redigert av Rolf Jucker og Reiner Mathar, 241–55. Cham: Springer International Publishing, 2015. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-09549-3>.
- Andresen, Astri, Rosland, og Svein Atle Skålevåg. *Å gripe fortida: innføring i historisk forståing og metode*. 2. utg. Samlagets bøker for høgare utdanning. Oslo: Samlaget, 2015.
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:991505111084702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Anker, Peder. *The Power of the Periphery: How Norway Became an Environmental Pioneer for the World*. 1. utg. Cambridge University Press, 2020.
<https://doi.org/10.1017/9781108763851>.
- Asdal, Kristin. *Politikkens natur - naturens politikk*. Oslo: Universitetsforl, 2011.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013071508187.
- Bjørndal, Ivar. *Videregående opplæring i 800 år: med hovedvekt på tiden etter 1950*. Halden: Forum bok, 2005.
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:990509009274702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Bjørnsen, Bjørn. *Norges- og verdenshistorie etter 1850*. Norbok. Oslo: Aschehoug, 1985.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013120606095.
- Bromley, Patricia, John W. Meyer, og Francisco O. Ramirez. «The Worldwide Spread of Environmental Discourse in Social Studies, History, and Civics Textbooks, 1970–2008». *Comparative Education Review* 55, nr. 4 (november 2011): 517–45.
<https://doi.org/10.1086/660797>.
- Carter, Neil. *The Politics of the Environment*. 2. utg. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Carvalho, Graça S., Rosa Branca Tracana, Grita Skujiene, og Jurga Turcinaviciene. «Trends in Environmental Education Images of Textbooks from Western and Eastern European Countries and Non-European Countries». *International Journal of Science Education*

- 33, nr. 18 (desember 2011): 2587–2610.
<https://doi.org/10.1080/09500693.2011.556831>.
- Certomà, Chiara. *Postenvironmentalism*. New York: Palgrave Macmillan US, 2016.
<https://doi.org/10.1057/978-1-137-50790-7>.
- «Det miljømedvitne mennesket». Åpnet 18. november 2023. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/utgatt/generell-del-av-lareplanen-utgatt/det-miljomedvitne-mennesket/>.
- Dryzek, John S. *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. Fourth edition. Oxford: University Press, 2022.
- Eidal, Julie. «Fortellingen om oljeeventyret og medaljens baksider: diskursen om olje i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet fra 1976 til 2016». Universitetet i Sørøst-Norge, 2020. <https://hdl.handle.net/11250/2712521>.
- Eliassen, Jørgen. *Tidslinjer 1+2: verden og Norge : historie vg2/vg3*. Bokmål[utg.]. Oslo: Aschehoug, 2011.
- Emblem, Terje. *Norge 2 etter 1850*. Bokmål[utg.]. Oslo: Cappelen, 1983.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2020102007590.
- Eriksen, Anne. *Historie, minne og myte. Norbok*. [En Pax-bok]. Oslo: Pax, 1999.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010062508002.
- Faust, Hege, Siv Falang Gravem, Håkon Korsvold, Steingrímur Njálsson, og Siri Ødegård. *Grunnbok i historie: vg2/vg3*. Nynorsk[utgåve], 1. utgåva. Oslo: Aschehoug, 2021.
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999920156373602202"](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Fløttum, Kjersti, og Tonje J Espeland. «Norske klimanarrativer – hvor mange “fortellinger”? En lingvistisk og diskursiv analyse av to norske stortingsmeldinger». *Sakprosa* 6, nr. 4 (5. desember 2014): 18. <https://doi.org/10.5617/sakprosa.932>.
- Fritzbøger, Bo. «Humanister skal redde kloden». *Kroniken*, 15. november 2013.
- Førland, Tor Egil, Stein Tønnesson, Ole Kristian Grimnes, og Holger Koefoed. *Spor i tid: Verden etter 1850. Spor i tid*. Bokmål[utg.], 2. utg. Oslo: Aschehoug, 1997.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009031100107.
- Grimnes, Ole Kristian. *Spor i tid: Noreg etter 1850*. Nynorsk[utg.]. Oslo: Aschehoug, 1997.
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999713113234702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Hansejordet, Harald. *Historie*. Bokmålsutgave. Slag. Oslo: Det Norske Samlaget, 1982.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008061604020.
- Hansen, Thomas Illum. «Læremidler og læremiddelforskning i Danmark». *Learning Tech*, nr. 1 (15. august 2016): 7–35. <https://doi.org/10.7146/lt.v1i1.107618>.
- Heiret, Jan, Teemu Ryymin, og Svein Atle Skålevåg. *Fortalt fortid: norsk historieskriving etter 1970*. Oslo: Pax, 2013.
- Heum, Trond, Kåre Dahl Martinsen, Tommy Moum, og Ola Teige. *Alle tiders historie: fra de eldste tider til våre dager*. Utgave: 2, Bokmål [utgave]. Oslo: Cappelen Damm, 2020.

- Holden, Finn. *Gjennom tidene. 4: Tiden fra 1920 til i dag*. Bokmål[utg.]. Oslo: Aschehoug, 1991. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014062005027.
- Holt, Lars Jakob. *Fra istid til nåtid. 2: Norges historie etter 1870*. Bokmål[utg.]. Oslo: Aschehoug, 1981. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012092405015.
- Ide, Tobias. «The Environment». I *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*, redigert av Eckhardt Fuchs og Annekatrin Bock. New York: Palgrave Macmillan US, 2018. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-53142-1>.
- Ide, Tobias, Anna-Katharina Thiel, og Itay Fischhendler. «The Critical Geopolitics of Water Conflicts in School Textbooks: The Case of Germany» 12, nr. 1 (2019): 18.
- Ideland, Malin, og Claes Malmberg. «‘Our Common World’ Belongs to ‘Us’: Constructions of Otherness in Education for Sustainable Development». *Critical Studies in Education* 55, nr. 3 (2014): 369–86. <https://doi.org/10.1080/17508487.2014.936890>.
- Johnsen, Egil Børre, Svein Lorentzen, Staffan Selander, og Peder Skyum-Nielsen. *Kunnskapens tekster: jakten på den gode lærebok*. Oslo: Universitetsforl, 1997. [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999709657704702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Jucker, Rolf, og Reiner Mathar. «Introduction: From a Single Project to a Systemic Approach to Sustainability An Overview of Developments in Europe». I *Schooling for Sustainable Development in Europe*, redigert av Rolf Jucker og Reiner Mathar. Cham: Springer International Publishing, 2015. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-09549-3>.
- Kirke- og undervisningsdepartementet. *Læreplan for den videregående skole. Felles allmenne fag. Læreplan for den videregående skole. 2. utg.* Oslo: Gyldendal, 1976. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013041807058.
- Klein, Judith. *Bærekraftig utvikling i skolen*. 1. utgave. Oslo: Pedlex, 2020.
- Kulturdepartementet. Lov om videregående opplæring (1974). <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1974-06-21-55>.
- Kunnskapsdepartementet. «Læreplan i historie (HIS01-03)». Fastsett som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020., 2019. <https://www.udir.no/lk20/his01-03/kompetansemaal-og-vurdering/kv85?lang=nob>.
- . «Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen». Fastsett som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020., 2017. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/verdier-og-prinsipper-for-grunnopplaringen/id2570003/>.
- Kvande, Lise, og Nils E. Naastad. *Hva skal vi med historie?: historiedidaktikk i teori og praksis*. Oslo: Universitetsforl, 2013. [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:991305609794702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Kvitstein, Hanne Marie. «Miljøtematikk i norske læreplaner og lærebøker i historiefaget for den videregående skole i perioden 1950-2006». Universitetet i Agder, 2021.

- Libæk, Ivar. *Historie vg 3: fra 1700-tallet til vår tid*. Oslo: Cappelen, 2008.
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:990807147144702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Loftsdóttir, Kristín. «"Deconstructing the Eurocentric Perspective: Studying 'Us' and the 'Other' in History Books». I *Opening the Mind or Drawing Boundaries?: History Texts in Nordic Schools*, redigert av Simone Lässig og Þorsteinn Helgason, Band 122:21–32. Eckert. Die Schriftenreihe. Göttingen: V&R unipress, 2010.
- Madsen, Per Anders. *Perspektiver: historie vg2-vg3*. Oslo: Gyldendal undervisning, 2013.
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:991321051524702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Marino, Michael P. «High School World History Textbooks: An Analysis of Content Focus and Chronological Approaches», 2022, 27.
- Markussen, Eifred. «Innledning. Høye ambisjoner: Videregående for alle og sosial utjevning». I *Videregående opplæring for (nesten) alle*, redigert av Eifred Markussen, 13–26. Kunnskapspolitiske studier. Oslo: Cappelen akademisk, 2009.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2019091977171.
- Meehan, Casey R., Brett L. M. Levy, og Lauren Collet-Gildard. «Global Climate Change in U.S. High School Curricula: Portrayals of the Causes, Consequences, and Potential Responses». *Science Education* 102, nr. 3 (2018): 498–528.
<https://doi.org/10.1002/sce.21338>.
- Moen, Kristian. *Historien i vår tid: verdenshistorien fra 1870 til 1970-årene : [bokmål]*. Oslo: Aschehoug, 1979. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013052906013.
- Nielsen, May-Brith Ohman. *Portal: Norge etter 1850*. Redigert av Wenche Fossen. Bokmål. Portal. Oslo: Det Norske Samlaget, 2004. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011070706046.
- Nordberg, Nils Håkon, og Morten Eimot. *Historie på tvers: for vg3*. Bokmålsutgave. Drammen: Argus forlag, 2022.
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999920227057402202"](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- NOU 2018: 15. *Kvalifisert, forberedt og motivert — Et kunnskapsgrunnlag om struktur og innhold i videregående opplæring*. Kunnskapsdepartementet, 2018.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2018-15/id2621801/?ch=1>.
- Poulsen, Jens Aage. «Narrativity in Teaching Materials». I *Opening the Mind or Drawing Boundaries?: History Texts in Nordic Schools*, redigert av Simone Lässig og Þorsteinn Helgason, Band 122:139–62. Eckert. Die Schriftenreihe. Göttingen: V&R unipress, 2010.
- Radkau, Joachim. *The Age of Ecology. A Global History*. Oversatt av Patrick Camille. Cambridge: Polity Press, 2014.
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=755914&site=ehost-live>.
- Rootes, Christopher. «Environmental Movements». I *The Blackwell Companion to Social Movements*, redigert av David A. Snow, Sarah A. Soule, og Hanspeter Kriesi, 608–40.

- Newark, UNITED KINGDOM: John Wiley & Sons, Incorporated, 2007.
<http://ebookcentral.proquest.com/lib/bergen-ebooks/detail.action?docID=351505>.
- Sandberg, Nina, og Håkon Høst. «Videregående opplærings historie». I *Videregående opplæring for (nesten) alle*, redigert av Eifred Markussen, 27–53. Kunnskapspolitiske studier. Oslo: Cappelen akademisk, 2009. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2019091977171.
- Sinnes, Astrid T. *Utdanning for bærekraftig utvikling: hva, hvorfor og hvordan?* 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget, 2021.
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999920156461602202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Skjærseth, Jon Birger. «Chapter 1 Introduction». I *International Regimes and Norway's Environmental Policy: Crossfire and Coherence*, redigert av Jon Birger Skjærseth, 1–10. Ashgate Studies in Environmental Policy and Practice. Aldershot: Ashgate, 2004.
- , red. *International Regimes and Norway's Environmental Policy: Crossfire and Coherence*. Ashgate Studies in Environmental Policy and Practice. Aldershot: Ashgate, 2004.
- Steffen, Will, Paul J. Crutzen, og John R. McNeill. «The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature?» *Ambio* 36, nr. 8 (2007): 614–21.
- Straume, Ingerid. *En menneskeskapt virkelighet: klimaendring, sosiale forestillinger og pedagogisk filosofi*. Oslo: Res publica, 2017. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2020042248539.
- Sveen, Asle, Svein A. Aastad, og Terje Emblem. *Verden. 2: Etter 1850*. Bokmål[utg.]. Bd. 2. Oslo, 1983. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007082904010.
- Sæle, Christian. «Den rette historien: lærebokkritikk som historiepolitisk redskap». Universitetet i Bergen, 2013.
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:991322875524702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Thornton, Stephen J. «What Is History in US History Textbooks?» I *School History Textbooks across Cultures: International Debates and Perspectives*, redigert av Jason Nicholls, vol 15, no 2:15–25. Oxford Studies in Comparative Education. Oxford: Symposium Books, 2006.
- UNESCO. «What You Need to Know about Education for Sustainable Development», 17. november 2023. <https://www.unesco.org/en/education-sustainable-development/need-know>.
- Upton, Harold F. *Ocean Acidification*. [Library of Congress public edition]. Bd. R40143. Washington, D.C.: Oxford University Press, 2011.
- Utdanningsdirektoratet. «Innføring og overgangsordninger for nye læreplaner». Åpnet 18. november 2023. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/innforing-og-overgangsordninger-for-nye-lareplaner/>.
- Warde, Paul, Libby Robin, og Sverker Sörlin. *The Environment: A History of the Idea*. Baltimore, M: Johns Hopkins University Press, 2021.

Aass, Mari. «Lærebøkers miljøavtrykk. Fremstillinger av miljø og miljøproblematikk i lærebøker i historie for den videregående skolen i perioden 1983–2013». Universitetet i Oslo, 2020.

Vedlegg

Vedlegg 1

Undervisningsplan	Lærebøker	Forfattere	Forlag	Utgitt
Undervisningsplan 1976 for samfunnsfag (historie)	<i>Historien i vår tid: verdshistorien fra 1870 til 1970-årene</i>	Kristian Moen	Aschehoug	1979
Undervisningsplan 1976 for samfunnsfag (historie)	<i>Fra istid til nåtid: 2 : Norges historie etter 1870</i>	Lars Jakob Holt	Aschehoug	1981
Undervisningsplan 1976 for samfunnsfag (historie)	<i>Historie</i>	Harald Hansejordet	Det Norske Samlaget	1982
Undervisningsplan 1976 for samfunnsfag (historie)	<i>Verden 2: Verdenshistorie etter 1850</i>	Asle Sveen og Svein A. Aastad	J.W Cappelens Forlag A.S	1983
Undervisningsplan 1976 for samfunnsfag (historie)	<i>Norge 2: etter 1850</i>	Terje Emblem, Øivind Stenersen og Tore Syvertsen	J.W Cappelens Forlag A.S	1983
Undervisningsplan 1976 for samfunnsfag (historie)	<i>Norges- og verdenshistorie etter 1850</i>	Bjørn Bjørnsen	Aschehoug	1985
Undervisningsplan 1976 for samfunnsfag (historie)	<i>Gjennom tidene. 4: Tiden fra 1920 til i dag</i>	Finn Holden, Jul Myhrvold og Hallvard S. Holmboe	Aschehoug	1991
Reform 94	<i>Spor i tid: Noreg etter 1850</i>	Ole Kristian Grimnes og Berit Nøkleby	Aschehoug	1997
Reform 94	<i>Spor i tid: Verden etter 1850</i>	Tor Egil Førland og Stein Tønnesson	Aschehoug	1997
Reform 94	<i>Portal: Verden etter 1850</i>	Olav A. Abrahamsen	Samlaget	2004
Reform 94	<i>Portal: Norge etter 1850</i>	May-Brith Ohman Nielsen	Samlaget	2004
Kunnskapsløftet 2006	<i>Historie vg 3: fra 1700-tallet til vår tid</i>	Ivar Libæk	Cappelen Damm	2008
Kunnskapsløftet 2006	<i>Tidslinjer 1+2 Verden og Norge - Historie Vg2/Vg3</i>	Jørgen Eliassen mfl.	Aschehoug	2011
Kunnskapsløftet 2006	<i>Perspektiver</i>	Per Anders Madsen mfl.	Gyldendal	2013
Fagfornyelsen (LK20)	<i>Alle tiders historie Vg2-3</i>	Tommy Moum, Trond Heum, Ola Teige, Kåre Dahl Martinsen	Cappelen Damm	2020
Fagfornyelsen (LK20)	<i>Historie på tvers</i>	Morten Eimot og Nils Håkon Nordberg	Argus forlag	2022
Fagfornyelsen (LK20)	<i>Grunnbok i historie Lærebok, Vg2/Vg3, fellesfag i historie for SF</i>	Hege Brit Ruud Faust mfl.	Aschehoug	2021